

พระบรมราชานุศาสน์ แลลงคุณานุก

ของ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

และ

พระพลวงหาดเจ้าสำราญ

ห้องขจร

อ

294.31213

ม113พ

2516

สถกิมพ์เป็นอนุสรณ์

ในงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน

ณ วัดบรมวงศ์ศรีวราราม วรวิหาร

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วันเสาร์ที่

๓ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๖

พระบรมราชานุญาต
แสดงคุณานคุณ
ของ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชทาน

ณ ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ

ในงานพระราชพิธีวิสาขบูชา ๒๕ พฤษภาคม ๒๔๖๑
สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท ๒๓ พระโขนง กรุงเทพฯ ๑๑ โทร. ๓๙๒๑๕๗๕, ๓๙๑๕๐๕๘
และเรื่องค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ

ครุสภา

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน

ณ วัดบรมวงศัศถรวราราม วรวิหาร

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๖

๘๔๕๔๖๖

83851

คำนำ

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ น. ครูสภาได้รับพระราชทาน
ผ้าพระกฐินไปทอด ณ วัดบรมวงศัศรวรราม จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา และเนื่องจากวัดบรมวงศ. ๗ เป็นวัดที่
ต้นตระกูล “มาลากุล” เป็นผู้สร้าง ทางครูสภาจึงได้ขอ
ให้ ๗ พณฯ หม่อมหลวงบน มาลากุล อดีตรัฐมนตรีว่า
การกระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้จัดหาเรื่องที่จะพิมพ์ให้
ซึ่ง ๗ พณฯ หม่อมหลวงบน มาลากุล ก็ได้อนุเคราะห์
จัดพิมพ์พระบรมราชานุญาตแสดงคุณานุคุณพระบาท-
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทาน ณ ค่าย
หลวงหาดเจ้าสำราญ อันจะเป็นประโยชน์สำหรับสั่งสอน
เยาวชน กับเรื่องหาดเจ้าสำราญ ซึ่ง ๗ พณฯ หม่อมหลวง
บน มาลากุล ได้กรุณาเขียนขึ้นประกอบพระราชนิพนธ์
ครูสภาหวังว่าหนังสือเล่มนี้คงจะเป็นที่พอใจและให้
ประโยชน์แก่ผู้ที่ได้รับแจกตามสมควร

การทบทวนหนังสือที่ระลึกฉบับนี้สำเร็จเป็นรูปเล่มงดงาม
ขึ้นได้ก็โดยอาศัยการจัดทำของ ๗ พณฯ หม่อมหลวงบน
มาลากุล ซึ่งได้ให้ความกรุณาตั้งแต่จัดเตรียมต้นฉบับ
ตลอดจนตรวจทานตัวสะกด การันต์ ครูสภาจึงขอขอบ
พระคุณ ๗ พณฯ หม่อมหลวงบน มาลากุล ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

Ore Kancha

(นายอภัย จันทวิมล)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
ประธานกรรมการอำนวยการครูสภา

บันทึกเรื่อง วัดบรมวงศ์ศรีวราราม

ของ

หม่อมหลวง ปัน มาลากุล

ครุสภาจะนำผ้าพระกฐินพระราชทานมาทอดที่วัดบรมวงศ์ศรีวราราม ในสัปดาห์เจ้าอินดิมากเป็นพิเศษ, หวนระลึกถึงครั้งที่ครุสภานำผ้าพระกฐินพระราชทานมาทอดใน พ.ศ. ๒๕๐๒ ซึ่งเป็นสมัยเปลี่ยนจากยุคคอมมิวนิสต์มาเป็นยุคสว่างที่อาจเรียกว่ายุคทอง, ดังที่ท่านจะเห็นได้ชัด ถ้าท่านจะอ่านไปจนจบ.

ข้าพเจ้าได้รับมอบหมายให้หาหนังสือที่จะพิมพ์เป็นอนุสรณ์ของการบำเพ็ญกุศลทอดกฐินพระราชทานครั้งนี้. เมื่อหาเรื่องได้แล้ว คือเรื่อง พระบรมราชานุสาสน์แสดงคุณานุคุณ ข้าพเจ้าก็ได้ทำการค้นคว้า เขียนเรื่อง “ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ” ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวประกอบ, ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และเพลิดเพลินไม่น้อย. หลังจากนั้น คุณอภัยจันทวิมล ประธานกรรมการอำนวยการครุสภาได้เขียนคำนำให้, คล้ายกับการเตรียมต้นฉบับเสร็จสิ้นแล้ว, ข้าพเจ้าเองเป็นผู้ทำให้ยังไม่เสร็จสิ้น เพราะคิดว่าท่านที่มาร่วมบำเพ็ญกุศลคงอยากจะทราบเรื่องราวของวัดบรมวงศ์ศรีวราราม

รามบ้าง; ถึงทราบอยู่แล้วก็คงจะทราบเพิ่มเติมอีกได้. ประวัติดัตถะบรมวงศ์ศรีสุวรรารามอย่างย่อๆคงจะเป็นประโยชน์บ้าง.

วัดบรมวงศ์ศรีสุวรราราม กำลังมีอายุอยู่ในวัย ๑๐๐ ปี, จะร้อยปีหย่อน ๆ หรือร้อยปีกว่า ก็สุดแต่ท่านทั้งหลายจะพิจารณา. กำเนิดของวัดบรมวงศ์นั้นพิสดารอยู่ คงจะไม่เหมือนกับพระอารามแห่งอื่น ๆ ในประเทศไทย. การที่จะเล่าเรื่อง ต้องย้อนไปถึงสมัยปลายรัชกาลที่ ๔ ของกรุงรัตนโกสินทร์.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ต้นราชสกุลมัลลกุล, ตั้งแต่ยังดำรงพระอิสริยยศเป็น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุน, ได้ทรงกำกับการกรมพระคชบาล ต้องเสด็จมาที่เพนียดบ่อยๆ เป็นเหตุให้ได้ทอดพระเนตรเห็นวัดทะเลหญ้าหรือวัดท่าเลหญ้า เป็นวัดร้างอยู่กลางทุ่ง, อยู่ทางทิศเหนือของเพนียด, และมีพระดำริที่จะสร้างวัดขึ้นใหม่ เพื่อให้พวกกรมช้างได้อาศัยทำบุญ.

ในระยะนั้นมีข่าวมาว่า “มีช้างเผือกลูกโหลงกินอยู่ที่ท้องทุ่ง แขวงเมืองนครนายก,” สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ จึงทรงติดตาม, และทรงตั้งปณิธานว่า ถ้าคล่องได้ ก็จะสร้างวัดขึ้น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๔ ยังได้มี

พระราชหัตถเลขาพระราชทานไปว่า “ความคิดที่จัดการตามข้างที่บอกมานั้น ชอบด้วยราชการอยู่แล้ว...จึงอุตส่าห์คิดอ่านต่อไปเถิด เมื่อเสวยอาหารฤๅอะไรไม่พอเกือบจะหมดสนลง ก็จึงบอกมาให้ทราบ จะได้จัดขึ้นไปให้ทันเวลาต้องการ.”

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ทรงติดตามข้างอยู่ ๓ เดือนจึงเป็นผลสำเร็จ, คล่องไต่ข้างเผือกเอกที่ตำบลบ้านนา แขวงเมืองนครนายก เมื่อวันที่อาทิตย์ที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๗; เป็นข้างพังเผือกเรียกกันว่า นางพระยาสุวโรธู หรือสุวโรษฐุ. หม่อมเจ้าพระประภากรบวรวิสุทธิวงศ์ ได้ทรงประพันธ์เฉลิมพระเกียรติไว้ดังนี้.

รัชกาลที่ ๔

ดงตรี มาศนา

โพนศสุวโรษฐุ

เสดไต่

คชปาลโยธไพบี

มาแต่ เพรงเลย

ในรัชกาลนี้ให้

หัตไฉเฉลิมเวียง ฯ

ดังนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ จึงได้ทรงสร้างวัดขึ้น ณ ที่วัดร้างนั้น. การเตรียมการก่อสร้างให้เป็นพระอารามที่มีศิลปงดงามคงจะเสียเวลามาก จึงมิได้ดำเนินการจริงจังในระยะนั้น, ต้องรอนั้นมาจนสมัยต้นรัชกาลที่ ๕ ปรากฏว่ามีการก่อสร้าง

ในพ.ศ. ๒๔๑๔ ถึง ๒๔๑๘, และใน พ.ศ. ๒๔๑๘ ก็มีพระ
ภิกษุมารำจำพรรษาอยู่แล้ว, ยังคงมีชื่อว่าวัดทะเลหญ้า หรือ
วัดท่าเลหญ้า.

ในการก่อสร้างนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
พระปิยมหาราชเจ้า ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราช
ทานพระบรมราชานุญาตแห่งนาประการ, เริ่มตั้งแต่พระราช
ทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ สร้างพระวิหารหลวง และ
กุฎสงฆ์. ถึงวันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๒๐ ได้เสด็จ
พระราชดำเนินไป เพื่อประกาศถวายกุฎ พระราชทาน
วิสุงคามสีมา และพระราชทานนามใหม่ให้แก่พระอารามว่า
“วัดบรมวงศ์อิศรวราราม” ในประกาศนั้นตอนหนึ่งมีความว่า
“บันดาส่งของซึ่งได้บริจาคทรัพย์ออกสร้างทั้ง
ปวงนั้นฯ เจ้าแผ่นดินสยาม กับสมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบ-
ปรปักษ์ มีสัทธิธาร่วมฤไทยกัน อุทิศถวายเป็น
พุทธบูชา.”

ในงานพิธีผูกพัทธสีมา นั้น นายวิเชียร วชิรพาหุ ได้
เขียนไว้ในหนังสือ “ประวัติวัดบรมวงศ์อิศรวราราม,” ซึ่ง
พิมพ์แจกเมื่อครูสุนานำผ้าพระกฐินพระราชทานมาทอดใน
พ.ศ. ๒๕๐๒, มีความตอนหนึ่งว่า.

“ได้มีพระราชศรัทธาแรงกล้า ทรงรับพระราช
ภาระเป็นผู้ดำรงสดอบคำถามของพระสงฆ์ เป็น

ภาษาบาลี จนครบทั้ง ๘ ทิศ หน้าที่ผู้บอกตำนานนี้ จะให้ฤกษ์ให้คนหนึ่ง หรือหลายคน ท้าคำถามว่า “ปาสาโน ภาณเต” ได้ เป็นผู้กล่าวตอบคำถามของพระสงฆ์พอ แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงกระทำหน้าที่อุปาสกนด้วยพระองค์เองโดยมิได้ทรงถือว่าเป็นการที่พระเจ้าแผ่นดินไม่ควรจะทรงกระทำ ซึ่งการทรงประกอบพระราชกรณียกิจอันพิเศษ ยังไม่พบหลักฐานที่ปรากฏว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดได้ทรงกระทำมาก่อน.”

เฉพาะเรื่องนเรศวร เดียว วัดบรมวงศ์อิศรวรารามก็มีประวัติอันงดงาม หาที่เปรียบมิได้อยู่แล้ว.

แต่ที่วัดบรมวงศ์อิศรวราราม ทอดโถมรวดเร็วผิดปกติ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี บิดาของข้าพเจ้า ตั้งแต่ครั้งยังเป็นพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ได้บันทึกไว้ เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๘) ว่า.

“วัดบรมวงศ์ ทอดโถมมาก ควรจะรีบซ่อมเสียโดยเร็ว”.

เมื่อบิดาของข้าพเจ้า ไปที่วัดบรมวงศ์อิศรวรารามใน ร.ศ. ๑๒๕ นั้น ข้าพเจ้าก็ได้ตามไปด้วย, แต่อายุยังไม่เต็ม

๓ ขวบ จึงมิได้รู้เรื่องอะไรเลย. ผู้ใดจะได้ช่วยบูรณะปฏิสังขรณ์อย่างไรบ้างนั้น ยังหาหลักฐานไม่พบ, จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๘๓ ข้าพเจ้าไปเป็นครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ได้บริจาคเงินปฏิสังขรณ์พระเจดีย์, พอจะนับได้ว่าเริ่มยุคบูรณะปฏิสังขรณ์.

ต่อจากนั้น ก็ถึงสมัยมหายุทธสงครามโลกครั้งที่ ๒. พอเสร็จมหายุทธสงคราม ก็เริ่มทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ต่อ; มีพิธีเทคอนกรีตหล่อเสาพระอุโบสถใหม่เมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๔๘๒.

แต่โชคชะตาของวัดบรมวงศ์ฯ ยังไม่ดีเลย; มีปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับพระสงฆ์ในพระอารามนั้น, มีความยุ่งยากอยู่ถึง ๑๐ ปี. การบูรณะไม่เกิดผล ทรัพย์สินสมบัติของวัดสูญหายไปมาก ทั้งยังมีหนี้สิน ซึ่งไม่ทราบว่าจะใครจะเป็นผู้ชดใช้; ข้าพเจ้าจึงเรียกว่ายุคมืดมน.

ในหนังสือ “ประวัติวัดบรมวงศ์อิศรวราราม,” ซึ่งไทยวัฒนาพานิช พิมพ์เป็นบรรณาการ ในงานพระกรุณาพระราชทาน พ.ศ. ๒๕๑๑, ข้าพเจ้าได้เขียนไว้อย่างแจ่มแจ้งว่า.

“เป็นเรื่องที่น่าประหลาดอย่างยิ่ง ที่เหตุการณ์
เมื่อจะร้ายก็ร้ายพร้อม ๆ กัน จนหาทางแก้ไขได้,

แต่เมื่อจะกลับคิดถึงพร้อม ๆ กัน. ท่านเจ้าคุณ
พระพนโกศลได้รับแต่งตั้งให้รักษาการเจ้า-
อาวาสวัดบรมวงศ์ฯ อีกตำแหน่งหนึ่ง, ซึ่งเป็น
จุดเริ่มต้นแห่งการกลับเฟื่องฟู. ในระยะนี้กรม
การศาสนาเปลี่ยนแปลงตัวอธิบดี และกลับมา
สังกัดกระทรวงศึกษาธิการตามเดิม, เมื่อยุบ
กระทรวงวัฒนธรรม, เป็นเหตุให้เริ่มได้งบประมาณ
บูรณะวัดบรมวงศ์ฯ อีก. ใน พ.ศ.
๒๕๐๒ ใช้จ่าย ๕๐,๐๐๐ บาท. กระทำให้วัดสา-
มารถชำระหนี้สิน ซึ่งค้างอยู่ให้หมดไป. ตัว
ข้าพเจ้าเองนั้นจำใจต้องเหินห่างจากวัดบรม-
วงศ์ฯ มาเป็นเวลาถึง ๑๐ ปี บัดนี้จะได้กลับไปได้
อีกแล้ว, เริ่มด้วยขอ พระราชทานผ้าพระกฐิน
ไปทอดในนามของครูสภา.”

เมื่อได้เริ่มยุคสว่าง การบูรณะปฏิสังขรณ์ก็มีได้หยุด
ยั้ง, ญาติและมิตรร่วมใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน, และท่าน
เจ้าคุณพระพนโกศล ก็ตอบสนองด้วยความสามารถชั้น
เยี่ยม. การบูรณะปฏิสังขรณ์พระวิหารหลวง ซึ่งคิดว่าอย่าง
ไรจะต้องรื้อออกทิ้งหลัง ก็ไม่ต้องรื้อ. ท่านได้ย้ายจาก
วัดมณฑป มาจำพรรษาที่วัดบรมวงศ์อิศรวราราม แล้วได้
เล่นสมณศกดิ์ เป็นพระราชาคณะนิตราจารย์.

นอกเหนือจากการบูรณะปฏิสังขรณ์พระอาราม ยังมี
การพัฒนาที่มคณประโยชน์อีกอย่างน้อย ๓ อย่าง คือ.

๑. นายวิเชียร วชิรพาหุ ได้เขียนประวัติวัดบรมวงศ์
อิศวราราม แจกในงานพระกฐินพระราชทาน
ของครุสภาขึ้นก่อน ทำให้ผู้นรรมทั้งข้าพเจ้า
ค้นคว้าเพิ่มเติมและพิมพ์หนังสือเรื่องวัดบรม-
วงศ์อิศวราราม ออกมาอีกหลายเล่ม.
๒. ญาติและมิตรได้ร่วมใจกันจัดตั้งมูลนิธิขึ้นเมื่อ
พ.ศ. ๒๕๐๘ เรียกว่า “มูลนิธิภัตตาหารวัดบรม-
วงศ์อิศวราราม” มีวัตถุประสงค์ที่จะจัดภัตตาหาร
ถวายพระภิกษุสามเณร ในวัดบรมวงศ์ฯ และ
ได้จัดแล้วตามสมควร. ตามงบดุลสนับ พ.ศ.
๒๕๑๕ มีเงินอยู่ ๑๒๘,๑๓๒.๗๐ บาท.
๓. ท่านเจ้าคุณพระราชานันทราจารย์ ได้รื้อพน
การศึกษาพระปริยัติธรรมขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ.
๒๕๑๒. ในพรรษานมพระสงฆ์ ๒๑ รูป
สามเณร ๔ รูป, มีพระภิกษุสามเณรในวัดใกล้
เคียงมาร่วมรับการศึกษาอีก ๒๓ รูป.
ในระยะ ๒ ปีหลังนมผู้ร่วมมอบูรณะปฏิสังขรณ์
พระอาราม, รายใหญ่ ๆ มดังนี้.

พ.ศ. ๒๕๑๔

๑. กรมอาชีวศึกษานำผ้าพระกฐิน

พระราชทานมาทอด และ

ถวายเงินบูรณะพระอาราม

๕๔,๐๖๖.๘๐ บาท.

๒. หม่อมหลวงบ็อง มาลากุล

ถวาย ๑๐,๐๐๐.๐๐ บาท.

๓. หม่อมหลวงปิ่นนัย มาลากุล

ทอดผ้าป่า ได้เงินบูรณะ

พระอาราม ๑๖๘,๖๓๖.๐๐ บาท.

พ.ศ. ๒๕๑๕

๑. ได้งบประมาณบูรณะวัด

๕๐,๐๐๐.๐๐ บาท.

๒. หม่อมหลวงบ็อง มาลากุล

ถวาย ในโอกาสฉลอง

อายุ ๘๐ ๒๐,๐๐๐.๐๐ บาท.

๓. หม่อมหลวงบ็อง มาลากุล

ถวายในโอกาสฉลอง

อายุ ๖ รอบ ๖,๐๐๐.๐๐ บาท.

ญ

๔. สมาคมนักเรียนเก่าอยุธยา
วิทยาลัย นำผ้าพระกฐิน

พระราชทานมาทอด,

ติดตั้งไฟฟ้าและถวาย

เงินบูรณะพระอาราม

รวมเป็นเงิน

๖,๐๐๐.๐๐ บาท.

พ.ศ. ๒๕๑๖

๑. ได้งบประมาณบูรณะวัด ๑๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท.

โสมภัก

พระบรมราชานุศาสน์ แสดงคุณานุคุณ

ของ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชทาน

ณ ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ

ในงานพระราชพิธีวสาบูชา ๒๕ พฤษภาคม ๒๔๖๑.

คำนำ

อนุศาสน์^๕ เป็นข้อความที่ข้าพเจ้าได้กล่าว เมื่อวัน
วิสาขบูชา ณ ก่ายหาดหลวงเจ้าสำราญ, แขวงเพชรบุรี, ณ
วันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๑, มีผู้ฟังคือข้าราชการ
ในพระราชสำนัก, ทหารบกทหารเรือ, และข้าราชการหัวเมือง
ผู้ที่ได้มาอยู่ประจำรักษาหน้าที่อยู่. เมื่อผู้ฟังเป็นคนหลายจำพวก
เช่นนี้ ถ้อยคำที่ข้าพเจ้าใช้จึงจำเป็นต้องให้เป็นคำที่จะพอเข้าใจง่าย
สำหรับผู้ที่มีได้เคยอุปสมบทหรือเคยศึกษาทางธรรมวินัย. ในเวลา
ที่กล่าวอนุศาสน์^๕ ข้าพเจ้าได้พูดปากเปล่า, นอกจากตอนที่แสดง
พระพุทธรูปคุณ ธรรมะคุณ สังฆะคุณ ซึ่งอธิบายตามบทที่สวดมนต์
นั้น, ข้าพเจ้าได้อ่านข้อความเท่าที่เห็นว่าพอควรแก่บริษัทใน
เวลานั้นจากหนังสือ “ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒” ของสมเด็จพระ
มหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ส่วนข้อความที่ว่า
ปากเปล่า^๕นั้น ข้าพเจ้าได้ให้จดชวเลขไว้.

ครั้นเมื่อมาตรวจข้อความตามที่ได้จดไว้^๕ นั้น จึงมารู้สึกขึ้น
ว่าถ้าได้พิมพ์อนุศาสน์^๕นั้นขึ้นไว้แล้ว. อย่างน้อยก็พอจะได้เป็นที่
ระลึกแก่ผู้ที่ได้ไปประชุมกระทำวิสาขบูชาด้วยกันที่หาดเจ้าสำราญ
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑. แต่นอกจากนี้^๕ข้าพเจ้ายังมีความหวังอยู่ด้วย
ว่า บางทีจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้ที่มิหน้าที่สั่งสอนคนใน
ปกครองของตนให้รู้จักคุณพระรัตนตรัย, คุณบุรพการี, คุณ

พระมหากษัตริย์ และความรักชาติ, และผู้ที่ต้องสั่งสอนเช่นนั้น ด้วยถ้อยคำสำนวนอย่างคนธรรมดาพูด, เช่นครูสอนนักเรียน, หรือนายทหารสอนพลในบังคับบัญชาเป็นต้น.

ด้วยความปลอดภัยเช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงได้ตรวจแก้ข้อความให้เรียบร้อยพอไม่ให้ความเคอะหรือประโยคประธานขัดข้อง, แต่ส่วนโวหารได้คงไว้ตามเดิมอย่างเช่นเมื่อพูดปากเปล่า เพื่อให้ผู้อ่านได้ยังเห็นความมุ่งหมายและความรู้สึกจริงใจของข้าพเจ้า, อีกทั้งแก้ไขข้อความเพื่อให้ใช้เป็นอนุศาสนีสำหรับปรกติกาล ได้ด้วย ไม่ใช่สำหรับวันวิสาขะโดยจำเพาะ.

อนุศาสนีนี้ ข้าพเจ้าเองก็รู้สึกมาก่อนข้างยาวอยู่, เพราะฉะนั้นถ้าผู้ใดจะนำไปใช้สำหรับสั่งสอนทหาร, เสือป่า, หรือนักเรียน เห็นว่าสอนรวดเดียวจบจะยาวเกินไปก็ควรแบ่งสอนเป็นตอน ๆ, ทั้งถ้าแม่เมื่อสังเกตเห็นว่าผู้ฟังยังไม่เข้าใจในตอนใด แจ่มแจ้งก็ควรผู้สอนจะย้อนทวนและใช้โวหารของตนเอง อธิบายเพิ่มเติมขึ้นอีกในตอนนั้น ๆ. ธรรมดาผู้ที่แสดงอนุศาสนีต้องคำนึงถึงบริษัทของตนเป็นที่ตั้ง, และต้องใช้ถ้อยคำสำนวนและโวหารให้เหมาะแก่บริษัท; แต่ผู้แต่งอนุศาสนีเป็นหนังสือเช่นที่ข้าพเจ้าแต่งนี้ จำจะต้องแต่งเป็นกลาง ๆ ไว้, เพื่อให้พอแต่เป็นเครื่องชี้หนทางสำหรับผู้ปกครองบริษัทอีกต่อหนึ่ง. ขอท่านผู้บังคับบัญชาทหารและผู้เป็นครูอุบลบุรีจงใช้อนุศาสนีนี้ ตาม

ทางที่เหมาะสมที่สุดสำหรับบริษัทที่ท่านปกครองนั้นเกิด. ถ้าหนังสือนี้ได้เป็นเครื่องมือช่วยผู้มีหน้าที่ส่งสอนผู้อื่นเพื่อใช้ในการส่งสอนอบรมผู้ที่อยู่ในบังคับบัญชาหรือเป็นศิษย์ฉะนั้นไซ้รั ก็กะนับว่าเป็นที่เบิกบานใจของข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง.

อนึ่งตามที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว, ความมุ่งหมายของข้าพเจ้ามีอยู่เป็นที่ตั้งคือจะแต่งอนุศาสนีสำหรับผู้ที่ยังมีได้เคยอุปสมบทหรือศึกษาพระธรรมวินัย, เพราะฉะนั้นในการคัดเอาคำอธิบายพุทธะคุณ, ธรรมะคุณ, สังฆะคุณ มาจากพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณะข้าพเจ้าจึงได้เลือกหยิบเอาแต่จำเพาะที่คาดคะเนว่าผู้อ่านของข้าพเจ้าจะพอเข้าใจได้, และตัดข้อความที่เห็นว่าลึกลับซึ่งเกินไป เช่นคำอธิบายในเรื่องธาตุ (หรือที่มีมา) แห่งศัพท์ต่าง ๆ เป็นต้น. หนังสือ “ธรรมวิภาคปริจเฉทที่ ๒” เป็นหลักสูตรนักธรรมชั้นมัธยมศึกษา, แต่อนุศาสนีที่ข้าพเจ้าแต่งนี้ไม่ใช่สำหรับแม่ชีนโนวกะ, เป็นของสำหรับคนธรรมดาโดยแท้ เพราะฉะนั้นในการที่ข้าพเจ้าได้เลือกหยิบเอาข้อความมาโดยไม่บริบูรณ์ตามที่ทรงพระนิพนธ์ไว้ นั้น ข้าพเจ้าจึงจำต้องขอประทานพระเมตตาโปรดประทานอภัยแก่ข้าพเจ้า.

อีกประการหนึ่ง ข้าพเจ้าได้เคยสังเกตมามากแล้ว ว่าผู้ที่มีได้เคยศึกษาทางธรรมวินัยมักจะรู้สึกความลำบากในการอ่านคำภาษามคธที่เขียนด้วยอักษรไทย, เช่น “สัรวักขาโต” มักจะอ่านกันเสียว่า

“สวา-ขาโต” เพราะเห็นว่าตัว “ก” การันต์เสียแล้วคงจะไม่ออก
 สำเนียง; หรือ “โลกัสส” มักอ่านว่า “โลกัต,” เพราะ “ส”
 ตัว ๑ การันต์เสียแล้ว และอีกตัวหนึ่งก็ไม่มีวิสามัญชนิ, ดังนั้น
 เป็นต้น. เพื่อป้องกันการอ่านภาษามครออกสำเนียงผิดเช่นนั้น,
 ในอนุศาสนีนี้นักข้าพเจ้าจึงได้เขียนภาษามครโดยวิธีที่จะบังคับให้ผู้
 อ่านซึ่งเคยอ่านหนังสือแต่ตามแบบเขียนภาษาไทยออกสำเนียงให้
 ถูกมากที่สุดที่จะพึงเป็นไปได้. ด้วยความมุ่งหมายเช่นนั้น ข้าพเจ้า
 เขียน “ภควา” ว่า “กะคะวา” เขียน “วิชชาจรณสัมบันโน” ว่า
 “วิชชาจรณะสัมบันโน,” ดังนั้นเป็นตัวอย่าง. การที่เขียนเช่นนั้น
 ข้าพเจ้าก็รู้สึกว่าเป็นการอุดริผิดแบบแผน, แต่ข้าพเจ้ารู้สึกว่ ให้
 ผู้อ่านที่ไม่เคยเรียนธรรมะวินัยอ่านออกสำเนียงให้ถูกหรือใกล้เคียง
 ถูกดีกว่าที่จะให้คงอ่านผิด ๆ เหว ๆ ไป, ข้าพเจ้าจึงจำต้องขอ
 อภัยแก่ท่านผู้เป็นผู้รอบรู้ในทางภาษามครด้วย.

(พระปรมาภิไธย) ราม ป.ร.

ทวดเจ้าตำราญ, เพชรบุรี

วันที่ ๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๑

พระบรมราชานุญาตนี้

แสดงคุณานคุณ

นะมัตถุ สุกะตัสสะ

บัดนี้จะได้กล่าวข้อความเพื่อชักชวนท่านทั้งหลายให้
รำลึกถึงคุณวิเศษต่าง ๆ ที่บันดาลให้เราทั้งหลายมาตั้งอยู่ได้
โดยสวัสดิภาพ, เป็นคณะ, เป็นชาติอันผาสุก. คุณวิเศษ
ที่จะได้แสดงต่อไปนี้ มีอาทิคือคุณขององค์พระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย. เราทั้งหลายได้มาประชุม
พร้อมกันเพื่อกระทำสักการะตามสมควร, แสดงความ
เคารพในพระองค์ผู้ทรงกระทำประโยชน์ให้แก่เราทั้งหลาย
เป็นอันมาก, เพราะเหตุว่าถ้ามิได้มีองค์พระสัมมาสัมพุทธ
เจ้าเสด็จมาสู่โลกนี้แล้ว, เราทั้งหลายถึงแม้จะได้เกิดมา
เป็นมนุษย์ก็คงแทบจะไม่ผิดกับสัตว์เดียรัจฉาน. มนุษย์เรา
ก็มักเฝ้า, มีความแก่คร่ำคร่า, มีโรคภัยเบียดเบียน, และใน
ที่สุดก็มีความตาย ไม่ผิดกับเดียรัจฉาน. มนุษย์ที่ผิดกับเดีย-
รัจฉานก็ตรงที่เรามีจิต, หรือเรียกตามภาษาสมัยใหม่ว่ามี
“สมอง”, คือเครื่องบันดาลให้เรา รู้จักสิ่งที่ดีและชั่ว, รู้จัก
ได้ว่าสิ่งใดประพฤติก็น่าจะให้ผลดี และสิ่งใดประพฤติก็น่า

แล้วจะให้ผลร้าย. พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้เรารู้จักบุญและบาป, และทรงชี้หนทางอันงามให้เราดำเนิน; ข้อนี้เป็นข้อสำคัญ จึงต้องนับว่าพระพุทธเจ้าทรงมีพระคุณแก่เราทั้งหลายหาที่สดมภ์ได้.

การที่เรามาประชุมกันกระทำสักการะแด่พระพุทธเจ้าก็เพื่อแสดงว่า เรามีใช้สัว่ตัวเดียวระจัน. เมื่อผู้ใดได้กระทำดีบุญคุณ เราก็รู้จักคุณของผู้นั้น, เรียกว่าเป็นผู้กะตัญญู, และเมื่อเราพยายามที่จะทดแทนคุณนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้กะตะเวท. ส่วนพระพุทธเจ้าเราจะตอบแทนบุญคุณของพระองค์ท่าน โดยทำการงานรับใช้ท่านก็ไม่ได้แล้ว, จึงต้องแทนพระคุณโดยจัดหาดอกไม้ธูปเทียนมากระทำสักการะตามสมควร, และเปล่งอุทานสรรเสริญคุณพระรัตนไตรย.

ท่านทั้งหลายได้เคย สวดคน มัส การพระ พุทธะ คุณ, ธรรมะคุณ, สังฆะคุณมาแล้ว ทั้งภาษามครและคำกาพย์ภาษาไทย, แต่คงมีบางคนที่ไม่ได้สนใจหรือเข้าใจโดยละเอียด, จึงจะขอบรรยายคุณแห่งพระไตรรัตน์โดยย่อพอเป็นเครื่องประดับปัญญาของท่านทั้งหลายดังต่อไปนี้.

พระพุทธองค์

“อติปิโส ภะคะวา” แม้เพราะอย่างนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้า, “อะระหัง” เป็นพระอรหันต์, “สัมมา สัมพุทธโ” ผู้ตรัสรู้ชอบเอง, “วิชา จรณะ สัมบันโน” ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ, “สุคะโต” ผู้เสด็จไปได้แล้ว, “โลกะวิทู” ผู้รู้แจ้งโลก, “อะนุตตะโร ปรีสัทธัมมะสารถิ” เป็นสารถแห่งบุรุษพึงฝากได้ ไม่มีผู้หนึ่งยิ่งไปกว่า, “สัถธาเทวะ มนสสาน” เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย, “พุทโ” เป็นผู้ตนแล้วเป็นผู้เบิกบานแล้ว, “ภะคะวา” เป็นผู้มีโชค.

สมเด็จพระมหาสมณะได้ทรงอธิบายไว้ดังต่อไปนี้.

“พระคุณ ๘ บทนี้ ดูเหมือนท่านเลือกตั้งไว้ เพื่อไตร่ตรองหาความเข้าใจเอาเอง. เป็นพุทธานุสสติ, จักแสดงพอเป็นตัวอย่าง.”

ต่อไปนี้จึงทรงอธิบายรายบทเป็นลำดับทั้ง ๘ บท.

๑. “อะระหัง” ท่านพิจารณาตามพยัญชนะแก้ไว้ต่าง ๆ; อย่าง ๑ แปลว่าผู้เว้นไกล, เป็นผู้หักกำจั้น; อีกอย่าง ๑ แปลว่าเป็นผู้ควร; อีกอย่าง ๑ แปลว่าเป็นผู้ไม่มีข้อลับ. ข้อน่าเป็นผู้เว้นไกลนั้น อธิบายว่า เป็นผู้เว้นไกลจากกิเลสและบาปกรรม, กล่าวคือเป็นผู้บริสุทธิ์. ข้อน่า

เป็นผู้หักกำลังนั้น อธิบายว่าเป็นผู้หักกำลังแห่งสังสารจักรได้แก่วิชา, ตัณหา, อุปาทาน, กรรม. ขื่อว่าเป็นผู้ควรนั้น อธิบายว่า เป็นผู้ควรแนะนำสั่งสอนเขา, เป็นผู้ควรรับความเคารพนับถือของเขาเป็นอาทิ. ขื่อว่าเป็นผู้ไม่ขอลับนั้น อธิบายว่า ไม่ได้ทำความเสียหายอันจะพึงสอนเพื่อมิให้ผู้อื่น. อนึ่งบทนไขเป็นคุณของพระสาวกด้วย, แต่มีบทอนเข้าประกอบหมายความต่าง; สำหรับพระศาสดาใช้ว่า “อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ” พระอรหันต์ผู้ตรัสรู้ชอบเอง; สำหรับพระสาวกใช้ว่า “อะระหัง จินาสะโว” พระอรหันต์ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว.

๒. “สัมมา สัมพุทโธ” หมายความว่า เป็นต้นเดิมแห่งพระพุทธศาสนา.

๓. “วิชา จรณะ สัมบันโน” หมายความว่า เป็นผู้ได้บรรลุวิชาด้วย, เป็นผู้แรกรู้จักทางบรรลุวิชานั้นด้วย; โดยใจความก็เหมือนบทว่า “สัมมา สัมพุทโธ.” ฝ่ายพระสาวกเป็นแต่ผู้ได้บรรลุวิชา, แต่มิใช่ผู้แรกรู้จักทางเครื่องบรรลุวิชานั้น, เป็นแต่ได้รู้จากพระศาสดาออกต่อ ๑.

ในที่นี้ขอแทรกคำอธิบายเพื่อทำให้เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้งขึ้น โดยเปรียบเทียบกับทางโลกบ้าง. พวกผู้เป็นอาจารย์ในทางวิทยาศาสตร์ บางคนก็ได้รับความนับถือสูง,

บางคนก็ได้รับความนับถือแต่พอ ๆ. ผู้ที่ได้รับความนับถือสูงคือเป็นผู้ที่ใคร่เริ่ม (อินเวนต์) สิ่งใดสิ่งหนึ่งจน, หรือเป็นผู้แรกคนพบสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งยังมีใคร่พบ (ดิสคเวอรี่). ส่วนผู้ที่ได้รับความรู้จากผู้ริเริ่มหรือแรกพบนั้นว่าไม่ประเสริฐเท่าผู้ที่เป็นตัวผู้ริเริ่มนั่นเอง. ดังนั้น พระพุทธเจ้าของเราได้ทรงเป็นผู้พบสิ่งสำคัญอย่างที่สุดในโลก, คือความจริงอันช่วยมนุษย์ให้รอดจากสังสารทุกข์ได้, และความจริงอันนั้นยังไม่เคยมีผู้ใดพบก่อนพระองค์เลย, เราจึงสรรเสริญพระองค์ด้วยคำว่า “สัมมา สัมพุทโธ วิชา จรณะ สัมบันโน” ดังนี้.

๔. “สุคะโต” มีอธิบายว่า ประพฤติพระองค์รอดไปได้ไม่ต้องถอยหลัง. เสด็จไปในที่ใดยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่มหาชนในที่นั้น. เสด็จมายังโลกนี้, ประดิษฐานพระพุทธศาสนาไว้เพื่อประโยชน์แก่ประชาชน, แล้วจึงเข้าปรีณิพพาน.

๕. “โลกะวิทู” พรรณนาให้เข้ากับโลกสามว่า ทรงรู้จักถิ่นฐานบ้านเมืองปรุโปร่ง, ทรงรู้จักอัธยาศัยของคนต่างถิ่นต่างชั้น, ทรงรู้จักเห็นเหตุอันปรุงแต่งคนเหล่านั้นพร้อมทั้งถิ่นฐานให้หยั่งหรือหย่อนอย่างไร. อธิบายอีกอย่าง ๑ ว่า ทรงหยั่งรู้ความเป็นไปของคนทุกชั้นว่าเป็น

อย่างไร, เนื่องด้วยสุขคติ, ด้วยความเจริญหรือความเสื่อม-
 กัตติ, ตกอยู่ในคติความเปลี่ยนแปลงอย่างไร, จนหายต้น
 หายลงหายอยากในอิฐารมณ, คือความพึงใจ, และหาย
 ตกใจกลัวต่ออนิฐารมณ, คือความไม่พึงใจ, เป็นทางนำพระ
 องค์ให้เสด็จไปได้.

๖. “ปริสัทัมมะสาระถิ” อธิบายว่า ครึ่งโบราณ
 พวกกษัตริย์ชอบเล่นม้า, เพราะม้าเป็นพาหนะที่ใช้ใน
 สงครามถึงสองหมวดแห่งกองทัพ; คือใช้ให้ทหารจัด
 เป็นอัสสานิก, หมวดม้า; ใช้เทียมรถจัดเป็นรถานิก, หมวด
 รถ. ความเป็นสารถิฝึกม้าขับรถ ย่อมนิยมกันว่าดี, ในการ
 ขนรรบกัณฑ์ การชำระหรือแพ, นอกจากตัวผู้รบ, เนื่องด้วย
 สารถิ, จึงต้องใช้คนสำคัญดังจะเห็นได้ในเรื่องต่าง ๆ;
 เช่น พระมาตะลิเป็นสารถิของพระอินทร์, และท้าวอุ
 มารตัวโปรดเป็นสารถิของพระเจ้าพรหมหัตต์ เป็นต้น. ด้วย
 เหตุนี้แลจึงใช้ศัพท์ว่าสารถิในบทนี้ เพื่อแสดงความเป็น
 ผู้ฝึกคน, เป็นคู่กับผู้ฝึกม้าขับรถ. ศัพท์ว่า “ปริสัทัมโม,”
 บุรุษพึงฝึกได้นั้น, หมายเอาคนมีนิสัยที่อาจฝึกให้ได้,
 และตั้งใจจะเข้าใจพระธรรมเทศนา, แม้ฟังด้วยตั้งใจจะ
 จับเอาข้อบกพร่องขณยกโทษเช่น เดียรถียกตามที. ฝ่าย
 คนโง่ทึบเทียบด้วยคนป่าดอย ไม่สามารถจะฝึกได้และ

คนผู้ไม่ตั้งใจฟังพระธรรมเทศนาเพื่อหาความเข้าใจ, ชื่อว่า “ปริสาทมโม” บุรุษที่ฝึกไม่ได้, แม้พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงอาจฝึก. ส่วนคุณศัพท์ “อนตตะโร” แปลตีความว่าเป็นเยี่ยม, หมายความว่า ทรงฝึกดีกว่าสารถฝึกมาแล้ว, ด้วยไม่ได้ใช้อำนาจหักหาญและรู้จักใช้อุบายให้เหมาะแก่บุคคล, และคนที่ทรงฝึกแล้ว ย่อมดียิ่งกว่ามาที่ฝึกได้แล้ว.

๓. “สัตตา เทวะ มนสสานิ” ตามพยัญชนะดังจะเชิดชูว่าเป็นครูของบุคคลทั้งชั้นสูงชั้นต่ำ; ตามอรรถน่านจะพรรณนาถึงพระคุณสมบัตที่สมควรเป็นครู และได้ทรงทำกรณียะของครู จึงได้ผลอย่างนั้น.

๔. “พทโธ” ทั่วไปเป็นผู้ตน, มีอธิบายว่า เป็นผู้ที่ไม่หลงมกมายที่เปรียบด้วยนอนหลับ; เป็นกาลัญญู, รู้จักกาลสมัย, รู้จักฐานะแลอฐานะ. ทั่วไปเป็นผู้เบิกบานแล้ว มีอธิบายว่า เป็นผู้ทรงพระคุณเต็มที, และได้ทรงทำพุทธกิจสำเร็จแล้ว.

๕. “อะคะวา” มักจะแปลกันเป็นอย่างทับศัพท์ว่า “พระผู้มพระภาค,” ซึ่งอันที่จริงก็ยังไม่ทำให้กระจ่างขึ้นเลย. ที่แปลทับศัพท์ไว้เช่นนั้นก็เพราะว่าเป็นศัพท์ที่แปลกยาก. ในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณะได้ทรงไว้ว่า: “ดูเหมือนพระคันถรจนาคารย ไม่แน่ใจว่าออก

จากศัพท์อะไร, ท่านพิจารณาแก้ไขต่างๆ.” ต่อนั้นจึงทรงอธิบายถึงเรื่องธาตุ (ที่มา) แห่งศัพท์, ซึ่งทำให้เกิดมีคำแปลต่าง ๆ. อย่าง ๑ ท่านอธิบายว่า มีส่วนแห่งกรรม, มีคุณสมบัติอย่าง ๑ แปลว่า มีอาการน่าคบ, อธิบายว่าทรงนำผู้เข้าไปคบให้ได้ประโยชน์ตามสมควร. อีกอย่าง ๑ แปลว่า เป็นผู้หัก คือกำจัดกิเลสและบาปกรรมทั้งปวง. นึกเก็บเอามาแต่โดยย่อเท่านั้น.

สมเด็จพระมหาสมณะทรงชี้แจงไว้ว่า ได้ทรงค้นหาความเข้าทนมานานแล้ว, ได้ทรงพบในพราหมณะสมัยเป็นคำเรียกฤษัทั่วไปก็ได้, เรียกเทวดาบ้างก็ได้. เนื่องในข้อข้องชี้แจงเพิ่มเติมว่า ในหนังสือเนื่องด้วยศาสนาพราหมณ์, เขาใช้ศัพท์ “อะคะวัต” หรือ “อะคะวา” สำหรับเรียกพระเป็นเจ้าของเขา, มีพระอิศวร และพระนารายณ์ เป็นต้น; เช่นหนังสือชื่อ “อะคะวัตปุราณะ” เป็นหนังสือแถลงเรื่องพระกฤษณะ และหนังสือ “อะคะวัตคตา” เป็นหนังสือรวมบทสรรเสริญพระนารายณ์; ส่วนศัพท์ “อะคะวะด” เป็นศัพท์เรียกพระมหेशของพระนารายณ์ซึ่งมาจากธาตุเดียวกับ “ภควัต” หรือ “ภควา” นั่นเอง.

ส่วนในพระพุทธศาสนา คำว่า “กะคะว” ใช้เป็น
บทเรียก พระศาสดาและ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย อนึ่ง
ไม่ใช่เรียกพระสาวก.

สมเด็จพระมหาสมณะทรงลงพระมติไว้ว่า “กะคะว”
ออกจากศัพท์ “กะคะ,” อันสำเร็จมาจากธาตุ “กัช”
ที่แปลว่า แยกว่าแบ่ง, มีคู่เทียบว่า “โศภักย” (เคราะห์ดี)
กับ “โทภักย” (เคราะห์ร้าย); ใช้ตามคำพ้องศัพท์เป็น
ข้างดี, แปลว่ามีโชค. โดยนัยนี้ แปลว่า ผู้มีโชค, ว่าผู้
มีเคราะห์ดี; อธิบายว่า ครั้นยังไม่ได้ออกทรงผนวช ก็ได้
รับท้าวบารุมาเป็นอย่างดี, ตั้งแต่ทรงพระเยาว์จนทรงพระ
เจริญ; ออกทรงผนวชแล้วทรงแสวงหาทางตรัสรู้อยู่ถึง
๖ ปี, น่ากลัวไม่สำเร็จก็มาสำเร็จเข้าได้; แต่นั้นมาทรง
ประกาศพระศาสนา, สามารถยังผู้อื่นให้บรรลุมรรคพิเศษ
เป็นพระสงฆ์ขึ้นได้, และอาจยังเวไนย (คือผู้ที่ถือตาม)
นอกจากนั้นให้ได้ศรัทธาเลื่อมใสยอมนับถือ, ประดิษฐาน
พระพุทธศาสนาขึ้นไว้, จัดว่าเป็นผู้มีโชคมีเคราะห์ดีทุก
คราวมา. ในเวลาสอนพระศาสนาปรากฏว่าพวกเดียรถีย์
(คนต่างศาสนา) คิดร้ายแต่ก็ไม่อาจทำ; สอนโจรและ
ยักษ์ (คนป่า) ผู้ร้ายกาจก็ไม่ถูกทำร้าย, และไม่ถูกผู้

ครองนครที่เสด็จไปสอนศาสนาระวางว่าเป็นผู้บุญ และ
กำจัดเสีย, จัดว่าเป็นผู้มโหฬารเคราะห์ดีเหมือนกัน.

อนึ่ง สมเด็จพระมหาสมณะทรงไว้ว่า พระพุทธเจ้า
ของเรา “ควรจะเรียกว่าพระผู้มพระภาค, แต่เรียกว่าพระ
ผู้มพระภาค, ชะรอยจะเห็นใกล้เคียงว่าพระพักตร์ ซึ่ง
แปลว่าหน้า, เกรงจะนำความเข้าใจผิดไปกระมัง, จึงเรียก
ตามที่ท่านสันนิษฐานไว้โดยประการหนึ่ง,” ดังนี้.

เมื่อได้อธิบายบทสรรเสริญพระพุทธเจ้า, หรือที่เรียก
ว่ารัตนะที่ ๑ ของเราแล้วละนี้, ก็จะได้อธิบายคุณแห่ง
พระธรรมอันนับว่าเป็นรัตนะที่ ๒ ของเราต่อไป.

พระธรรมะคุณ

“สวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม” พระธรรมอัน
พระผู้มพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว, “สันติฏฐิโก” อันผู้ได้
บรรลจะพึงเห็นเอง, “อะกาลิโก” ไม่ประกอบด้วยกาล,
“เอหิภัสสิโก” ควรเรียกให้มาดู, “โอปะนะยิโก” ควร
น้อมเข้ามา “ปัจจุตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ” อันวิญญู
พึงรู้จำเพาะตน.

สมเด็จพระมหาสมณะได้ทรงอธิบายรายบทไว้ดังต่อไปนี้.

๑. “สวากขาโต” หมายความว่า ท่านพรรณนา
ว่า, ได้ในสองสัทธรรม คือปริยัติและปฏิบัติ. ปริยัติ

(ธรรมอันจะพึงเรียนรู้) ได้ชื่อว่าอย่างนั้น เพราะเป็นคำ
ที่ตรัสไม่วิปริต, คือตรัสได้จริง, เพราะแสดงข้อปฏิบัติ
โดยลำดับกัน ที่ท่านเรียกว่าไพบราหฺมณในเบื้องต้นท่ามกลาง
และที่สุด, และเพราะประกาศพรหมจรรย์มทั้งอรรถทั้ง
พยัญชนะบริสุทธิสนเชิง. ปฏิเวธ (ความเข้าใจแจ่มแจ้ง)
ได้ชื่อว่าอย่างนั้น “เพราะปฏิบัติ (ความประพฤติ)
กับพระนิพพาน ย่อมสมควรแก่กันและกัน.”

ตั้งแต่บัดนี้ “สันติภูมิกะ” เป็นต้นไป คำแสดง
คุณได้ในปฏิเวธอย่างเดียว.

๒. “สันติภูมิกะ” หมายความว่าผู้ใดได้บรรลุ ผู้นั้น
ย่อมเล็งเห็นเอง รู้อย่าง, ไม่ต้องเชื่อคำผู้อื่น.

๓. “อะกาลิกะ” หมายความว่าให้ผลในลำดับ
แห่งกาลบรรลุนั้นเอง, ไม่เหมือนผลไม้อื่นให้ผลแต่จำเพาะ
ตามฤดูเท่านั้น.

๔. “เอหิภิกขุสัจจะ” หมายความว่า เป็นคุณอัศจรรย์
ดุจของประหลาดที่ควรเป่าร้องกันมาดุษณี.

๕. “โอบะเนยยะ” หมายความว่า ควรน้อม
เข้ามาไว้ในใจของตน, หรือควรน้อมใจเข้าไปหา.

๖. “ปัจจุตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ” หมายความว่า
ผู้ใดได้บรรลุ ผู้นั้นพึงรู้แจ้งจำเพาะตน, อันผู้อื่นไม่พลอย
มาตามรู้ตามเห็นด้วยได้.

พระมติของสมเด็จพระมหาสมณะว่า พระธรรมในทนต์เหมือนท่านผู้แสดงไม่ได้หมายจะแยกโดยวิภาค, กล่าวรวมปนกันไป; แต่เมื่อจะกล่าวแยก บทว่า “สรวากขาโต” น่าจะได้ในปริยัติอย่างเดียวกัน, และได้ชื่ออย่างนั้น เพราะตรัสอิงเหตุ, และเพราะตรัสแต่พอดีเป็นกลางๆ ไม่หย่อนไม่ตึงด้วยก็ได้. ข้อว่าได้ในปฏิเวธนั้น ความอธิบายอยู่ข้างมัว, แม้พรรณนามากไปอย่างไร ก็ไม่พ้นมัว; และคำแปลว่า “ปฏิบัติทากับพระนิพพานสมควรแก่กันและกัน” นั้น, ปฏิบัติก็ได้แก่ปฏิบัติกันเอง; แก้ไปทางปฏิบัติก่อนนั้นแหละจึงจะกระจ่าง, เพราะปฏิบัตินับเข้าในบทนี้ได้, เพราะเป็นมัชฌิมาปฏิปทา (ปฏิบัติเป็นกลาง) และอนุปพะปฏิบัติ (ปฏิบัติเป็นลำดับสม่ำเสมอ) เมื่อปฏิบัติดีแล้ว ผลแห่งปฏิบัติจึงจักปรากฏว่าดีตามกัน.

บทว่า “สันติภูมิกะ” อาจได้ในธรรมอื่นจากปฏิเวธด้วยก็ได้, เพราะปริยัติต้องการความเข้าใจที่ได้แก่เห็นเอง, ปฏิบัติต้องการความรู้จักทางที่ได้แก่เห็นเอง, ในลำดับนั้นปฏิเวธจึงจะเกิดที่ทำให้เจ้าตัวรู้ว่าทำให้แจ้งแล้ว.

หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง, ตามโวหารสามัญ, ธรรมะใด ๆ ที่ได้ฟังสั่งสอนก็ดี, หรือทางที่พยายามจะปฏิบัติ

อยู่นั่นก็, เจ้าตัวต้องเข้าใจแลเห็นเองว่าเป็นสิ่งต่าง
แล้ว, จึงจะเกิดความมั่นใจว่าเชื่อเช่นนั้นปฏิบัติเช่นนั้น
เป็นถูกแน่แล้ว; พุทธตามภาษาสามัญว่า “ถึงบางอ้อ”
ฉะนั้นแล.

บทว่า “อะกาลิโก” ก็เหมือนกัน, เพราะผู้ฟัง
ปริยัติย่อมได้ประสาทะ (ความพอใจหรือจับใจ) และ
ศรัทธาเป็นต้น ในขณะฟังนั้นเองก็มี; ปฏิบัติย่อมเป็นที่ยอมรับ
ในกาลทุกเมื่อ, ไม่เป็นในบางคราว, และได้อันประสงค์
แห่งความปฏิบัติในทันที.

บทว่า “เอหิภัสสิโก” เปรียบด้วยการดูด้วยมังสะ
จักขุ (คือดวงตา), น่าจะได้ในปริยัติด้วย, เพราะ
ปริยัติเป็นคุณที่ควรจะชักชวนกันมาฟัง, และเพราะปฏิบัติ
เป็นคุณที่ควรจะชวนให้ทำตาม เพื่อจะได้ชมปฏิบัติด้วย
นาคใจ.

บทว่า “โอปะนะยิโก” น่าจะได้ในปฏิบัติด้วย,
เพราะแม้ปฏิบัติก็ควรน้อมเข้ามาด้วยทำตามหรือทำให้เกิด
ขึ้น.

บทว่า “ปัจจุตติ เวทิตัพโพ วิญญูหิ” ก็เหมือนกัน,
เพราะการปฏิบัติอันจะให้ได้ผลดี ผู้ปฏิบัติต้องรู้จักทำให้
สมควรแก่ฐานะของตน.

สมเด็จพระมหาสมณะสรูป्रรวมความว่า เพราะอย่าง
 หนึ่งทรงพระดำริว่า พระธรรมในทนต์ ท่านผู้กล่าวไม่ได้หมาย
 จะแยกโดยวิภาค, กล่าวรวมกันไป. ไม่กล่าวถึงปฏิบัติ
 ธรรมบ้างเลย ไม่เป็นอุบายให้เกิดอตุลาหะ; เมื่อไม่
 ปฏิบัติ ปฏิเวธจักเกิดขึ้นไหน? ปริยัติอันแสดงเพื่อชักนำ
 ให้ปฏิบัติก็หาประโยชน์มิได้.

พระธรรมนั้นแหละเป็นสิ่งที่กล่าวตามโวหาร สมัย
 ใหม่ว่าเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าของเราได้ทรงเริ่มประดิษฐ์
 (อินเวนต์) ขึ้น, หรือได้ทรงค้นพบ (ดิสคัฟเวอรี),
 นับว่าเป็นของประเสริฐยิ่ง, จึงได้ชื่อว่าเป็นรัตนที่ ๒
 ของเราทั้งหลาย.

แต่ของที่ได้อัจฉริยะบุคคลประดิษฐ์ขึ้นไว้แล้ว ถ้า
 หากว่ามีผู้อื่นรับบำรุงต่อมาก็จะเป็นอันต้องสูญเสื่อม
 ไปในชั่วชีวิตของผู้เริ่มประดิษฐ์นั้นเอง ดังนั้นใด,
 พระธรรมของพระศาสดาของเราถ้ามิได้มีพระสงฆ์ทรงจำ
 สืบต่อมาก็แล้ว ก็จะไม่ได้ตกลงมาเป็นมรดกจนถึงชั่วเรา
 ทั้งหลายฉนั้น. พระสงฆ์จึงมีคุณควรสรรเสริญเป็นรัตน
 ที่ ๓. และเราทั้งหลายจึงมาสวดสรรเสริญพระสังฆะคุณ
 ด้วยถ้อยคำดังจะได้อธิบายต่อไป.

พระสังฆะคุณ

“อะกะวะโตะ สาวะกะสัโม” พระสงฆ์สาวกของ พระผู้มีพระภาคเจ้า, “สุปะฏิบันโน” เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว, “อชุปะฏิบันโน” เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว “ญายะปะฏิบันโน” เป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม, “สามัจิปะฏิบันโน” เป็นผู้ปฏิบัติสมควร; “ยะทิท” หน่อใคร? “จัตตารี ปุริสะ ยุกานี” คู่แห่งบุรุษสี่, “อัญฐะ ปุริสะ ปุคคะลา” บุรุษบุคคลแปด, “เอสะ อะกะวะโตะ สาวะกะสัโม” นพระสงฆ์สาวกของ พระผู้มีพระภาคเจ้า; “อาหุเนยโย” เป็นผู้ควรรับของ คำนับ, “ปาหุเนยโย” เป็นผู้ควรรับของต้อนรับ, “ทักขิ เณยโย” เป็นผู้ควรรับของทำบุญ, “อัญชลีภณียะ” เป็นผู้ควรทำอัญชลี (ประนมมือไหว้), “อะนุตตะริ ปรินิพพานัง” เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญ อื่นยิ่งกว่า.

สมเด็จพระมหาสมณะทรงอธิบายว่า พระสงฆ์ หมายเอาจำพวกพระสาวกผู้ได้บรรลุธรรมวิเศษ. แล้วจึง ทรงอธิบายรายบทย่อไปดังนี้.

๑. “สุปะฏิบันโน” หมายความว่า. นอกจากที่ ระบุไว้ใน ๓ บทเป็นลำดับต่อไป, ยังมีนอก เช่น ปฏิบัติไปตามมัชฌิมาปฏิปทา ไม่หย่อนนักไม่ตั้งเครียดนัก,

ปฏิบัติไม่ถอยหลัง, ปฏิบัติกลมเกลียวกับพระศาสดา ไม่ปฏิบัติเป็นปฏิปักษ์กัน.

๒. “อุชุปะฏิบันโน” หมายความว่า ไม่ปฏิบัติลงโลก, ไม่มัวเมาสาไฏฐย์, ประพฤติตรง ๆ ต่อพระศาสดาและเพื่อนสาวกด้วยกัน, ไม่อำพรางในใจ ไม่มีแง່อน.

๓. “ญายะปะฏิบันโน” ท่านสันนิษฐานว่า อย่างหนึ่งออกจากธาตุ “ญา” ที่แปลว่ารู้, จึงอธิบายว่าเป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติหาเครื่องรู้, คือปฏิบัติในทางอันจะให้เกิดความรู้; เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อธรรมที่ควรรู้, คือปฏิบัติเพื่อได้ความรู้ธรรม. อีกอย่างหนึ่งท่านแปลว่า เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อออกไป, ท่อธิบายว่า เพื่อออกไปจากทุกข์, เพื่อออกไปจากภพ, แต่สันนิษฐานว่าออกจากธาตุอะไร (คือศัพท์นั้นมาจากอะไร) หาทราบไม่. โดยมากศัพท์ “ญายะ” ได้มีแปลกันว่า “เป็นธรรม,” “ถูกต้อง,” “สมควร.” ศัพท์สันสกฤต “นียายะ” มีแปลไว้หลายนัย; อย่างหนึ่งว่า “แบบแผน” หรือ “หลัก,” “วิธีดำเนินการให้ถูกต้องและสมควร,” ซึ่งสรุปรวมก็เป็นอันแปลได้ว่า “เป็นธรรม,” เพราะผู้ที่ประพฤติดุกต้องและสมควรแล้ว ก็ได้ชื่อว่าประพฤติเป็นธรรม. โดยนัยนี้ “ญายะ ปะฏิบันโน”

จึงแปลว่า “เป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม,” อธิบายว่า ปฏิบัติมุงธรรมเป็นใหญ่, ถอดความถูกเป็นประมาณ.

๔. “สามจีปะฏิบันโน” หมายความว่า ปฏิบัติน่านับถือ, สมควรได้สามจิกรรม (ความเคารพอันควร).

“จัตตารี ปุริสะ ยุคานี” กับ “อัญฐะ ปุริสะ ปุคคะลา” เป็นบุคคลจำพวกเดียวกันนั่นเอง, กล่าวคือ:-

คู่ที่ ๑. { พระผู้ตั้งอยู่ในโศดาปัตติมรรค
พระผู้ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล

คู่ที่ ๒. { พระผู้ตั้งอยู่ในสะกะทาคามิมรรค
พระผู้ตั้งอยู่ในสะกะทาคามิผล

คู่ที่ ๓. { พระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามิมรรค
พระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามิผล

คู่ที่ ๔. { พระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตะมรรค
พระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตะผล

เมื่อนับเป็นคู่ ๆ ก็เป็น “จัตตารี ปุริสะ ยุคานี” ซึ่งแปลว่า “คู่แห่งบุรุษสี่,” ถ้านับเรียงองค์เป็น “อัญฐะ ปุริสะ ปุคคะลา” ซึ่งแปลว่า บุรุษบุคคลแปด.”

พระผู้ตั้งอยู่ในมรรคนั้น ท่านอธิบายว่าเป็นช่วงขณะมัคคะจิต (คือช่วงขณะเมื่อบำเพ็ญเพียรที่จะให้สำเร็จผล) เท่านั้น; พ้นจากขณะนั้นแล้วเป็นพระผู้ตั้งอยู่ในผล, มีชื่อ

เรียกตามลำดับว่า “พระโสดาบัน,” “พระสะกะทาคามิ,” “พระอนาคามิ,” และ “พระอรหันต์.”

การที่จะอธิบายต่อไปถึงพระอริยบุคคล หรือมรรคผลทั้ง ๔ แม้แต่โดยย่อ ๆ ก็จะเป็นการพื้นเฟอมากในทันที ขอรังไว้และแสดงถึงสังฆะคุณต่อไป.

๕. “อาหเนยโย” แปลว่า เป็นผู้ควรรับของค่านับ, ของค่านับที่เรียกว่า “อาหนะ” นั้น ได้แก่เครื่องสักการะอันจะพียงนำมาให้ถึงสำนัก, เช่นเครื่องสักการะถวายอุปัชฌาย์อาจารย์ในคราวเข้าพรรษา, และผำรดน้ำให้ท่านผู้สูงอายุในคราวสงกรานต์ เป็นต้นอย่าง.

๖. “ปาหเนยโย” แปลว่า เป็นผู้ควรรับของต้อนรับ. ของต้อนรับที่เรียกว่า “ปาหนะ” นั้น ได้แก่ของสำหรับรับแขกอันจะพียงให้ต่อเมื่อมาถึงถิ่น, เช่น น้ชา หรือแม่อาหารด้วยเป็นตัวอย่าง.

๗. “ทักขิเนยโย” แปลว่า เป็นผู้ควรรับของทำบุญ. ของทำบุญที่เรียกว่า “ทักขิณา” นั้น ได้แก่ไทยธรรมวัตถุ, มี อาหารและผ้า เป็นต้น, อันจะพียงบริจาคในพระศาสนาโดยฐานเป็นการทำบุญ.

๘. “อัญชลี กรณียโย” แปลว่า เป็นผู้ควรทำอัญชลี, อธิบายว่าผู้ใดผู้หนึ่งจะนำเครื่องสักการะไปถวาย

ท่านถึงสำนักของท่าน ท่านย่อมอาจยังความเลื่อมใสให้
เกิด, ไม่ต้องเสียใจภายหลังว่า ไม่พอที่จะไปค้นับผู้ไม่
สมควร; ท่านมาถึงถิ่น ย่อมเป็นแขกที่น่าต้อนรับด้วยความ
ยินดี, เพราะเป็นผู้มาดี ไม่ใช่ผู้มาร้าย; และผู้บริจา
กทักษิณาเป็นการบุญจะถวายแก่ท่าน ๆ ก็เป็นผู้ที่น่าให้
สมควรให้จริง ๆ; ผู้ใดผู้หนึ่งจะยกมือไหว้ท่าน ท่านก็
ความดีพอจะไหว้ได้; ผู้ไหว้ไม่ต้องกระดาก.

๕. “อนุตตะริ ปุณฺณักเขตติ โลกัสสะ” มีอธิบาย
ว่าพระสงฆ์เป็นผู้บริสุทธิ์, ทักษิณาที่บริจาคนั้นท่านย่อมมี
ผลานิสงส์, ดุจนามที่ดินดีและไถแล้ว, พืชที่หว่านที่ปลูก
ลงไป ย่อมเกิดผลไพบูลย์, จึงเป็นทบ่าเพื่บุญญอย่างดี.

พระพุทธะคุณ, พระธรรมะคุณ, พระสังฆะคุณ ได้
อธิบายมาแล้วโดยยืดยาว ก็เพราะเห็นว่าที่จริงเป็นสิ่ง
สำคัญสำหรับเราทั้งหลายผู้นับถือพระพุทธศาสนา. ผู้ใดที่
นับตนว่าเป็นพุทธศาสนิกก็ควรจะต้องถึงพระไตรสรณาคม,
ต้องรู้จักว่าอะไรเป็นรัตนทั้งสามที่ตนนับถือ, และรัตน
ทั้งสามนั้นมีความคุณอย่างไรบ้าง. แต่ผู้ที่สวดสรรเสริญพระ
พุทธะคุณ, ธรรมะคุณ, สังฆะคุณ อยู่โดยมาก ไม่สู้จะมีผู้
อธิบายถูกว่าหมายความว่าอะไร, จึงสมควรจะมีคำอธิบาย

ไว้บ้าง, พอเป็นข้อบารุงปัญญา และเฉลิมศรัทธาของผู้ที่
ตั้งใจเคารพนับถือพระรัตนตรัยด้วยน้ำใสใจจริง.

อนึ่ง คำอธิบายพระพุทธรูปตามที่ได้กล่าวมาแล้ว
ข้างต้น เป็นข้อความอันอธิบายจำเพาะบทสรรเสริญ ที่เริ่ม
ด้วยคำว่า “อิติปิโส ภะคะวา” นั้นเท่านั้น; แท้จริงพระ
พุทธรูปยังมีอีกเป็นอเนกประการสุดที่จะบรรยาย. พระ
องค์ทรงเป็นบรมบุรพการี คือผู้ทำคุณประโยชน์แก่เราทั้ง
หลายยิ่งกว่าผู้ใด ๆ จะกระทำได้. เหตุฉะนั้นผู้ใดไม่รำลึก
ถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า และไม่กระทำสักการะบูชา
เพื่อเป็นการทดแทนพระคุณเท่าที่เราพอจะทำได้แล้ว, ก็
จะต้องนับว่าเป็นผู้อกตัญญูลบหลู่คุณบุรพการี อันประ-
เสริฐ, หรือมีฉันทะต้องเป็นคนที่ไม่อดทนอดกลั้น จน
ไม่สามารถจะเล็งเห็นว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ทรงทำ ประ-
โยชน์ให้ไม่จำเพาะแก่บุคคลบางคน, ทรงทำประโยชน์
ใหญ่ยิ่งแก่โลกโดยทั่วไป, จึงได้พระนามว่า “พระโลกะ-
นารถ” แปลว่า “ผู้เป็นพึ่งแห่งโลก”.

บัดนี้จักกล่าวข้อความตามโวหารสมัยใหม่เพื่อชักชวน
ให้ท่านทั้งหลายรำพึงถึงผู้คุณ, ซึ่งเรียกว่าบรมบุรพการีนั้น
ต่อไป.

คุณสมบัติของบรมบรรพชการ

บรมบรรพชการอื่นประเสริฐยิ่งกว่าบรมบรรพชการอื่น ๆ
ของเรา คือ สมเด็จพระโลกะนารถศาสดาของเรานั้นแล,
แต่คนเราโดยมากหาใครจะได้ถึงพระพุทเจ้าในฐานะ
เช่นนั้นไม่. โดยมากมักนึกเสียวพระพุทเจ้าคือพระพุทชรูป
ที่ตั้งไว้ในโบสถและสถานต่าง ๆ, หรือบนทบุชาในเรือน
ของตนนั้นเอง. ที่จริงนึกเช่นนั้นไม่ถูกเลย, เพราะถ้าพระ-
พุทเจ้าเป็นแต่เพียงรูปที่ทำด้วยโลหะหรือศิลาหรืออิฐปูน
หรือไม่ฉนั้นแล้ว, จะเป็นของน่ากราบไหว้อย่างไร? วัตถุ
อย่างใดเล่าจะประเสริฐยิ่งไปกว่าตัวเราเองผู้เป็นมนุษย์;
ก็เมื่อเราประเสริฐกว่าวัตถุทั้งปวงแล้ว เหตุใดนเราจึงจะไป
เคารพนบไหว้สิ่งซึ่งเร็วกว่าตัวของเราเอง? แท้จริงเรา
ไหว้พระพุทชรูปก็เพราะเป็นเครื่องนำใจให้รำลึกถึงองค์
พระพุทเจ้าต่างหาก. ถ้าเราไหว้พระพุทชรูปด้วยความมุง
ใจเช่นนั้นแล้ว จึงจะนับว่าเป็นการสมควร, เพราะเมื่อเรา
ไหว้ใจเราก็มำลึกลงพระองค์ผู้ทรงเป็นบรมบรรพชการของ
เรา.

ก็พระพุทเจ้าก็ได้เสด็จสู่ปรินิพพานหลายพันปี
มาแล้ว, จะว่าท่านมีบุญคุณแก่เราโดยตรงได้อย่างไร? จัก
ขอลองขแรงในข้อนี้.

ความบกพร่องของคนเราโดยมากก็มียุติตรงคิดถึงตัวเองมากเกินไป. ดังนั้นถ้าไม่มีศาสนาอยู่แล้ว, คนเราก็จะมัวคิดถึงตัวมากจนทุกที, มุ่งหาแต่ประโยชน์และความสุขส่วนตัวเป็นที่สุด, ไม่ยับยั้งใครตรงถึงผู้อื่น, และความมุ่งหาประโยชน์ส่วนตัวนั้นเอง ลงท้ายก็อาจจะบันดาลให้เกิดความแก่งแย่งกัน, จนถึงตราฆ่าฟันขบกัดกันไม่ผิดอะไรกับสัตว์เดรัจฉาน. ศาสนาเป็นเครื่องเตือนสติให้เรารำลึกถึงผู้อื่นบ้างนอกจากตัวเอง. ความพยายามรำลึกถึงพระพุทธรูปคุณจึงควรนับได้ว่าเป็นประโยชน์อย่าง ๑. คือเป็นการฝึกซ้อมจิต (หรือกล่าวตามภาษาสมัยใหม่ว่า “เอ็กเซอร์ไซส์ สมอง”), คล้าย ๆ การฝึกหัดคัดตนและโหนชิงช้า ดึงเชือก กระโดด และวิ่งเป็นการฝึกซ้อมกล้ามเนื้อให้แข็งแรงฉะนั้น. การรำลึกถึงพระพุทธรูปจะนึกแต่เพียงตน ๆ เช่นนึกพอแล้ว, คือ รำพึงว่าพระพุทธเจ้าท่านก็ได้มีพระชนม์มัยอยู่และเข้าปรินิพพานไปหลายพันปีแล้ว, เหตุไฉนเราจึงเคารพนับไหวอยู่เล่า? เมื่อได้ไตร่ตรองดูแล้ว เราก็จะตอบปุจฉาของเราเองว่า เราไหวพระพุทธเจ้าเพราะท่านได้ทำคุณแก่โลก; เราอยู่ในโลกเราก็ตองขอบใจท่าน. เพราะเหตุไร? เพราะพระองค์ท่านได้ประทานมรดกสำคัญแก่เรา, คือพระธรรม, เราจึง

ได้เป็นมนุษย์ ไม่เป็นเดียรัจฉาน, หรืออย่างใด ถึงแม้จะ
ได้เป็นมนุษย์ก็จะเป็นได้แต่เพียงคนปากคนดอยเท่านั้น. รำลึก
เพียงเท่านั้นก็พอจะเห็นได้แล้วว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระ-
คุณแก่เราโดยตรง, สมควรนับถือว่าเป็นบรมบูรพการเป็น
แน่แท้.

แต่ใช้ว่าพระศาสดาของเราจะนำไหว้เพราะเหตุนี้
อย่างเดียวนั้นก็หาไม่ได้. พระพุทธเจ้าเป็นใหญ่ยิ่งและเป็น
ควรเคารพนับถือยิ่งกว่าพระเจ้าจักรพรรดิผู้มีอำนาจอันใหญ่
หลวง, ยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินใด ๆ ที่ใดมาแล้ว, หรือ
จะมีต่อไปในภายหน้า. ผู้เป็นใหญ่มีอำนาจเป็นประมุข
ของคณะนั้นอาจจะมิได้เสมอ, มีเมื่อไร ๆ ก็ได้, ไม่
อัศจรรย์; แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ยกย่องกันมาตั้งแต่
ได้เสด็จมาปรากฏชนในโลกสักองค์หนึ่ง? ผู้ใดมีมอพอ,
หรือมผู้เชือดพอ, หรือมกำลังพอ, หรือมปัญญาที่จะ
ล่อลวงผู้อื่นได้แล้ว ก็คงเป็นหัวโจกได้. อย่างว่าแต่บุคคล
ทั้งชาติกำเนิดสูงเลย, แม้นคนเลว ๆ อย่างที่เราเรียกกันว่า
“อ้ายเสือเบย,” “อ้ายเสืออัน,” “อ้ายเสือไทย” มันก็
ยังหลอกคนที่โง่กว่ามันให้เข้าเป็นพวกของมันได้. แต่ผู้ที่
ใช้อำนาจที่ดี, ใช้การหลอกลวงที่ดี, หรือใช้วิธีชักชวนโดย
เฉพาะโลกะเจตนาทำให้คนอื่นนิยม ฉะนั้นไซ้, ในไม่

ช้าไม่นานก็ต้องบังเกิดมีผู้รู้สึกกันว่าคน ๆ นั้นขึ้นละไว้จะ
 ทำความเดือดร้อนแก่เพื่อนบ้าน, จึงต้องช่วยกันคิดกำจัด.
 เหตุฉะนี้ผู้เป็นโจรหรือหัวโจกใหญ่ ก็ย่อมจะมีคนเกลียด
 ขังมาก, เพราะถ้ายังแผ่อำนาจมากไปเท่าใดก็ยังทำความ
 เดือดร้อนให้แก่ผู้นานมากจนเป็นลำดับเท่านั้น, จึงตั้งอยู่
 ยั่งยืนไม่มีใครได้.

การที่มักใหญ่มุ่งเอาอำนาจข่มปราบปรามผู้น้อย่อมจะ
 เป็นเครื่องก่อเวรเป็นธรรมดา, เพราะผู้แพ้ย่อมมีความโกรธ
 แค้นพยาบาทผู้ชนะ. ดังผู้เป็นใหญ่จึงมักมีศัตรูคอยจ
 ฆาตอยู่เสมอ, และอำนาจยิ่งมามากก็ยิ่งมีอัตรามาก ผู้ที่ได
 อดสาหะบารบปราบปรามเพื่อนบ้านจนได้เป็นจักรพรรด
 ราชาราช จึงมักอยู่ไม่มีใครจะไต่ยั่งยืนถึงสองหรือสาม
 ชั่วคน. ในชมพูทวีป (อินเดีย) ย่อมปรากฏความจริงอัน
 ชัดเจนอยู่ในโบราณประวัติ. ในยุโรปก็เช่นเดียวกัน. อย่า
 ต้องดูไกลเลย, เอาแต่เพียงนะโปเลียนเป็นตัวอย่างก็พอ
 แล้ว. นะโปเลียนเป็นคนอัจฉริยะหาผู้เทียมทันได้โดยยาก
 ในโลกนี้, และอาศัยปรีชาสามารถในทางพิชัยสงคราม
 เกือบจะได้เป็นเจ้าโลกอยู่แล้ว, แต่โลกก็หายอมให้เข
 ไปเช่นนั้นได้ไม่, ต้องช่วยกันดึงเอาลงมา. ในที่สุดนะ
 โปเลียนผู้ที่ได้มาอำนาจใหญ่ยิ่งกว่าพระเจ้าจักรพรรดิใน

โบราณสมัย ก็ต้องไปถูกกักอยู่จนตายที่เกาะเส้นใต้เฮลิना, อันเป็นเกาะเล็กนิดเดียวจนไม่มีใครจะมีใครรู้จัก, และในแผนที่ที่เก่าแก่จะไม่มียกขึ้น. แม้ในกาลปัจจุบันนี้เรากำลังอยู่ในงานมหาสงคราม, เพื่อต่อสู้อะไร ? ก็คือต่อสู้ความมักใหญ่ของไกเซอร์เยอรมันผู้มุ่งจะเป็นเจ้าโลก, ต่อสู้ความปรารถนาของเยอรมันที่จะกดขี่โลก !

เมื่อการหาอำนาจความเป็นใหญ่ในโลกเป็นผลร้ายต่อผู้แสวงเช่นนี้, สมเด็จพระบรมศาสดาของเราจึงมิได้ทรงยินดีที่จะคงอยู่เป็นพระเจ้าจักรพรรดิตามที่โหรทำนายไว้. พระองค์สละบรรดาสम्บัติและความสุขเครื่องขั้ววนทั้งปวง เพื่อเสด็จออกแสวงหาความจริงไว้โปรดสัตว์; พระองค์ทรงทอดพระเนตรเห็นการไกลกว่าใคร ๆ หมด, ทรงทราบชัดว่าบรมจักร (คือ ความเป็นเจ้าแผ่นดินใหญ่ยิ่ง) เป็นทุกข์แก่ผู้ที่ทรงอยู่เองด้วย, และไม่เป็นทางที่จะดับทุกข์ของผู้อื่นด้วย, สู้พุทธะจักรไม่ได้เลย, จึงได้เสด็จออกจากเวียงวัง, ทิ้งละพระมเหสีและพระปิโยรสและสุขสมบัติสารพัดอันน่าพึงพระหฤทัย, เสด็จออกไปเที่ยวหาความจริง. การละทิ้งบุตรภรรยาและนานาสมบัติเป็นของที่คนเรากระทำไม่ได้โดยยากอย่างยิ่ง; ที่พระพุทธเจ้าทรงสละเช่นนี้จึงเรียกว่า “มหาพิเนชกรรม” แปลว่าการสละอย่าง

ใหญ่หลวง. พระเจ้าแผ่นดินที่ได้อำนาจจนจนได้สมบัติ
บรมจักรได้เคยมีมาหลายรายแล้ว, เพราะการรวบรวม
กำลังบารบปราบปรามผู้อื่นพอที่จะทำได้โดยไม่สู้ยากนัก,
แต่การยอมเสียสละส่งท่วยววนใจทุกอย่างเป็นของยาก,
จึงมีพระพุทธเจ้าได้แต่องค์เดียว. อาณาจักรใหญ่ ๆ ที่มี
อำนาจมากมายได้ลดหย่อนวาลาสนาลงหรือสูญสิ้นไปแล้วก็มี
เป็นอันมาก, แต่พุทธะจักร (คือพระศาสนา) ยังคงอยู่จน
กาลบัดนี้. ราชอาณาจักรใดที่จะได้ยั่งยืนอยู่ได้ถึงพันปี ต่อ
จากสมัยแห่งผู้เริ่มประดิษฐานขึ้นใหม่. แต่พระพุทธเจ้า
ได้เสด็จสู่ปรินิพพานมาได้ ๒๔๖๑ ปีแล้ว พระศาสนายัง
ถาวรอยู่ได้. เหตุฉะนั้นจึงควรนับว่า พระพุทธเจ้าเป็นใหญ่
ยิ่งกว่าจักรพรรดราชาราชใด ๆ ที่ได้กำเนิดมาแล้ว และ
ที่จะมีต่อไป.

ทั้งนี้เพราะเหตุใดเล่า ? เพราะพุทธะจักรตั้งอยู่โดย
อาศัยพระธรรมอันประเสริฐของพระพุทธเจ้า, เพราะพระ
พุทธศาสนาเป็นเครื่องสอนใจเราทั้งหลายให้อยู่ด้วยกัน
โดยความเมตตากรุณาแก่เพื่อนมนุษย์, สอนมิให้เบียด-
เบียนกัน และ กัน ซึ่งทำให้เกิดทุกข์และ ทำลายสันติภาพ,
เพราะลักษณะสำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา คือ เมตตา
การุณยภาพ อันเรียกสรุปว่า “มานุษยธรรม,” คือ ธรรมะ

ที่บันดาลให้เราเป็นมนุษย์ ผิดกับสัตว์เดียรจฉานที่ไม่รู้จัก
 ธรรมะอย่างใด นอกจากการหากินและหาความสบายส่วน
 ตัวเป็นທတင.

คุณของบูรพการีส่วนตัว

ประโยชน์แห่งพระพุทธศาสนาอยู่เป็นข้อสำคัญ
 อย่างหนึ่ง คือ สอนให้คนเรารำลึกถึงคุณของบูรพการี
 ของตน. ธรรมดาคนเราทุกคนย่อมจะมีความต้องการ
 เครื่องยึดเหนี่ยวใจ เป็นที่เคารพยำเกรงคิดว่าประสบความ
 ทกข์ยากลำบากใจ, เปรียบเหมือนเรือเมื่อแล่นไปในน้ำ
 จำต้องการหาทางเสื่อสำหรับถือท้ายให้หลักพันภัยอันตราย
 ได้ฉะนั้น. ความปรารถนาอันนี้อยู่เป็นกฎแห่งธรรมดา
 ในใจมนุษย์เช่นนี้ ทำให้คนป่าคนดอยเช่นพวกไพร่พล
 เทวดา หรือแม้วิญญาณกวีตฤต่าง ๆ เช่นไฟ, ภูเขา,
 ต้นไม้เป็นต้น. พระพุทธเจ้าทรงทราบกฎแห่งธรรมดาข้อ
 นี้จึงได้ทรงสั่งสอนให้คนเรารำลึกถึงคุณพระรัตนตรัย
 เอาเป็นທတင ดกว่าไพร่พลเทวดา หรืออวิญญาณกวีตฤใด ๆ
 ทั้งสิ้น. แต่คนเรารำความฉลาดไม่เท่ากันหมด และบางคนก็
 ยังไม่สามารถจะตรองเห็นคุณพระรัตนตรัยโดยทันที, จึง
 จำเป็นต้องฝึกฝนขมาທတငน้อย ๆ ก่อน. วิธีฝึกใจให้รู้จัก

รำลึกถึงบุญคุณ ก็คือ แนะนำให้เห็นบุญคุณของผู้ที่ได้ทำประโยชน์ให้แก่ตนเองโดยจำเพาะนั้นแหละก่อน.

คนเราทุกคน ตั้งแต่เกิดมาก็ได้อาศัยบิดามารดาทะนุถนอมมาตั้งแต่เยาว์จนเติบโตเลี้ยงตนเองได้, ทั้งบิดามารดาได้สั่งสอนอบรมให้รู้จักชั่วเป็นปฐมະครูผู้รักใคร่กรุณาแก่เราเป็นอันมาก, นับว่ามีบุญคุณสุดที่จะพรรณนา. ต่อมาก็คือ ครบอาจารย์ผู้สั่งสอนให้เราอบรมรู้ในศิลปะวิทยาต่างๆ อันเป็นทางปลูกปัญญาขึ้นไว้เพื่อใช้ในทางทำมาหากิน. ได้เปรียบผู้ที่ไม่ได้ศึกษาเป็นแน่แท้, จึงควรนับว่าครบอาจารย์เป็นผู้มีบุญคุณแก่เรามากเหมือนกัน. ครั้นเมื่อเจริญวัยขึ้นพอแล้ว, และถ้ามีโอกาสมะเหมาะ, ก็ได้อุปสมบทมีอุปัชฌาย์อาจารย์พำสอนให้รู้พระธรรมวินัยอันประเสริฐ, นับว่าได้รับส่วนแบ่งแห่งธรรมะสมบัติอันเลิศจากท่าน, จึงควรนับว่าท่านก็เป็นผู้มีบุญคุณแก่เราหาไม่น้อยไม่. คนเราที่มีวิญญานอาจรู้สึกถึงชั่วได้, ที่เรียกว่า “วิญญูชน”, ควรที่จะใช้ความคิดไตร่ตรองดูว่า ตัวเรานี้ได้เกิดมาเพราะใคร ? เรามะชีวิตมาแล้วและครองชีวิตอยู่ได้จนบัดนี้เพราะผู้ใด ? ควรจะเล็งเห็นได้ว่า เพราะได้อาศัยความเมตตากรุณาของผู้คน, ที่เรียกว่า “บุรพะการี,” คือผู้ที่ให้กำเนิดแก่เราแล้ว และทะนุถนอมเราตลอดเวลาที่เรายัง

เลี้ยงตัวเองไม่ได้, อีกทั้งผู้บันดาลให้เราได้มีความรู้
ใช้เลี้ยงตัวเราได้สืบมา. ดังนั้นเราเป็นผู้ได้มีโชค,
ควรทำให้เรารู้สึกสบายใจ, และในขณะที่เมื่ออะไรที่ไม่
เป็นท่วงใจมากระทบเข้าจนรู้สึกย่อท้อแล้ว, ถ้าแม่หัวน
รำลึกถึงโชคของเราที่ได้มีมาแล้ว อีกทั้งรำลึกถึงคำ
สั่งสอนของบรรพการของเรา ก็อาจทำให้เรากลายความ
ย่อท้อ กลับมีกำลังใจขึ้นได้.

เมื่อฝึกฝนใจให้รู้จักรำลึกถึงคุณของบรรพการส่วนตัว
ได้แล้ว ก็ย่อมจะเป็นผู้นำไปสู่ทางรู้จักเคารพนับถือพระ
ศาสนาได้โดยจริงจั่ง, ตั้งใจปฏิบัติในทางที่สุจริต ทั้ง ๓
ประตู, คือ สุจริตทั้งกาย, สุจริตทั้งวาจา, สุจริตทั้งใจ,
จะทำการงานใด ๆ ก็งาม, จะพูดอะไรก็ไพเราะ, จะ
คิดอะไรก็ไม่เป็นไปในทางให้ร้ายต่อผู้อื่น.

คุณของผู้ปกครอง

อนึ่ง ผู้ปกครองของเราก็นับว่าเป็นบรรพการของเรา
ด้วยเหมือนกัน, เพราะผู้ปกครองของเรามองค้พระมหา-
กษัตริ์ทรงเป็นประมุข บันดาลให้เราทั้งหลายได้อยู่เย็นเป็น
สุข. ข้อนี้อันตรายแต่ตน ๆ ก็พอจะเล็งเห็นได้ว่า ถ้าท่านผู้
ปกครองไม่ทำตามหน้าที่ บ้านเมืองก็จะไม่ร่มเย็น, แล้ว
เราจะมีความสุขอย่างไรได้.

ข้อนี้แท้จริงเป็นข้อสำคัญ, แต่มีคนน้อยคนนักถึง.
 เพราะเหตุไร ? เพราะเราทั้งหลายโดยมากเกิดมาก็เห็น
 บ้านเมืองมีข้อมแปอยู่แล้ว, การมีข้อมแปเลยกลายเป็นของ
 ธรรมดาไม่ประหลาดอะไรเสียทีเดียว. ถ้าเกิดอะไรเสีย
 หายหรือบกพร่องลงสักเล็กน้อยเราก็คอยแต่จะตาลุกตาฉัน,
 ปากเราก็กไม่อยู่สุขพุดติไปเตียนไป; ตาเราก็ก เราก็กคอย
 แต่จะอ่านหนังสือพิมพ์ค้นหาข้อแคะไค้สารพัดจิปาละ.

แท้จริงถ้าเราตั้งใจที่จะจงรักภักดีจริง ๆ แล้วควรที่จะ
 หวนรำลึกดูบ้างว่า ในโบราณสมัยสิ่งนั้น ๆ มีแล้วหรือ ?
 สิ่งซึ่งมีได้เคยมีแต่ก่อนเดี๋ยวนี้ได้มีจนแล้วสักเท่าไร ? ไม่
 ต้องหาตัวอย่างอะไรอื่นให้ไกลนัก, เอาแต่ที่เห็นแจ้ง ๆ
 อยู่ทุกคนก็ได้. ประปาสำหรับจำหน่ายน้ำกินอย่างดีได้
 สร้างขึ้นด้วยทุนรอนเป็นอันมาก, เป็นเหตุที่ตัดใจข้อหิวาต์
 ลงไปเสียแล้วนั้น, เหตุไรจึงไม่มีใครปรารณานักถึงบ้าง ?
 ในทางคมนาคมได้สร้างรถไฟขึ้น, ทั้งมีถนนหนทางสำหรับ
 สัญจรไปมาได้โดยสะดวกยิ่งกว่าแต่ก่อนรู้จักเท่าไร. ของ
 เหล่านี้ถ้าไม่คนทำจะเกิดขึ้นได้หรือ ? และถ้าบุคคล
 สามัญจะทำเช่นจะเป็นผลสำเร็จได้สักเพียงไร, จะหาเงิน
 ที่ไหนมาทำ ? เมื่อคิดดูเพียงตน ๆ เท่านั้นจะพอเห็นได้

แล้วว่า ผู้ปกครองได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่เราปานใด, จึงสมควรจัดว่าเป็นบูรพการของเราเหมือนกัน.

ถ้ารู้สึกบุญคุณอยู่แล้ว ก็ควรที่จะทดแทนคุณตามที่เราจะทำได้, โดยทำการตามหน้าที่ของเราให้เต็มสติกำลังและความสามารถ. คนเรามีกำลังกายและสติปัญญาไม่เสมอกัน, อีกทั้งโอกาสก็ไม่เท่ากันด้วย เพราะฉะนั้นจะกระทำการณกิจให้เท่ากันทั้งนั้นไม่ได้จริงอยู่; แต่มีข้อที่อาจประพาสได้เท่ากันหมด คือ ตั้งใจกระทำการณกิจด้วยความเต็มใจและจริงจัง, อย่าทำแต่ต่อหน้าผู้ใหญ่และพ้อผู้ใหญ่เพื่อกันเฉย ๆ ละเลยกิจการเสีย. ขอนเป็นข้อบกพร่องอย่างยิ่ง, และเป็นที่น่าเสียใจที่ยังมีอยู่มากในหมู่ข้าราชการ, จนถึงมีคำกล่าวอยู่ว่า “ทำแต่พ้อเป็นราชการ,” คือ ทำงานแต่พ้อกันมิให้ถูกลอดเท่านั้น, หาได้ตั้งใจที่จะทำอย่างดีที่สุดที่จะทำได้ทีเดียวไม่. ผู้ที่ทำงาน “แต่พ้อเป็นราชการ” เช่นนี้ เรียกว่าไม่มีธรรมะกำกับใจ. ไม่นึกถึงบุญคุณของเจ้านายผู้ชุบเลี้ยงตน, การที่ในหลวงท่านให้เงินเดือน, ให้ยศบรรดาศักดิ์, ให้ตรานี้สำหรับทำไม? สำหรับบำรุงน้ำใจให้ช่วยท่านทำงานให้ดีที่สุดที่ท่านกำลังจะทำได้ไม่ใช่หรือ? บางคนไม่มีความละเอียดแก้ไขพล่ไปนึกเสียว่า “เฮ้ย! ช่างเป็นไร, เราจะทำได้

ไม่ทำก็ได้. ถึงท่านจะลงกระเบื้องข้างท่านเป็นไร, เรา
 ต้องไปลงกับท่านด้วยเมื่อไร ? ทำงานไปตามบุญตามกรรม
 กี่แล้วกัน, แล้วตรามันก็มาถึงตัวเอง; เดียวสัญญาบัตร
 ก็จะวงมาเป็นแถวจนหมึกเป็นลายไปเท่านั้น!” ผู้ทำงาน
 “แต่พอเป็นราชการ” เช่นนี้ เมื่อไม่ได้เล่นยศเล่นตรา
 บ้างแล้ว ก็มักจะบ่นเป็นคว้นไป, คอยร้องแต่ว่าผู้หนึ่งผู้
 หนึ่งนั้นเคยกับตนเขาได้เล่นยศเล่นตรา, ที่ตนมิได้
 เล่นบ้างเลย, เป็นที่โทมนัส. แท้จริงควรจะหวนคำนึง
 ดูบ้างว่าไม่ชวนชวายเป็นแล้วจะได้สิ่งที่ปรารถนาอย่างไร ? แม้
 แต่สิ่งของที่เรายืมบริโภคอยู่ทุก ๆ วัน เราก็ตองเอาเงิน
 ไปขอมาไม่ใช่หรือ ? ที่ลาภยศไม่ออกกำลังทำงานแลก
 บ้างแล้วจะได้เล่นลอยมาถึงตัวเองได้อย่างไร?

ผู้หึงเอาลาภยศโดยไม่ทำงานแลก นับว่าเป็นผู้
 ปราศจากหิริโอตตปปะ. หิริ คือความละอายแก่ใจ, และ
 โอตตปปะ คือ ความกลัวบาป ไม่กล้าทำผิด, โดยรู้สึก
 ว่าถึงแม้ว่าเราจะทำบาปในที่ลับไม่มีผู้ใคร่เห็น, เราก็ตอง
 นึกดีตัวของเราเอง, หรือพูดตามภาษาโบราณว่า “ถึงคน
 จะไม่รู้ ผีสางเทวดาก็ต้องรู้.” หิริและโอตตปปะเป็นเครื่อง
 บันดาลให้คนเราต้องดำเนินอยู่ในทางที่ชอบสุจริต, จึงนับ
 ว่าเป็นของประเสริฐยิ่งนัก. บรรดากำหนดกฎหมายใด ๆ

ผู้ใช้อำนาจ บัญญัติขึ้น ก็สามารถป้องกันได้แต่ไม่ให้
 คนเรากระทำผิดโดยเปิดเผยเท่านั้น; ส่วนการประพฤติก
 ในที่ลับ ไม่มีสิ่งใดที่จะสามารถป้องกันห้ามปรามได้นอก
 จากใจของเราเอง อันกอร์ปด้วยหิริโอตตปเป. ธรรมะ
 ทั้งสองประการนี้ คนที่จะเรียกตนว่าเป็นคนดี จำจะต้อง
 บำรุงให้บริบูรณ์ไว้ในสันดานเสมอ จึงจะนับว่าเป็นคนดี
 จริงสุจริตจริงได้.

ความรักชาติ

เมื่อกล่าวถึงความจงรักภักดีต่อผู้ปกครองแล้ว ก็ทำ
 ให้นักต่อไปถึงความรักชาติ, จึงขอกล่าวด้วยข้อนพอเป็น
 สังเขป.

คำว่า “รักชาติ” มักมีคนพูดกันติดปากพื้นเพื่อไป
 เสียมก โดยมิใคร่จะได้หวนคิด ว่าที่จริงแปลว่าอะไร.
 ที่จริงคำว่ารักชาติหมายความว่ารักแผ่นดินที่เป็นปฏิรูปประเทศ
 ถิ่นที่อยู่สขสำราญของคณะ, ไม่จำเพาะสำหรับตัวเราเท่านั้น,
 ทั้งเป็นถิ่นที่อยู่กันมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย, และจะเป็นที่อยู่
 ต่อไปของบุตรหลานของเราด้วยนั้นอย่าง๑; อีกอย่าง ๑
 คือ ความรักเพื่อนร่วมชาติ, ไม่จำเพาะเจาะตัวบุคคลที่
 เป็นญาติมิตร, สักแต่ว่าใครเป็นผู้ร่วมสัญชาติกันแล้ว
 ก็รักใคร่เหมือนญาติมิตร, ตั้งใจอดหนุนซงกันและกัน.

การที่จะคิดว่า ตัวเราและญาติมิตรของเราสบายอยู่แล้ว
ผู้อื่นจะเป็นอะไรก็ช่างหัวมันเช่นนั้นนับว่าไม่รักชาติจริง.

การรักชาติเป็น พยาน อันหนึ่งแห่งความรุ่งเรือง. แต่
ความ รักนั้น ต้อง เป็น ของ จริง ซึ่ง แสดง ให้ ปรากฏ ชัด ทุก
สถาน, ไม่เพียงแต่ร้องตะโกนด้วยปากว่ารักชาติ. การ
รักชาติด้วยปากจะลงผู้อื่นไปได้ก็แต่เพียงชั่วคราวเท่านั้น;
ถ้าจะให้ผู้อื่นเชื่อว่ารักจริงต้องแสดงให้ปรากฏ ด้วย กิริยา
และความประพฤติต่อชาติด้วย.

วิธีที่จะแสดงความรักชาติจริง จึง มี อยู่ พอ สรุ ป เป็น
หัวข้อได้โดยสังเขป ดังต่อไปนี้.

๑. เออเพื่อแก่คนสัญชาติเดียวกัน, คือ ไม่ว่าจะอยู่
แห่งหนตำบลใด, ถ้าเห็นว่าจะช่วยอนุเคราะห์ได้แล้ว
ต้องอนุเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน, เพื่อให้พ้นจาก
ความลำบาก, และต้องคิดทำประโยชน์ให้แก่ชนร่วมชาติมาก
ที่สุดที่จะทำได้. แต่การอุดหนุนเออเพื่อเช่นนั้น ไม่มุ่ง
หมายถึงแก่ว่าในการที่ทำผิดคิดร้ายก็จะต้องให้ช่วยกันด้วย,
เช่น การที่พวกจีนช่วยองคมนตรีการกำเริบจลาจลทำลาย
สาธารณสุข เป็นต้น จะยกเอาการรักชาติขึ้นเป็นข้อแก้หา
ได้ไม่.

๒. ต้องไม่ประทุษร้ายต่อคนสัญชาติเดียวกัน, ถึงแม้ว่าการที่ประทุษร้ายจะเป็นผลให้ประโยชน์แก่ตนเองก็ไม่ทำ, และถึงแม้ว่าจะไม่มีเจ้าพนักงานคอยตรวจตราห้ามปรามหรือจับกุม ก็ไม่ถือโอกาสอันนั้นเพื่อประทุษร้ายต่อชนร่วมชาติ.

๓. ต้องประพฤติตนเป็นพลเมืองดี, มีความเคารพต่อพระราชกำหนดกฎหมาย, ไม่ประพฤติสิ่งใดที่จะทำลายสาธารณสุขเลย. ชาติไม่ว่าใหญ่หรือเล็ก จะตั้งอยู่ได้ก็แต่โดยมีความสงบราบคาบและมั่นคง. ยิ่งเป็นชาติเล็กอย่างเช่นเราด้วยแล้ว ขอนกย่งสำคัญมากขึ้น, เพราะความไม่สงบและจลาจลย่อมจะเป็นโอกาสให้ผู้อื่นยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องในกิจการของเรา โดยอ้างว่าจะเข้ามาช่วยระงับเหตุที่ยุ่งเหยิง. เหตุฉะนั้นการประพฤติเป็นพลเมืองดี จึงจัดว่าเป็นวิธีแสดงความรักชาติอย่าง ๑ โดยแท้.

๔. ควรเต็มใจยอมเสียสละให้แก่ชาติ, สิ่งใดหรือผู้ใดที่เรามีความรักจริง ๆ แล้วเราก็มอมเสียสละเพื่อทะนุถนอม, เช่น ยอมสละทรัพย์เพื่อรักษาสมบัติหรือบำรุงเลี้ยงครอบครัว เป็นต้น. เพราะฉะนั้นถ้าเรารักชาติจริงแล้ว ก็ต้องยอมเสียสละให้แก่ชาติบ้างเหมือนกัน. การเสียสละสำหรับชาติ มุ่งความรวมทั้งการเสียภาษีอากร, ทัง

การออกทุนทรัพย์บำรุงสิ่งที่ เป็น ประโยชน์ แก่ บ้านเมือง และสาธารณชน, อีกทั้งการยอมสละเวลาและความสุขของตน เพื่อทำการให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองด้วย. การเสียภาษีอากรโบราณท่านเรียกว่าราชพลี, หมายความว่า เป็นเหมือนของถวายแด่พระมหากษัตริ์ เพื่อตอบแทนพระคุณของท่านที่ปกครองประชาชนให้ได้รับความร่มเย็น; และแท้จริงเงินที่ราษฎรเสียเป็นส่วนภาษีอากรนั้นก็มิใช่ว่าจะไปไหนเสีย, ก็เป็นเงินที่ใช้ในการปกครองทำคุณประโยชน์แก่ผู้เสียภาษีนั่นเอง. การออกทุนทรัพย์บำรุงสิ่งซึ่ง เป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง และสาธารณชนนั้น, ก็เหมือนออกทรัพย์บำรุงบ้านและครอบครัวของเรานั่นเอง. การสละเวลาและความสุขของตนเพื่อทำการ ให้ เป็น ประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองนั้น, ถ้าตรองไปก็เห็นได้ว่าสำหรับประโยชน์ของเราเองโดยแท้, เพราะถ้าบ้านเมืองเรานั้นคงและมั่นคงมีความเจริญ เราก็จะได้รับผลคือความสุขและสบายยังชนด้วยเหมือนกัน, และอย่าว่าแต่มนุษย์เลย แม้แต่สัตว์เดียรัจฉานมันก็รู้จักทำการสำหรับประโยชน์ของทาสัยและหมู่ของมัน. กิจกรรมที่กล่าวมานี้เรียกรวมว่า “กรณียะ” คือกิจกรรมที่เป็นหน้าที่ควรกระทำ, และเป็นสมบัติอย่าง ๑

ของพลเมืองดี, แต่ได้ยกเอามากล่าวแยกเป็นข้อ ๑ ต่างหากเพื่อให้แลเห็นว่าเป็นของสำคัญ.

๕. ต้องรู้จักหวงและสงวนชาติ. สิ่งที่เราจริงจังแล้วก็ต้องหวง; ถ้าไม่หวงก็แปลว่าไม่รักจริงเท่านั้น. ถ้าเรารักชาติก็ต้องหวงชาติ, ก็ต้องไม่ยอมให้ใครทำลาย, ไม่ยอมให้ใครแย่งถิ่นที่ตั้งของชาติ. ใครมารานมารกแดนของเรา เราต้องต่อสู้ต้านทานจนสุดกำลัง, ถึงแม้จะต้องเสียเลือดเนื้อหรือชีวิตก็ต้องยอมเสีย เพื่อสงวนชาติไว้ให้เป็นมรดกแก่บุตรหลานของเราสืบไปจึงได้.

อนึ่ง เมื่อสงวนชาติแล้วก็จำเป็นต้องสงวนสิ่งซึ่งเป็นหลักแห่งชาติ, คือพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขนำชาติในการทั้งปวง, พระศาสนาอันเป็นบรรทัดฐานที่ตั้งแห่งภูมิธรรมของชาติ, และอิสรภาพแห่งชาติ ที่ต้องมีความจงรักภักดีและตั้งใจป้องกันพระมหากษัตริย์ ก็เพราะพระองค์ทรงเป็นหัวหน้าของชาติ, เป็นผู้แทนชาติในนัยน์ตาของชนต่างภาษา, และชาติใดที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขเปรียบเหมือนเรอทมชง, สมด้วยพุทธศาสนภานิตว่า “ราชา รัฏฐัสสะ บัณฺฑานัน,” แปลว่า “พระราชาเป็นสง่าแห่งแว่นแคว้น;” อีกบท ๑ ว่า “ราชา มุขิ มนะสฺसानัน,” แปลว่า “พระราชาเป็นหน้าแห่งมนุษย์,” หมายความว่ามนุษย์

เหล่าใดมีพระราชเป็นหัวหน้าย่อมจะมีหน้ามตา. ที่ต้องตั้ง
ใจป้องกันพระศาสนานี้ เพราะพระศาสนาเปรียบเหมือน
ธงของคณะ, คือเป็นเครื่องแสดงให้ปรากฏว่า เป็นคณะ
หรือชาติอันรุ่งเรือง, ไม่ใช่ช่องโจรหรือคณะคนป่าคนดง.
อีกประการ ๑ ศาสนาเป็นเครื่องบำรุงขวัญ, เป็นเครื่อง
เหนี่ยวรั้งใจมิให้สะดุ้งหวาดหวั่นต่อภัยอันตราย. ส่วนอิสร-
ภาพนั้น, ต้องป้องกันเพราะถ้าความเป็นไทยของเราถูกทำ
ลายเสียแล้ว เราสู้เท่ากับไม่มีชาติ. ถ้าสยามยืนยงคงอยู่แล้ว
ถึงคนเราจะตายไปสักกี่คนก็จะเป็นอะไรไป? ถ้าชาติไทย
ยังไม่สูญ, ขอเราก็กังยังไม่สูญ, และเพื่อนร่วมชาติของเรา
ก็จะยังคงดำรงชาติไทยไว้ต่อไป. ถ้าชาติถูกทำลายลงเสีย
แล้ว, ถึงเราจะคงอยู่ก็เท่ากับตาย. ไปข้างไหนเขาก็จะพากัน
โห่เหมือนลูกไม่มีพ่อ, จะอยู่ไปให้อายเขาทำไม?

ขอนับเป็นข้อสำคัญที่สุด, จึงขอให้ผู้ที่นับเชอชาตินี้ก็
รับไทยกำหนดจดจำไว้ และช่วยกันนำเอาข้อความเหล่านี้
ไปสั่งสอนบุตรหลานและญาติวงศ์, อีกทั้งบริษัทบริวารของ
ท่านต่อไปด้วย, เชื่อว่าจะเป็นคุณประโยชน์แก่ตัวท่านเอง
และบุตรหลานสืบไป.

เพื่อช่วยให้รำลึกถึงข้อความเหล่านี้ ขอชักชวนให้
ท่านทั้งหลายท่องหรืออ่านเข้าใจความในโคลง ๔ บท, ซึ่ง

เรียกว่า “สยามานุสตะติ,” แปลว่า “ระลึกถึงสยาม” อันเป็นโคลงที่ทหารบกใช้เป็นบทสั่งสอนอยู่แล้ว, ดังต่อไปนี้.

สยามานุสตะติ

๐ รักราช จงจิตน้อม	ภักดี ท่านนา
รักชาติ กอบภณีย์	แน่นไว
รักศาสน์ กอบบุญตรี	สุจริต ถ้วนเทอญ
รักศักดิ์ จงจิตให้	โลกข้องสรรเสริญ
๐ ยามเดินขึ้นนั่งน้อม	กะมล
รำลึกถึงเทศคน	อยู่ยัง
เป็นรัฐฐะมณฑล	ไทยอยู่ สราญสา
ควรถนอมแน่นตั้ง	อยู่เพียงอวสาน
๐ ใครรานใครรุกร้าว	แดนไทย
ไทยรบจนสลดใจ	ขาดคน
เสียเนอเลอดหลงไหล	ยอมสละ สิ้นแล
เสียชีพไปเสียสัน	ชอกองเกียรติงาม
๐ หากสยามยังอยู่ยัง	ยืนยัง
เราก้เหมือนอยู่คง	ชีพด้วย
หากสยามพินาศลง	ไทยอยู่ ไฉ่ๆ
เราก้เหมือนมอดม้วย	หมดสิ้นสกุลไทย ฯ

บัดนี้ ขอวิงวอนท่านทั้งหลายผู้เป็นเพื่อนร่วมชาติให้
หมั่นรำพึงไว้ในใจเช่นที่กล่าวในโคลงนี้เสมอ. เลิกการ
เห็นแก่ตัวเสียเถิด. เพื่ออะไร? เพื่อประโยชน์ส่วนตัวนั้น
เอง. สละความสุขส่วนตัวเสียบ้างในขณะที่เมื่อจำเป็น สำ-
หรับทำไม? สำหรับหว่านพืชความสุขไว้ให้เป็นผลวนกลับ
มาหาตัวเองให้ยังชน. เสี่ยงแรงเกิดมาในชาติชนที่นามว่า
ไทย ถ้าไม่รักษาความเป็นไทยไว้ให้ได้แล้วชาติก็สูญ. การ
เสียอิสรภาพคือ ความเป็นไทย ย่อมจะเป็นเคราะห์ร้ายยิ่ง
กว่าสิ่งใด ๆ, ไม่มีภัยอันใดจะใหญ่เท่า; ช้อนย่อมจะ
เหมือนกันสำหรับชาติทุกชาติ. แต่สำหรับชาติเราต้องนับ
ว่าร้ายยิ่งกว่าสำหรับชาติอื่น ๆ, เพราะที่เราได้ชื่อว่าไทยก็
เพราะเป็นไทย, ไม่ได้เป็นข้าชาติอื่น. เหตุนี้เราทั้งหลาย
ผู้เป็นไทยจงตั้งใจรักษาชาติของเราไว้, โดยอาศัยเดชะ
คุณ พระรัตนตรัย และอำนาจ ความศักดิ์ของเรทั้งหลาย
นั้นเถิด.

อำนวยพร

ในที่สุดแห่งอนุศาสน์นี้ ขออำนวยพรสิริสวัสดิ-
พัฒน์มงคลแด่ท่านทั้งหลาย.

๑ พาหุสหัสสสมะภินิมมิตะ สารุขันต์
ศรีเมฆะลั อุตตะโมรสะเสนมารี

ทานาภิธัมมะวิธินา ชิตะวา มุนินโท

ต้นเตชะสา ภาวะตุ เม ขยะสิทธิ นิจจำ ฯ

พญามารผู้ริมนิตแขนได้ตั้งพัน, ถืออาวุทธครบมือ, ข้างซ้อครเมชะละทแผดเสียงโด่งดัง, ยกมาพร้อมด้วยพยหะพลมาร, สมเด็จพระมุนิทรได้ทรงจำนะได้ด้วยพระบารม, มทานเป็นต้น; ด้วยอำนาจสัจจะวาจาภาณิตน ขอพรทงส, คอความมอายุยืนยาว, ความมผิวพรรณผุดผ่อง, ความสุขสำราญปราศจากโรค และความมกำลังแข็งแรง จงมีแต่ท่านทั้งหลาย. ขอความมขัยจงได้มีแต่บรรดานักบสยามผู้ตั้งใจทำยทธเพื่อกษากรรมมะสุจริตและปราบผู้ประทุษร้ายต่อธรรมนั้น จงทุกเมื่อ, และถึงแม้ว่าศัตรูจะมกำลังเข้มแข็งแม้พญามาร ก็ขอให้ทหารไทยเอาจำนะได้, เช่นองค์สมเด็จพระมุนิทรชั้นสัททงจำนะแก่มารนั้นเทอญ.

ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ

ของ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พุทธศักราช ๒๔๖๑—๒๔๖๖

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เรียบเรียง

ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ

ของ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ยอกรประณตบทหงส์

แด่พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ปองประพันธ์บรรยายถวายตัว

เสียแต่เมื่อนั้นข้าพเจ้าสืบ

โชคอันวยด้วยได้โดยเสด็จ

ประพาสเพชรบางทะเลแสนสืบ

ได้รองเบองบมหาลยยานนที

ระหว่างที่ประทับหาดเจ้าสำราญ.

ต้นเรื่อง.

เมื่อกกลางเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ นเอง ข้าพเจ้าได้พบหนังสือเล่มหนึ่ง, เรื่อง “พระบรมราชานุสาสน์ แสดงคุณานคุณ” ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ที่ได้พระราชทานแก่ผู้ทูลละอองธุลีพระบาทอยู่ ณ ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ ในวันวิสาขบูชา พ.ศ. ๒๔๖๑, ซึ่งเป็นเวลาถึง ๕๕ ปีมาแล้ว. ข้าพเจ้าได้อ่านดูแล้วรู้สึกตื้นตัน, ตื้นตันว่าได้พบมณีนัน

มูลค่าแล้ว, และจำได้ว่าข้าพเจ้าเป็นผู้ที่มีโชคได้พบ
 ทูลละอองธุลีพระบาทอยู่ ณ ที่นั้นด้วยผู้หนึ่ง, ขณะที่มี
 อายุ ๑๔ ปีเศษ.

ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ เป็นเรื่องของความหลัง ผู้
 ที่เดินทางท่องเที่ยวไปยังหาดเจ้าสำราญ จังหวัดเพชรบุรี
 ในปัจจุบันนี้ ไม่สามารถจะเห็นร่องรอยของค่ายหลวงนั้น
 ได้เลย.

อันที่จริง ค่ายหลวง หาดเจ้าสำราญ มีความสำคัญไม่
 น้อยเลย, นอกจากจะเป็นที่ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
 เกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว,
 ยังเป็นต้นเรื่องของเมืองประชาธิปไตยอีกด้วย. ดูเหมือน
 ไม่มีใครเคยคิดจะเล่าเรื่อง ค่ายหลวง หาดเจ้าสำราญ ไว้ที่
 ไหนเลย จนกระทั่งมีเรื่องชนเมือ พ.ศ. ๒๕๐๕.

เหตุเกิดเมื่อเวลาเที่ยงวัน วันที่ ๑๑ พฤษภาคม
 พ.ศ. ๒๕๐๕, ณ โรงเรียนวัดในกลาง อำเภอบ้านแหลม
 จังหวัดเพชรบุรี. คนสองคนนั่งสนทนากันระหว่างการรับ
 ประทานอาหาร, ข้าพเจ้ายังจำได้, คนหนึ่งคือ ร.อ. ชาญ
 ชาญใช้จักร ร.น. (ขุนชาญใช้จักร นามเดิมฮวด วรร
 ถนอม), อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบุรีและปัจจุบันยังมี
 ภูมิลำเนาอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี. อีกคนหนึ่งคือ ข้าพเจ้า.

ตอนเช้านั้น ข้าพเจ้าได้รับเกียรติให้เป็นผู้ทำพิธีเปิดโรงเรียน, เปิดถนน, และเปิดท่าเรือ. การเปิดโรงเรียนนั้น ข้าพเจ้าพอจะกล่าวได้ว่ามีประสบการณ์มาแล้ว, เพราะเป็นอาชีพของข้าพเจ้า, แต่การเปิดถนนและเปิดท่าเรือนั้นท่านนายอำเภอบ้านแหลมใจดี แกล้มให้โดยไม่คิดมูลค่าแต่อย่างใด.

แต่เหตุการณ์ในวันนั้น ดูเหมือนจะไม่อะไรประทับใจข้าพเจ้าเท่าการสนทนากับท่านขุนชาญใช้จักษ์. ข้าพเจ้าได้ทราบทันทีว่าท่านมีจิตสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ท่านกล่าวถึงหาดเจ้าสำราญว่าเป็นที่ประทับชายทะเล, เมื่อ ๔๐ ปีก่อน. ชาวเมืองเพชรมีความภาคภูมิใจ, ถือว่า หาดเจ้าสำราญเป็น “ของดเมืองเพชร” อย่างหนึ่ง. แต่เรื่องวัน-เดือน-ปี นั้นจำกันไม่สู้จะได้.

มีความรู้สึกอันหนึ่ง, ซึ่งคงจะได้ผ่านเข้ามาในจิตเราทั้งสอง โดยมีได้กล่าวออกมาเป็นคำพูด, คือ หาดเจ้าสำราญเป็นเพชรนาหนึ่ง ที่ประดับชายทะเลฝั่งตะวันตกของอ่าวไทย.

กลับจากอำเภอบ้านแหลมแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้คัดสำเนาบันทึกรายวันของข้าพเจ้าส่งไปให้ท่านขุนชาญใช้จักษ์, เพื่อ

แสดงหลักฐานว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จพระราชดำเนินไปยังบางทะเล เป็นครั้งแรกเมื่อเวลา
เย็นของวันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑, เพื่อทอดพระ-
เนตรสถานที่และพลับพลาที่ประทับ, และเสด็จพระราช
ดำเนินไปประทับแรม ณ ที่นั้นเป็นครั้งแรก ตั้งแต่วันที่ ๒
พฤษภาคม ถึงวันที่ ๑๔ กรกฎาคม ในสัปดาห์เดียวกัน; อด
ที่จะส่งสำเนาโคลงสี่สุภาพ ๑๘ บท ไปให้ด้วยไม่ได้,
เพราะโคลงเหล่านั้นบรรยายให้เห็นภาพหาดเจ้าสำราญไม่
มากนักเลย.

โคลง ๑๘ บท.

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้นเองแผนกศึกษา
ธิการจังหวัดเพชรบุรี จัดพิมพ์หนังสือเล่มเล็ก ๆ เล่มหนึ่ง
ให้ชื่อว่า “ของดีเมืองเพชร”. ท่านขุนชาญใช้จักร์ ช่วย
เขียนเรื่องพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ วัดต้นสน, เรื่อง “พระ
รามราชนิเวศน์”, เรื่อง “พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน”
และเรื่อง “หาดเจ้าสำราญ” นำคำประพันธ์ของข้าพเจ้า
ไปเผยแพร่ด้วย. แล้วท่านยังได้นำไปพิมพ์ในหนังสือ
วชิรานุสรณ์ เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๘ อีก.
คณะกรรมการจัดเงินทุนเพื่อการศึกษาในนามของข้าพเจ้า,
ซึ่งคุณอภัย จันทวิมล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

คนปัจจุบัน ขณะดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวง เป็นประธาน
กรรมการ, ก็ได้จัดพิมพ์โคลงชุดนี้, ให้ชื่อว่า “เมือง
ทราย” อยู่ในชุด “คำประพันธ์บางเรื่อง”, เผยแพร่แจก
จ่ายไปเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖. แต่เพื่อประโยชน์ของการที่จะ
ได้บรรยายเรื่องต่อไป, ข้าพเจ้าขอนำโคลงเหล่านั้นมา
เผยแพร่ ณ บัดนี้อีกครั้งหนึ่ง, และท่านผู้อ่านจะได้เริ่ม
เห็นภาพหาดเจ้าสำราญไปบ้าง.

เครื่องสายเสียงแซ่ซ้อง	ดนตรี
บางทะเลครมด	ครึกครน
ทุกคนทุกท่านมี	ความสนุก
ฟังเพราะจับจิตรับ	สดับแล้วสบาย
บางคนก็ได้แต่	นั่งฟัง
เพราะว่าตัวเล่นยัง	ไม่ได้
เห็นเขาคิดสัดัง	จับจิตร
อุตสาหหาครให้	หัดรู้เรียนวิชา
เข้าเียนออกเหงอให้	สบาย
วิ่งเล่นตามหาดทราย	ทักว่าง
สับจิตรและสับกาย	สับยัง สับแฮ
รูปร่างโตขนบ้าง	ใหญ่บนตจจริง

แสงแดงแสงต๋องน้ำ

ต๋องยักกลางคองคา

ต๋องไคทริกษา

เรอนเล็กต๋องยูลา

ทรงแดงลงหาดเจ้า

เหล้าราชบริวาร

ทรงกะขังการงาน

สร้างประคองค้าย้อม

ทุกสิ่งย้อมเล็กน้อย

นาคกลาธารม

ไหลสะพรังขาวสี

ยาวยัคเร็วรวดข่า

พระทนต์กระดาษนน

ลมพัดธงครุฑไหว

โรงสีก็คึดไฟ

ขำราชการข่า

มีदनตักแล้ว

และปลุกต้นไม้ราย

เขาดากอด้วยทราย

น้ำพุลส้าง

คอประภา การเอย

คลนนา

มที่ อยู่แล

ค่อนข้างในมา

สำราญ

พรังพร้อม

คอบค ทรายเอย

รอบล้อมเมืองกลาง

แสนดี

ระลอกนา

สะอาด

ประดับด้วยศิลา

อยู่ใน วังแซ

เลิศลา

ควันพล่ง ปล่องเอย

ปลุกบ้านตามใจ

หลายสาย

คู้ข้าง

หินประกอบ

เก้งแท้ควรม

บนยอดของตึกนั้น
 เค้นบอกตามเวลา
 หอคำสุริยา
 เขาติดไฟฟ้าให้

ฟุตบอลราวนเคือก
 มีหลักมีโกลตาม
 ลอนเทนนิสน้อยงาม
 คอร์ตแบดมินตันได้

เกาะเล็กอยู่ปากน้ำ
 บนยอดไลทเสาสี่
 กลางคนจตุไฟสี่
 นาทะเลขนไชร์

งามตางามเนตรพร้อม
 หอเสร็จเรียบร้อยตาม
 ของว่างกละยงหลาม
 บุหรมแจกให้

คลื่นใหญ่ถูกขัดซ้ำ
 เคมจตนาทะเล

ปากคอกจุกเว-
 ว่ายสนุกว่ายเฝ้า

มีนา พิกาส
 ถูกได้
 จะตก
 สว่างจ้าใหม่

มีสนาม
 กะไว
 มีบาย
 ขัดเส้นตีจริง

กม
 ก่อไว
 แดงจาด

รอบล้อมเกาะงาม

งอนงาม

กะไว

กินอม

เสร็จแล้วลงทะเล

ตัวเข

ขัดเข้า

ลาคสน มานอ

ผ่านฟ้าในทะเล

ยามเวรอุรุษไว้
 นงอยทุกเวลา
 ปฏิบัติพระรา-
 พลบคาเช่นบายเข้า
 บางคนการเล่นบ้าน
 หนงญบสนกค
 เพลงกเงบางท
 คนแน่นเกอบหมตทง
 ทหารราบสืบสัน
 ังวละครเพลงเสร็จ
 ในการที่เสด็จ
 เล่นถวายพระบาทไท้
 รนยงกคเจบฮอ
 เป้นตุ้มทวกาย
 แผลงวันกยงม
 ส่องอย่างนี้ไม่น้อย
 ปลมที่หาดเจ้า
 มีมากที่สุดประมาณ
 ไล่จับตะลิตะลาน
 ตะละตัวใหญ่อ้วน

ราชา
 เพื่อเข้า
 ขาดจ บิครอย
 นงเฝ้าพระองค์
 เมืองมี ถวายแซ
 ทุกครั้ง
 มเล่น
 หาดเจ้าสำราญ
 ประจำเพชร
 เล่นได้
 ประทับ นีนอ
 เพื่อให้ทรงสราญ
 เต็มที่
 กวาร์้อย
 อยอก
 เกิดขนเมอไร
 สำราญ
 กะถ้วน
 มันแก้ง จริงโวย
 ทอดแล้วกินกัน

ท่านขุนชาญไช้จักร ผู้เป็นต้นถือของข้าพเจ้าได้
บันทึกไว้ว่า:—

“ผู้เขียนเรื่องนครั้งนั้นเป็นนายทหารเรือ
ตำแหน่งต้นกลเรือรบหลวงพาลีรังทวีป
ซึ่งมาจอตประจักษ์รักษาทางทะเลใน
การเสด็จหาเจ้าสำราญ นายทหารเรือ
ทั้งหมดในเรือลำนี้ มีตำแหน่งเผ่าเป็น
เวรกันตามหน้าที่ จึงได้รู้จักหม่อมหลวง
ปิ่น มาลากุล ซึ่งขณะนั้นมีอายุเพียง ๑๔ ปี
มีฉายานาม ตามที่เรียกกันทั่วราชสำนัก
ว่า “นักคำนวณ” นำพิศวงโดยแท้
ที่สมัยนั้น ท่านนักคำนวณมีอายุเพียง
๑๔ ขวบ ก็รู้จักทำบันทึกเหตุการณ์
ประจำวันเป็นการส่วนตัวขึ้นแล้ว.....
สามารถแต่งโคลงสี่สุภาพได้ถูกต้อง
มีอรรถรสดีพอใช้.....”

เมื่อข้าพเจ้าได้อ่านบันทึกนั้นเป็นครั้งแรก มีความรู้สึก
เหมือนว่า กลับไปเป็นเด็กนักเรียนวัย ๑๔, เมื่อได้รับคำ
ชมเชยจากครูก็คิดใจ. แต่ท่านขุนชาญไช้จักร ยังไม่ได้มี

โอกาสอ่านโคลงบทอื่น ๆ ของข้าพเจ้า. ถ้าได้อ่าน ท่าน
อาจต้องลง “แก้คำผิด” ก็เป็นได้.

สมัยนั้น ข้าพเจ้าและเพื่อน ๆ อีกหลายคน นี้กั
วตเป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาทในพระบาทสมเด็จพระ-
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ก็ต้องหัดแต่งโคลงฉันทกาพย์กลอน
กันบ้าง. บางคนก็แต่งได้ บางคนก็แต่งไม่ได้. คำประพันธ์
บางบทของข้าพเจ้าไม่ได้เรื่องเลย. ท่านนักประพันธ์
ทั้งหลายคงจะได้สังเกตแล้วว่า, เมื่อข้าพเจ้าแต่งโคลงทั้ง
๑๘ บทนั้น, ข้าพเจ้ายังไม่ได้เรียนรู้เรื่องสัมผัสระหว่าง
ท้ายโคลงหนึ่งกับต้นโคลงที่ตามมา.

นายกวด หุ้มแพร (ปาดิ ไกรฤกษ์) ทราบว่า
“คุณพี่” จะเดินทางกลับจากหัวหินไปกรุงเทพ ฯ จึงได้
ไปพบขณะที่รถไฟหยุดที่สถานีเพชรบุรี, กลับมาเขียน
นิราศเล่น, (ถ้าส่งเข้าประกวดความสั้น คงได้รางวัลที่ ๑
เป็นแน่), ดังนี้ :—

นิราศรถไฟ

นิราสร้างทางรถไฟใจกระสัน

ไอ้คุณพี่วันนี้ได้พบกัน

จำต้องพลันจำพราดให้จากไป

รถไฟเคลื่อนเลื่อนจากสถานี

ตัวเราคงให้ศึกไม่ได้

เพราะฉะนั้นทุกเสียเป็นไร

ในจิตรใจนี้ก็ไม่ออกบอบอกเออ ๗.

อย่างไรก็ตามโคลงชุด ๑๘ บทนั้น, ซึ่งได้ชื่อว่า “เมืองทราย”, คงจะมีความสำคัญอยู่เล็กน้อย, ในฐานะที่แสดงให้เห็นอย่างแจ่มแจ้งว่า ดุสิตธานี, เมืองประชาธิปไตยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นที่พระราชวังดุสิตก่อน, แล้วย้ายไปที่พระราชวังพญาไทในภายหลังนั้น, มีกำเนิดมาก่อนที่หาดเจ้าสำราญอย่างแน่นอน.

เรื่องโคลง ๑๘ บท ของข้าพเจ้ายังไม่จบ. ข้าพเจ้าจะได้ขยายความให้แจ่มแจ้งอีกในภายหลัง, ตลอดจนเล่าเรื่อง “เมืองทราย” และเรื่องอื่น ๆ ที่หาดเจ้าสำราญให้ท่านที่สนใจทราบ. แต่ขณะนี้ ขอย้อนไปกล่าวถึงสภาพแวดล้อมและประวัติต้นกำเนิดหาดเจ้าสำราญเสียก่อน.

อนึ่ง การเล่าเรื่องของข้าพเจ้านี้ บางตอนอาจจะเหลวไหลไร้สาระ, เป็นเรื่องของเด็กอายุ ๑๔ ปี เทียวชายหาด, ซึ่งข้าพเจ้าต้องขออภัยด้วย.

หาดเจ้าสำราญทางภูมิศาสตร์.

ประชาชนทั่วโลกนิยมการหยุดพักผ่อน ไปตากอากาศที่ชายหาดในฤดูร้อน. คงจะไม่มีใครทราบว่าประเพณีเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อไร. ครั้นจะค้นคว้าดู ก็คงจะไม่ได้ประโยชน์คุ้มกับเวลาที่ต้องเสียไป. ในประเทศไทยของเรานั้น แต่ก่อนเริ่มปีในเดือนเมษายน, ซึ่งเป็นฤดูร้อน, พระมหากษัตริย์ ต้องทรงปฏิบัติพระราชภารกิจ ในเวลาที่ร้อนจัดนั้นหลายอย่างด้วยกัน, มังงาน พระราชพิธีตรุษสงกรานต์ขึ้นปีใหม่, ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา, งานพระราชพิธี ถวายบังคมอดีตพระมหากษัตริราชราชในวันจักรี และงานพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ. แล้วพระราชพิธีวิสาขบูชาก็ตามมา. งานพระราชพิธีแต่ละงานก็ยิ่งยาวกว่าในปัจจุบัน. การที่ต้องทรงฉลองพระองค์เต็มยศทรงปฏิบัติพระราชภารกิจ, เป็นเวลาครั้งละนาน ๆ ในเวลาที่อากาศอบอ้าว, นั้น เป็นพระราชภาระที่หนักมากอยู่, ทัดกับทรงพระประจวรเพราะเหตุนี้. การเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปยังสถานที่ที่ร่มอากาศดีเป็นการชั่วคราวในฤดูร้อน เป็นสิ่งจำเป็น. ข้าราชการก็ทำนองเดียวกัน. ในสมัยรัชกาลที่ ๕, พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จพระราชดำเนิน ทางชลมารคแปร

พระราชฐานไปยังเกาะสีชังบ้าง, อ่างศิลาบ้าง. ในสมัยนั้นยังไม่มีทางหลวงออกจากกรุงเทพมหานคร, จะขณรถยนต์ไปตอนเมืองหรือพระโขนงก็ยังไม่ได้, ต้องใช้เรือเป็นพาหนะเป็นส่วนใหญ่. ครั้นมีทางรถไฟสายใต้, ที่พักตากอากาศของข้าราชการ และประชาชน ก็เกิดขึ้นที่เกาะหลัก (ประจวบคีรีขันธ์) และหัวหิน, ส่วนศรีราชาทางฝั่งตะวันออกของอ่าวไทยนั้นมียู่แล้ว, แต่การเดินทางไปไม่สะดวก เพราะไม่มีรถไฟและยังไม่มีทางหลวง.

ประวัติเริ่มแรกของหาดเจ้าสำราญนั้น, ท่านขุนชาญใช้จักรได้บันทึกไว้ดังนี้.

“พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดเกล้า
ให้กรมอู่ทหารเรือ สำนวญหาดทราย
ชายทะเลในจังหวัดเพชรบุรี ที่เหมาะสมที่
จะตั้งที่ประทับแรมต่อไป ซึ่งก็มีอยู่หลาย
แห่งด้วยกัน. เมื่อสำรวญแล้วเห็นว่า เว้งอ่าว
แต่ปากคลองบางทะเลลงไปทางใต้ มีหาด
ทรายดีพอสมควร วัดกำลังลมตามबारอ-
มิเตอร์ก็แรงดี มีโอโซนหนาในฤดูร้อนและ
น้ำทะเลก็มีส่วนไอโอดีนสูงกว่าที่อื่น จึงนำ

ความเห็นชั้นกราบบังคมทูลถวายรายงาน

ฉะนั้น จึงทรงโปรดให้สร้างที่ประทับแรม

ชายทะเลชั้น ณ ที่แห่งนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐".

ข้าพเจ้าขอกล่าวถึงลักษณะทางภูมิศาสตร์ สักเล็กน้อย, เพื่อแสดงความเห็นว่าหาดเจ้าสำราญ เป็นที่ "ที่เหมาะสม" อย่างไร, และเลยกล่าวว่าไม่เหมาะสมอย่างไรด้วย.

นักเรียนย่อมจะได้สังเกตเห็น เมื่อเขียนแผนที่ประเทศไทยแล้วว่า ที่กันอ่าวไทย มีแม่น้ำไหลมาสู่ทะเลเรียงรายกันอยู่ถึง ๕ สาย, เรียงลำดับจากทิศตะวันตกไปสู่ทิศตะวันออก, คือ:-

๑. แม่น้ำเพชร ไหลสู่ทะเลที่ อำเภอบ้านแหลม.

๒. แม่น้ำแม่กลอง ,, อำเภอเมืองสมุทรสงคราม.

๓. แม่น้ำท่าจีน ,, อำเภอเมืองสมุทรสาคร.

๔. แม่น้ำเจ้าพระยา ,, อำเภอเมืองสมุทรปราการ.

และ ๕. แม่น้ำบางปะกง ,, อำเภอบางปะกง.

แม่น้ำเหล่าน้ำพาโคลนตมจากเหนือลงมาทาง สะสมไว้
นอกปากน้ำ, ทำให้ทะเลเป็นทะเลตมมหาหาดทรายมิได้
เลย ทางฝั่งตะวันออก หาดทรายที่ใกล้กรุงเทพมหานคร
มากที่สุดอยู่ที่อ่างศิลา; พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระตำหนัก
มหาราช และพระตำหนักราชินีไว้ที่นั่น. แต่การคมนาคม,
แม้ในสมัยรัชกาลที่ ๖, ก็ยังไม่สะดวก เพราะยังไม่มี
ถนนไปถึง. ส่วนทาง ฝั่งตะวันตกนั้น หาดทรายที่ใกล้
กรุงเทพมหานครมากที่สุดคือ ต่อบางคลองบางทะเลลงไป
ทางใต้, ตามที่กรมอุทกศาสตร์ทหารเรือสำรวจแล้วนำความ
กราบบังคมทูลนั่นเอง. การคมนาคมก็ สะดวกพอควร,
เพราะมีทางรถไฟถึง จังหวัดเพชรบุรี และมีถนนดิน, ตัดไว้
ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ จากตัวจังหวัดไปถึงบางทะเล, อาจ
บูรณะขึ้นให้ใช้ได้.

อนึ่ง ตามที่ข้าพเจ้าได้กล่าวว่า แม่น้ำทั้ง ๕ สาย
ได้ช่วยกันทำให้บริเวณก้นอ่าวไทยเป็นทะเลตม ไม่มีหาด
ทรายเลยนั้น, ทางด้านเศรษฐกิจและการครองชีพ กลับ
เป็นคุณ, เพราะทะเลตมนั้น ทำให้หมอย กุ้ง ปลา
ชุกชุม; ดังนั้นเมืองเพชรบุรี, สมุทรสงคราม, สมุทร
สาคร, สมุทรปราการ และชลบุรี, ซึ่งอยู่ใกล้ทะเลตมนั้น,

จึงอุดมสมบูรณ์. อ่างศิลาและหาดเจ้าสำราญไม่ได้เปรียบ
เสียเปรียบกันในข้อนี้.

แต่หาดเจ้าสำราญได้เปรียบอ่างศิลา ที่สำคัญอยู่ข้อ
หนึ่ง คือที่จังหวัดเพชรบูรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า
หลวง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวัง
บ้านปืน, มีพระที่นั่งองค์ใหญ่ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานนามภายหลังว่า พระที่นั่ง
ศรเพชรปราสาท. พระที่นั่งองค์นี้สร้างยังไม่เสร็จในรัชกาล
ที่ ๕ ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๕๕ ก็เสร็จแล้ว, (พระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เคยเสด็จพระราช-
ดำเนินมาประทับแรมที่พระราชวังบ้านปืนแล้วถึง ๔ ครั้ง).
ถ้าบัดนี้ เสด็จพระราชดำเนินมาประทับแรมที่หาดเจ้า-
สำราญ และมีแขกเมืองมา, เช่น อัครราชทูต ผู้แทน
ประมุขของต่างประเทศ, ก็จะทรงรับรองที่พระราชวังบ้าน
ปืนได้; ดังที่เคยปรากฏแล้วคือ ได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ จัตุสานเลียงพระราชนาม อัครราชทูตต่าง
ประเทศ ๒ ครั้ง. หาดเจ้าสำราญมีทิวพาอาศัยชนิดที่
อ่างศิลาหาไม่.

ตามทิวพาเจ้ากล่าวไว้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-
เกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับแรมที่

พระราชวังบ้านปืนแล้วถึง ๔ ครั้งนั้น, เสด็จพระราชดำเนิน
มาในสมัยที่พระยาเพชรพิสัยศรีสวัสดิ์ (แม่น วสันตสิงห์)
เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด ทั้ง ๔ ครั้ง; มีรายละเอียด
คือ ครั้งแรกเสด็จพระราชดำเนินมากับกองเสือป่าเสนา-
หลวงรักษาพระองค์ เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๗,
ขณะที่ยังสร้าง พระที่นั่งไม่เสร็จ, เพื่อเดินทางไกลไป
เขาย้อย-ทับตะโก-จอมบึง-บ้านโป่ง. วันที่ ๑๓ มกราคม
เสด็จพระราชดำเนินประพาสในตัวเมืองเพชรและทอดพระ
เนตรกรหาของกองทหารราบ ๑๔. รุ่งขึ้น, วันที่ ๑๔ มกราคม
พ.ศ. ๒๔๕๗, ทรงมาพระที่นั่งเคลื่อนกระบวนเสือป่าออก
เดินทางไกล. ครั้งที่ ๒ เสด็จพระราชดำเนินมาพระราช
ทาน พระแสงราชศาสตรา, เมื่อวันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ.
๒๔๕๘, แต่มิได้ประทับแรม. เสด็จพระราชดำเนินไป
จังหวัดประจวบคีรีขันธ์เสียก่อน แล้วจึงเสด็จ พระราช
ดำเนิน กลับ มาประทับแรม สองราตรี, คือวันที่ ๘ — ๑๐
พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๘. ขณะนั้นตัวพระที่นั่งก็ยังไม่สร้าง
ไม่เสร็จ. ส่วนครั้งที่ ๓ และ ๔ เสด็จพระราชดำเนินมา
ในคราวที่เสด็จประพาสบักซ์ได้ใน พ.ศ. ๒๔๖๐. การเสด็จ
พระราชดำเนินโดยรถไฟ พระที่นั่งจากสถานีบาง กอกน้อย
ถึงจังหวัดชุมพรนั้นนานเกินไป จึงได้ทรงหยุดประทับแรม

กลางทางสองแห่ง, ทั้งขาล่องและขาขึ้น; ที่ประจวบศรีจันทร์
ประทับแรมในรถไฟพระที่นั่งที่สถานนั้นเอง, แต่ที่เพชรบุรี
ประทับแรม ณ พระที่นั่งศรเพชรปราสาท ในวันที่ ๑๐
เมษายน และวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๐. ขณะ
นั้นตัวพระที่นั่งก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว.

ส่วนคดีของ หาดเจ้าสำราญ นั้นมากดังที่ข้าพเจ้าได้
กล่าวมาแล้ว, แต่ส่วนเสี้ยมจะด้อมจะต้องมีบ้างเหมือนกัน.
ในเรื่องอาหารการรับประทานนั้น รู้สึกว่าไม่เคยขาดแคลน
เลย, ได้เคยรับประทานแม้แต่ “ข้าวแซ่”. ถ้าหากอยู่
บ้างในเรื่องน้ำใช้, ขุดบ่อก็ไม่มีน้ำจืดเลย, ทางจังหวัด
ต้องขนน้ำไปให้จากเมืองเพชร, อยู่ในเกณฑ์ที่ต้อง
ประหยัดกันบ้าง. บางวันอาบน้ำทะเลแล้วไม่ได้อาบน้ำจืด,
และบางครั้งหงทข้าพเจ้าต้องหอบเสื่อผ้าไปซักที่พระราชวัง
บ้านปืน.

การขนน้ำจากตัวจังหวัดมาส่งที่หาดเจ้าสำราญ นั้น
ในระยะแรก จังหวัดไชเร่อโปะ เป็นบ่อน้ำจืดเคลื่อนที่
บรรทกน้ำ, ล่องไปออกทะเลที่บ้านแหลม แล้ววกกลับมา,
โดยมีเรือของทหารเรือลากจูงมาส่ง. แต่บางวันคลื่นจัด
เรือโปะถูกซัดมากกระแทกกับหาดทรายจนเรือแตกก็มี. ใน
ระยะหลัง จังหวัดจึงเปลี่ยนวิธีเป็นขนโดยรถไฟสายน้อย

ของเจ้าคุณวรพงศ์. การลำเลียงน้ำเป็นงานใหญ่ บางคราวข้าราชการต้องขอน้ำจากชาวบ้าน.

แต่ในที่สุด เราก็ได้พบข้อเสียที่สำคัญของหาดเจ้าสำราญ, ซึ่งอยู่นอกตำราของอาจารย์วิชาภูมิศาสตร์, กรมอุตุนิยมวิทยาที่หาเรื่อสำรวจไม่พบและไม่มีใครแก้ตก. ท่านขุนชาญใช้จักร บันทึกลงไว้ว่า:-

“พระราชวังหาดเจ้าสำราญมีแมลงวัน
หัวเขียวชุกชุม ขนาดพยายามปราบแล้ว
ก็ยังไม่สามารถจะไล่เบาบางลงได้.”

ท่านอธิบายเพิ่มเติมมาด้วยว่า:-

“วิธีปราบนั้นคือ จ้างเด็กให้จับ ให้เงินกระป๋อง
นมละ ๑ สลึง. เด็ก ๆ ก็ลุกไม่เจ็ดเอาทรายปน
ใส่กระป๋องมารับเงิน ว่ากันลี้ลับทุกวัน”.

ก่อนเสด็จพระราชดำเนินไปหาดเจ้าสำราญ.

ข้าราชการในพระราชสำนัก ทราบล่วงหน้าตั้งแต่ปลาย พ.ศ. ๒๔๖๐ ว่าเมื่อถึงหน้าร้อนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราชดำเนินไปประทับแรม ณ ชายทะเลของจังหวัดเพชรบุรี. ผู้ที่จะได้ตามเสด็จกั้นต้น, รมตระเตรียมของกันล่วงหน้า. กำหนดว่าจะเสด็จพระราช

ดำเนินไปในวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑, และคงจะ
ประทับแรมอยู่ ณ ที่นั้น ไม่เกินสองสัปดาห์, เพื่อเสด็จ
พระราชดำเนินกลับมาให้ทันงานพระราชพิธีพืชมงคลจรด
พระนังคัลแรกนาขวัญที่ทุ่งพญาไท.

ต้นปี พ.ศ. ๒๔๖๑ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชภารกิจมากเป็นพิเศษ. งานพระราช
พิธีตรุษสงกรานต์ ขยับใหม่เริ่มตั้งแต่บ่ายวันที่ ๒๘ มีนาคม
พ.ศ. ๒๔๖๐, พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์, เริ่มงาน
พระราชพิธี ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย. เช้าวันนั้น
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังประทับอยู่ ณ
พระราชวังสนามจันทร์จังหวัดนครปฐม. ได้เสด็จพระราช
ดำเนินกลับกรุงเทพมหานครในตอนบ่าย, เสด็จพระราช
ดำเนินตรงไปยังพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยเลยทีเดียว. สก
นมหม่อมเจ้าเกษากันต์ด้วย ๓ องค์ (พิธีโกนจุกตามราช
ประเพณี). เช้าวันที่ ๒๙ มีนาคม เป็นวันพิธีเสด็จพระราช
ดำเนินประกอบพิธีเกษากันต์ หม่อมเจ้า, เสร็จแล้วเลียงพระ.
วันที่ ๓๐ มีนาคม เสด็จพระราชดำเนิน ณ พระที่นั่งจักรีมหา
ปราสาท พระราชทานนาพระมหาสังข์ ทรงเจิมเจ้านายทั้ง
ฝ่ายในและฝ่ายหน้า. วันรุ่งขึ้นคือวันที่ ๓๑ มีนาคม เสด็จ
ออก ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในงานพระราชพิธีเถลิงศก.

วันที่ ๑ เมษายนขณบใหม่ เสด็จพระราชดำเนินทรง
พระบรมอัฐิและ พระอัฐิ, แล้วประทับ ทรงมูรธาภิเศก,
เสร็จแล้วทรงทอดผ้าคู่สดับปกรณ์พระบรมอัฐิและพระอัฐิ.

ต่อจากงานพระราชพิธี ทรงสงกรานตขณบใหม่ดังที่
ได้กล่าวมาแล้ว ถึงงานพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา
ทวัดพระศรีรัตนศาสดาราม. งานเริ่มตั้งแต่วันที่ ๒ เมษายน
สวดมนต์. ส่วนวันถือน้ำนั้นคือวันรุ่งขึ้น. พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวเสด็จออก ณ เกยพระที่นั่งภาณุมาศจำรูญ,
ประทับพระราชยาน, เสด็จเป็นกระบวนราบใหญ่ไปยังวัด
พระศรีรัตนศาสดาราม. เจ้านายและข้าราชการรับพระราช
ทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยา. เสร็จแล้ว เสด็จพระราชดำเนิน
ไปยังพระที่นั่งไพศาลทักษิณ เจ้านายและข้าราชการฝ่าย
ในถือน้ำ.

รุ่งขึ้น, วันที่ ๔ เมษายน, เสด็จพระราชดำเนินไป
ยังพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ตั้งองคมนตรีและพระราชทานพระบรมราโชวาท.

ในสภานี้ มีงานพระราชพิธีซึ่งทรงพระกรุณาโปรด-
เกล้าฯ ให้จัดเป็นพิเศษ, คือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
อัญเชิญพระบรมรูปหล่อของอดีต พระมหากษัตริราชใน
พระบรมราชจักรวงศ์ จากพระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท
มาประดิษฐานยังพระพุทธปรางค์ปราสาทที่ซ่อมใหม่ในวัด

พระศรีรัตนศาสดาราม, พระราชทานนามใหม่ว่า “ปราสาท
พระเทพบิดร”. เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนราขใหญ่
จาก พระที่นั่ง ภาณุมาศจำรูญไป เพื่อ ประกอบ พระ ราชพิธี,
พระสงฆ์ ๕๐ รูปสวดพระพุทธรมนต์. รุ่งขึ้นเลียงพระแล้ว
เวียนเทียนสมโภช.

เนื่องจากม้งงานพระราชพิธีติดต่อกันหลายวันและ
อากาศคงจะร้อนจัด, การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ต้องทรงเครื่องฉลองพระองค์เต็มยศไปในงานพระราชพิธี
บ่อยครั้ง, ครึ่งละนาน ๆ, นั้น ทำให้ทรงพระประชวรไป
ตั้งแต่วันที่ ๖ เมษายน. การที่ได้กำหนดว่าจะเสด็จพระ-
ราชดำเนินไปยังจังหวัดเพชรบุรี ในวันที่ ๘ เมษายน จึง
ต้องเลื่อนไป ๓ วัน. ครั้นถึงวันที่ ๑๒ เมษายน ก็หาได้
เสด็จพระราชดำเนินไปยังจังหวัดเพชรบุรีไม่. แต่ได้เสด็จ
พระราชดำเนินทางชลมารคไปยังจังหวัดสมุทรสาคร. คง
จะเป็นเพราะว่าแพทย์หลวงได้กราบบังคมทูลแนะนำให้
ทรงพักผ่อนพระอิริยาบถอยู่เงียบ ๆ.

เมื่อได้ประทับแรมอยู่ที่จังหวัดสมุทรสาคร เป็นเวลา
๑๑ วันแล้ว, ได้เสด็จพระราชดำเนินกลับมายังกรุงเทพ
มหานคร. ม้งงานพระราชพิธีพชมงคลจรดพระนังคัลแรก
นาขวัญ. หลังจากนั้นม้งงานเลียงพระราชทาน ส่งทหาร

อาสาสมัครซึ่งจะไปราชการพระราชสงครามทวีปยุโรป.
ทหารรับพระราชทานเลี้ยงที่สนามข้างพระที่นั่งอนันต
สมาคมในพระราชวังดุสิตจำนวน ๑,๕๐๐ คน.

เพชรบุรี.

หลายท่านอาจรู้สึกเบื่อหน่ายและตั้งข้อสังเกตว่า
ข้าพเจ้าเขียนนอกนอกเรื่องไปมากด้วยความหลงลืมเลอะ
เทอะ, งานพระราชพิธีต่าง ๆ ที่กรุงเทพมหานคร ไม่เกี่ยว
กับจังหวัดเพชรบุรีหรือหาดเจ้าสำราญ. ถ้าถูกต้องว่าเมื่อ
ใด ข้าพเจ้าก็ต้องยอมรับ, แต่ขออธิบายเป็นเชิงแก้ตัวสัก
หน่อยว่า ข้าพเจ้ามุ่งหมายจะให้ท่านผู้อ่านเห็นชัดว่าพระ
บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชภารกิจในฤดูร้อนมาก
ปานใด, เพื่อจะได้พิจารณาว่าการเสด็จพระราชดำเนิน
แปรพระราชฐานไปยังต่างจังหวัด เช่น จังหวัดเพชรบุรี
นั้น สมควรและจำเป็นเพียงใด. อันที่จริงการเล่นกำหนด
เสด็จพระราชดำเนินมาจนหลังงานพระราชพิธีพืชมงคล-
จรดพระนังคัลแรกนาขวัญนั้น กลับเป็นคุณ, เพราะจะได้
ประทับผ่อนพระอิริยาบถ ณ ชายทะเลนานสักหน่อย.
งานพระราชพิธีวิสาขบูชาจะตามมากี่จริงอยู่ แต่ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้า ฯ จัดการแก้ไขในเรื่องนั้นได้.

วันเสด็จพระราชดำเนินไปยังจังหวัดเพชรบุรี คือวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑. เวลาบ่ายเสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน, ในพระราชวังดุสิต, ไปยังท่าवासกรี. ทรงรถยนต์พระที่นั่งไปยังสถานบางกอกน้อย, มีเจ้านายและข้าราชการผู้ใหญ่ไปส่งเสด็จ ณ ที่นั้น. เมื่อได้มีพระราชปฏิสันถารตามสมควรแล้ว เสด็จขึ้นประทับรถไฟพระที่นั่ง, เคลื่อนออกจากสถานบางกอกน้อย. รถไฟพระที่นั่งหยุดที่นครปฐม, ทรงจุดธูปเทียนพระราชทานให้เจ้าพนักงานไปสักการะพระปฐมเจดีย์. แล้วรถไฟพระที่นั่งเคลื่อนออกจากสถาน เดินทางไปถึงเพชรบุรีเวลาเย็น, เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์ขบวนที่นั่งไปประทับแรม ณ พระที่นั่งศรเพชรปราสาท ในพระราชวังบ้านปืน.

การเสด็จพระราชดำเนินไปยังจังหวัดเพชรบุรีก็คือการเสด็จพระราชดำเนินกลับจากจังหวัดเพชรบุรีก็มักจะมียาละเอียดดั่งที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมานี้, คือสมัยนั้นยังไม่มีสะพานพระราม ๖ ต้องเสด็จพระราชดำเนินไปขึ้นรถไฟพระที่นั่ง ณ สถานบางกอกน้อย. ผู้ที่จะเดินทางไปในขบวนเสด็จตลอดจนกองทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ และผู้ที่ไปส่งเสด็จ ต้องไปล่วงหน้าโดยรถยนต์, เรือแจว

หรือเรือจ้าง. รถยนต์หลวงรวมทั้งรถยนต์พระที่นั่งที่จะนำไปใช้ที่จังหวัดเพชรบูรณ์นี้ ต้องใส่แพขนข้ามฟากไป และบรรทกรถไฟ ข.ต. ส่งไปล่วงหน้า. เวลาเสด็จพระราชดำเนินนั้น มักจะเป็นเวลาบ่าย, ใช้เวลาจากสถานบางกอกน้อยถึงเพชรบุรี ประมาณ ๓ ชั่วโมง กับ ๔๐ นาที. จังหวัดเพชรบูรณ์อยู่ในมณฑลราชบุรี ดังนั้นนอกจากที่สถานนครปฐม, ซึ่งรถไฟพระที่นั่งจะต้องหยุดให้ทรงสักการะพระปฐมเจดีย์ทุกครั้ง, ยังหยุดที่สถานราชบุรีซึ่งเป็นที่ตั้งมณฑลออกแห่งหนึ่ง, เพื่อให้สมเด็จพระเทพาภิบาลและข้าราชการเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทรับเสด็จ. แต่ในปีหลัง ๆ เสด็จลงเสวยพระกระยาหารกลางวันที่สถานนี้ด้วย.

บุคคลสำคัญที่ได้จัดการรับเสด็จพระราชดำเนิน ใน พ.ศ. ๒๔๖๑ นั้นคือ :-

๑. พระยาจำแสนยบดี (ฉ. บุณนาถ), ผู้แทนสมุหเทศาภิบาลมณฑลราชบุรี.
๒. พ.ต.อ. พระยาประกอบบรรณการ (เพิ่ม บุญยพรรค), ผู้บังคับการตำรวจภูธร มณฑลราชบุรี.
๓. พระยาพิไชยสุนทร (ทอง จันทรางศุ), ผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบุรี.

๔. พระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทียน บุนนาค), อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบุรี ผู้ที่เลือกหาที่ดินที่จะสร้างพระราชวังบ้านปืนในรัชกาลที่ ๕. บัดนี้มาดำรงตำแหน่งผู้กำกับราชการชาวที่ประจำจังหวัดเพชรบุรี.

และ ๕. พ.ท. พระสุรฤทธิพิสุทธิไกร (อิน บุนนาค), ราชองครักษ์, ผู้บังคับการกรมทหารบกราบ ๑๔ จังหวัดเพชรบุรี.

บุคคลสำคัญที่ได้ตามเสด็จในครั้งนั้นคือ :-

๑. เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (ม.ร.ว. บุนนาค), เสนาบดีกระทรวงวัง.
๒. เจ้าพระยาอภัยรักษามหายุติธรรม (ม.ร.ว. ลปสุทัศน์), เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม.
๓. พล.ท. พระยาประสิทธิ์สุภการ (ม.ล. เพ็ญพจน์), อธิบดีกรมมหาดเล็ก และสมุหราชองครักษ์.
๔. พระตำรวจโท พระยาราชวัลลภานุสัณฐ (ออด สุภมิตร), สมุหพระตำรวจ.
๕. พระยาบุรุษรัษฎ์ (ชวน สิงหเสนี), ราชเลขาในการในพระองค์.

๖. พระยาบำเรอภักดิ์ (ทองดี สุวรรณศิริ), สมุห
พระราชมนเฑียร.
๗. พระยาสุจริตธำรง (โถ สุนทรกุล), แทนอธิบดี
กรมชาวท.
๘. พระยานิรุทธเทวา (ม.ล. พัน พงษ์บุญ), จางวาง
มหาดเล็กห้องพระบรรทม.
๙. หม่อมเจ้าชัชวลิต, จางวางกรมมหาดเล็ก.
- และ ๑๐. พระยานุททวาท (เข้ม แสงชูโต), ผู้อำนวยการ
การไปรษณีย์โทรเลขในพระราชสำนัก.

พระที่นั่งศรเพชรปราสาทนั้น, ถึงแม้ว่าพระบาท-
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เคยเสด็จพระราชดำเนินมาประทับ
แรมแต่ก่อนแล้วก็ตาม, ยังมีได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
จนพระที่นั่ง. จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดงาน
พระราชพิธีจนพระที่นั่งในวันที่เสด็จพระราชดำเนินถึงนั้น
เอง. พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์. ส่วนการถวายภัตตา-
หารเพลในวันรุ่งขึ้นตามประเพณีนั้น ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ส่งไปพระราชทานเลี้ยงทั่ว.

พระที่นั่งศรเพชรปราสาทนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธ
เจ้าหลวง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นตามแบบ
พระราชวังแห่งหนึ่งของพระเจ้าไกเซอร์ ที่ประเทศเยอรมัน,

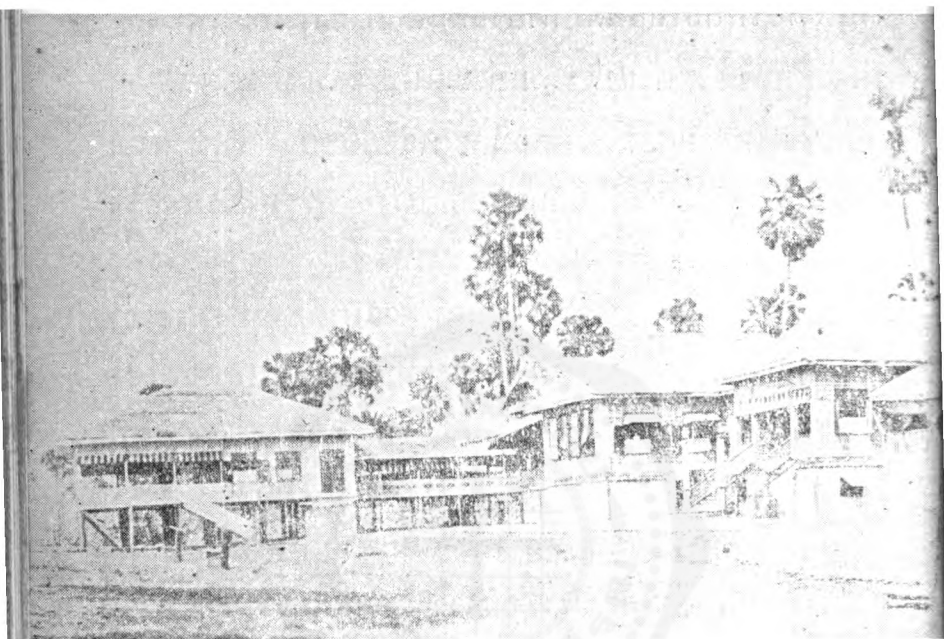
โดยมีชาวเยอรมันชื่อ คอริงค์ เป็นสถาปนิก. เริ่มสร้างตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๒ แต่ยังไม่ทันเสร็จก็สวรรคตเสียก่อน. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างต่อจนเสร็จใน พ.ศ. ๒๔๕๕ แล้วพระราชทานนามว่า “พระที่นั่งศรเพชรปราสาท”, เป็นตึก ๒ ชั้น มีลานอยู่ตรงกลางพระที่นั่ง, เป็นที่เหมาะสำหรับเล่นแบดมินตัน เพราะตัวพระที่นั่งกว้างได้ทั้ง ๔ ด้าน. เมื่อเสด็จพระราชดำเนินมาครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จลงทรงแบดมินตัน ณ ลานแห่งนี้ถึง ๓ ครั้ง, ก่อนเสด็จพระราชดำเนินไปบางทะเล, แต่ในวันสุดท้ายเสด็จขึ้นเร็ว เพราะมีพายุฝน, ฝนตกใหญ่ นานอง; พอฝนหายก็มแมลงเม่า ชุกชุมมาก.

วันที่ ๒๕ เมษายน เวลา ๑๖.๐๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิน โดยรถยนต์พระที่นั่ง ไปทอดพระเนตรพลับพลาที่ประทับ ณ บางทะเล. ทางจากพระราชวังบ้านปืนข้ามทางรถไฟที่ตำบลต้นมะม่วง. มีบันทึกฉบับหนึ่งว่า “ไปบางทะเลเป็นระยะทาง ๔๐๐ เส้น เป็นถนนดินตัดไว้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ระยะรถยนต์เดินปานกลางราว ๔๐ นาที เกวียนเดินราว ๖ ชั่วโมง.”

เนื่องจากฝนได้เริ่มตกลงมาบ้างแล้ว ทางหลายตอนเป็นโคลนตม จังหวัดต้องจัดการसानไม้ไผ่คล้ายเสื่อปูทับลง

ไป, เพื่อให้ล้อรถยนต์มีกำลังยึดแน่นผ่านไปได้, เสียงล้อรถกระทบไม้ไผ่ดังแปะ...แปะ...แปะ...แปะ...แปะ...แปลกดี. เป็นเช่นนั้นหลายตอน, ตอนละยาวไม่น้อย. เห็นได้ชัดแล้วว่า การคมนาคมจะซบเซาลงอีกบ้าง และรถหลวงสำหรับข้าราชการบริพารก็ไม่พอสำหรับใช้. ใกล้จะถึงทะเลเมฆาเกล่ออยู่ข้างทาง. วันนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรพลับพลาที่ประทับแล้ว ก็เสด็จพระราชดำเนินกลับพระราชวังบ้านปืน, เสด็จพระราชดำเนินไปกลับใช้เวลารวมทั้งสิ้น ๔ ชั่วโมงเต็ม.

พลับพลาที่ประทับที่บางทะเลนั้น เป็นอาคารไม้ใต้ถุนสูง, มงจากฝาขัดแตะ ระเบียงกว้าง, มีอยู่หลายหลัง, หลังที่เป็นห้องพระบรรทมอยู่ด้านหน้าใกล้ทะเลยิ่งกว่าหลังอื่น. เดินติดต่อกันได้ทางระเบียง. มีอาคารใต้ถุนเตี้ยอยู่หลังหนึ่ง, คล้ายกับท้องพระโรง เป็นที่เสด็จลงเสวยพระกระยาหาร และทอดพระเนตรการแสดงมหรสพต่าง ๆ. นอกจากอาคารที่ทรงใช้เป็นพลับพลาที่ประทับแล้ว ยังมีอาคารลักษณะคล้ายๆ กันอีกมากมายหลายหลัง, สำหรับเป็นสำนักงานและที่พักผู้ติดตามเสด็จ, รวมกันเป็นหมู่บ้านใหญ่, เป็นค่าย. รู้สึกว่า มีพระราชประสงค์จะให้ก่อสร้างอย่างประหยัดมาก. เรียกกันว่า “ค่ายหลวงบางทะเล” ทำนองเดียวกับ “ค่าย

หลวงบ้านโป่ง” และ “ค่ายหลวงโพธาราม.” แต่สถานที่นั้น
สบายแน่, หาดทรายขาวยุด, ลมเย็น.

เดิมกำหนดว่าจะเสด็จพระราชดำเนิน แปรพระราช
ฐานไปยังค่ายหลวงบางทะเลในวันรุ่งขึ้น, คือวันที่ ๓๐
เมษายน, แต่ได้เลื่อนไปเป็นวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๑.

ท่านผู้อ่านโปรดอย่าลืมนะว่า ขณะนั้นอยู่ในระหว่างมหา
ยทศสงครามโลกครั้งที่ ๑. ทางราชการจึงได้ส่งเรือรบหลวง
“พลตรีทวิป” มาจอดประจำเป็นยามรักษาด่านทางทะเลอยู่
ที่หน้าค่ายหลวงบางทะเล, ตลอดเวลาที่เสด็จพระราชดำ-

เนินประทับแรมอยู่ที่ค่ายนั้น. น.ต. หลวงฤทธิคาร์ณ ร.น. (เทียบ นายเรือ) เป็นผู้บังคับการ, และ ร.อ. ขุนชาญไช้ จักร ร.น. เป็นต้นกล. เมื่อเสด็จพระราชดำเนินถึงและเมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับ เรือรบหลวงพาลรงทวียัง สลุดถวาย ๒๑ น้ด.

ค่ายหลวงบางทะเล

ข้าพเจ้ามีความรู้สึกว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระสำราญมาก, หลังจากที่ได้อุทราคราพรพระวรกาย เนื่องจากงานพระราชพิธีต่าง ๆ และพระราชกิจอย่างอื่น จนทรงพระประชวรไป. เสด็จพระราชดำเนินมาถึงค่ายหลวงบางทะเลในวันที่ ๒ พฤษภาคม และเสด็จพระราชดำเนินกลับในวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๑, นับเวลารวมทั้งสิ้นถึง ๗๓ วัน. ในระยะเวลา ๗๓ วันนั้น ได้เสด็จลงสรงน้ำทะเลถึง ๕๗ ครั้ง. ที่มีได้เสด็จลงในบางวันนั้น เป็นเพราะมีพระราชภารกิจอย่างอื่นบ้าง, เป็นเพราะฝนตกบ้าง. ในวันแรก ๆ ที่ประทับแรม ณ ค่ายหลวงบางทะเล มีเรื่องสมควรบันทึกไว้ดังต่อไปนี้.

๑. วันที่ ๓ พฤษภาคม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง น.ต. หลวงฤทธิคาร์ณ ร.น. และ ร.อ. แฉล้ม ฤทธาคนี เป็นราชองครักษ์เวร.

๒. วันที่ ๕ พฤษภาคม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระยาจำแสนยบดี ผู้แทนสมุหเทศาภิบาลมณฑลราชบุรี เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลราชบุรี.
๓. วันที่ ๕ พฤษภาคม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเข็มข้าหลวงเดิมแก่พระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์.
๔. วันที่ ๕ พฤษภาคม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานขอและเสมาแก่บุตรพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์.
๕. วันที่ ๕ พฤษภาคม เรือรบหลวง เสือคำณสินธุ์ สุครีพครองเมือง, สุริยมณฑล, ตอปีโต ๓ ลำ, เรือวิเทศกิจการ และเรือปราบปรบักษ์ มาจอดที่หน้าค่ายหลวงบางทะเล, เพื่อการซ่อมรบ.
๖. วันที่ ๖ พฤษภาคม เวลาเย็นพลเรือโทพระเจ้าพญาเชอ กรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ร.น., เสนาธิการทหารเรือ, ทรงนำทหารเรือที่มากับเรือรบชนเผ่าทุลละออกจรดพระบาท ณ ปลับปลาที่ประทับ.

๗. วันที่ ๖ พฤษภาคม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระยาจำแสนยบดี สมุหเทศาภิบาลมณฑลราชบุรี เป็นพระยามนตรสุริยวงศ์, พระราชทานสัญญาบัตร และพระราชทานขอและเสมาแก่บุตรด้วย.

๘. วันที่ ๗ พฤษภาคม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ดังต่อไปนี้.

๘.๑ ช่างเผือกชั้น ๔ ภูษณาภรณ์ ให้แก่พระยาพิไชยสุนทร, ผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบุรี.

๘.๒ เหรียญรัตนาภรณ์ชั้น ๓ วปร. ทองลงยา ให้แก่ พ.ต.อ. พระยาประกอบรณการ, ผู้บังคับการตำรวจภูธร มณฑลราชบุรี.

๙. วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มหาอำมาตย์ตรี พระยามนตรสุริยวงศ์ แต่งเครื่องยศจากวางตรได้.

หลังจากนั้นอีกเดือนเศษ คือเมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานขอและเสมาแก่บุตรพระยาพิไชยสุนทร, ผู้ว่าราชการจังหวัด.

พระราชทานนามใหม่ให้ค่ายหลวงบางทะเล.

เรื่องสำคัญอีกเรื่องหนึ่งที่เกิดขึ้นในระยะแรก ณ ค่ายหลวงบางทะเลคือ ได้ทรงพระราชดำริว่า “บางทะเล” เป็นชื่อที่ขาดความไพเราะ, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขนานนามพระราชทานเสียใหม่ และเลยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามใหม่ให้แก่พระราชวังบ้านปืนด้วย, ดังประกาศพระบรมราชโองการต่อไปนี้:-

**ประกาศเปลี่ยนนามพระราชวังบ้านปืน
และค่ายหลวงบางทะเล แขวงจังหวัดเพชรบุรี**

มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนนามพระราชวังบ้านปืน ขนานนามพระราชทานใหม่ว่าพระรามราชนิเวศน์ ส่วนค่ายหลวงบางทะเลนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขนานนามพระราชทานว่า ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ.

ประกาศมา ณ วันที่ ๑ พฤษภาคม พระพุทธศักราช

ต่อมาในระยะเวลาใกล้เคียงกัน, กระทรวงมหาดไทย ได้ประกาศเปลี่ยนนามตำบลบางทะเล เป็นตำบลหาดเจ้าสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี, ดังที่เรารู้จักอยู่ในปัจจุบันนี้.

เหตุใดจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขนานนามว่า “ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ” นั้น ข้าพระเจ้ามิได้ทราบมาก่อน แต่ได้อ่าน “ของดีเมืองเพชร” รู้สึกตื่นเต้นมาก ท่านขุนชาญ ไขจักร์บันทึกไว้ว่า:-

“พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
เสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคโดยขบวน
เรือพระที่นั่ง เลียบฝั่งทะเลลงไปปากน้ำได้
แล้วทรงพระประชวรระหว่างทางเสด็จ
จึงต้องขึ้นทรงพักผ่อนที่หาดทรายตำบลนี้
จนทรงสำราญพระวรกายแล้วจึงเสด็จต่อ
ไป เหตุนี้รัชกาลที่ ๒ จึงทรงขนานนาม
ตำบลนี้ว่า “หาดเจ้าสำราญ”.

เรื่องการเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค ของ
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มายังสถาน
แห่งนั้น ถ้าได้ทราบละเอียด ก็จะเป็นที่สนใจแก่เรา
ทุกคน. แต่ก็เป็นเรื่องถอยหลังไปอีกประมาณ ๑๐๐ ปี
คงจะเป็นการยากยิ่งนักที่ใครจะยืนยันได้.

ในเรื่องนี้ ท่านขุนชาญใช้จักร มัจฉาหมายแจ้ง
ข้าพเจ้ามาว่า:-

“ได้ยินพวกข้าราชการ เล่าให้ฟังว่าพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ทรงเล่าในเวลา
เสวย... จะเท็จจริงประการใด ขอให้พิจารณา
หรือค้นคว้าหาความจริงต่อไป.”

ข้าพเจ้าได้เคยค้นคว้าเรื่องต่าง ๆ มากพอสมควร
แต่เรื่องนี้ เกือบจะหมดปัญญา เปิดพระราชพงศาวดาร
รัชกาลที่ ๒ ดูแล้ว ก็ไม่เกิดผลแต่อย่างใด, จึงใคร่จะขอ
เก็บไว้เพื่อการวิจัยต่อไปอีกนาน ๆ.

ขยายความโคลง ๑๘ บท.

ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่า เรื่องโคลง ๑๘ บท
ของข้าพเจ้ายังไม่จบ, จะได้ขยายความให้แจ่มแจ้งใน
ภายหลัง. บัดนี้เสด็จพระราชดำเนินถึง “ค่ายหลวง

หาจดเจ้าสำราญ” แล้ว, ทุก ๆ คน ก็มีความสำราญโดย
เสด็จด้วย, มีความสนุกครึกครื้นกันอยู่ทั่วไป.

เครื่องสายเสียงแซ่ซ้อง	ดนตรี
บางทะเลลครมดี	ครึกครื้น
ทุกคนทุกท่านมี	ความสนุก
เพราะพระจันจิตรชน	สดับแล้วสวาช
บางคนก็ไต่เต้	นั่งฟัง
เพราะว่าตัวเล่นยัง	ไม่ได้
เห็นเขาตีคี่คี่	จับจิตร
อุตส่าห์หาครูให้	หัดรู้เรียนวิชา

เป็นความจริงท่วงดนตรีเครื่องสายได้เกิดขึ้น. ตัว
ข้าพเจ้าเองอยู่ในจำพวก “เพราะว่าตัวเล่นยัง ไม่ได้”
จึงได้ “อุตส่าห์หาครูให้ หัดรู้เรียนวิชา”, คือเรียนวิชา
เป่าขลุ่ย กับผู้ที่เป่าเป็นอยู่แล้ว. แต่เรียนอยู่ได้พักหนึ่ง
ก็รู้ตัวว่า ข้าพเจ้ารักดนตรีไทย แต่เพียงทางหู และทางใจ
เท่านั้น, นวมือไม่ยอมร่วมรักสามัคคีด้วย, หย่อนความ
สามารถอย่างแน่นอน, จึงได้กลับไปขึ้นสมัครเข้าหมู่
“บางคนก็ไต่เต้ นั่งฟัง” ต่อไป.

อย่างไรก็ดี เวลานี้มีมาก, คงจะมีวิชาอื่นที่ข้าพเจ้า
พอจะเรียนได้, จึงได้คบคิดกับนายกวด หุ้มแพร ไปสมัคร
เรียนวิชาภาษาอังกฤษ กับคุณหลวงอภิบาลบรมศักดิ์
(เพียร ไตติลานนท์) ที่เรือนกรมบัญชาการมหาดเล็ก,
อ่านและแปลหนังสือเรื่อง "Our Scout". นอกจากนี้ก็
ฝึกเขียนรูปโดยไม่ต้องมีครู, เช่นเดียวกับหัดแต่งโคลง
ฉันท์ กาพย์ กลอน. ค่ายหลวงมหาดเจ้าสำราญเป็นวิทยาลัย
แบบหนึ่ง.

การบริหารร่างกาย.

เข้าเียนออกเหงื่อให้

สบาย

วิ่งเล่นตามหาดทราย

ที่กว้าง

สับจิตรและสับกาย

สับยิ่ง สบแสง

รูปร่างโตขึ้นบ้าง

ใหญ่ขึ้นดีจริง

นิตติวิทยาลัยแห่งนี้ ซึ่งมีจำนวนมากพอใช้ มีการ
บริหารร่างกายอยู่ในหลักสูตรด้วย. ค่ายหลวงมหาดเจ้า
สำราญทั้งค่ายเป็นห้องปฏิบัติการทางสุขวิทยา; อยากจะ
กล่าวว่า สุขวิทยาทางจิต เสียด้วยซ้ำไป. จัดการแข่งขัน
กันบ้าง หลักสูตรนั้น พอจะประมวลได้ ดังนี้:-

๑. เดินเล่นและวิ่งเล่นที่หาดทรายบ่อย ๆ.
๒. อาบน้ำทะเล และว่ายน้ำบ่อย ๆ.

๓. จักรยานไปธรรและไปเที่ยว.

๔. ยมมามาขเป็นครั้งคราว.

๕. ถบกระดาน.

เรื่องวุ่นนี้ มีการแข่งขันวิ่งเร็วบนทรายครึ่งหนึ่ง, มี
กรรมการปล่อยตัวและกรรมการตัดสินด้วย. ปรากฏว่าวิ่ง
บนทรายนั้นไม่เหมือนวิ่งบนสนามหญ้า.

การอาบนาทะเลนั้น ตารางสอนม่อยั่ว แสดงลงสร
นาทะเลเมื่อใด ให้ลงอาบโดยแสดงเมื่อนั้น, แต่อาบนอก
ตารางสอนก็ม่อยั่วบ่อ ๆ.

จักรยานนั้นหาง่าย มีกันหลายคน ใครไม่มีก็ขอยืม
กัน, ไม่มีใครหวงแหน. จัไปเที่ยวที่ชายป่าละเมาะ และ
 ثناเกลอ.

มานั้นหายากกว่าจักรยาน. ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของมา
เลย ต้องยืมทุกครั้ง.

การถบกระดานนั้น เป็นกีฬาหัดใหม่. ต้องไปที่หมู่บ้านบางทะเล และยืมอุปกรณ์จากชาวบ้าน. ชาวบ้านเขา
ถบกระดานบนทะเลตามขณะนาลงเพื่อหาหอย, บางทีได้
ปูได้ปลาบ้าง. วิธถบกระดานคือ คุกเข่าข้างหนึ่งบนไม้
กระดาน, มือจับขอบถึงซึ่งตั้งอยู่บนกระดานข้างหน้าไว้,
ใช้เท้าข้างที่ไม่อยู่บนกระดานถบเล่น, เป็นกำลังให้กระดาน

นั้นไถลไปบนเลน, คล้ายสะก๊บนหิมะ หรือสะก๊น้า. ดังนั้นมีไว้สำหรับใส่หอย ใส่ปลาที่จับได้. ความลำบากอยู่ที่ทำอย่างไรจึงจะถีบกระดานให้ไปได้รวดเร็ว และไปได้เป็นเส้นตรง. ถีบกระดานออกจากฝั่งทะเลมากไปและถีบไม่เก่ง น่าขนมาอาจเป็นอันตรายได้.

มีการผสมกีฬาตามหลักสูตรข้อ ๓ และ ๔ ครั้งหนึ่ง, เป็นเรื่องพิเศษที่ต้องขยายความให้ยืดยาวสักหน่อย. เรื่องนี้คือ “การแข่งขันม้ากับจักรยาน,” ไม่เคยทราบว่ามีใครเคยจัดที่ไหนมาก่อน. ข้าพเจ้าพร้อมด้วยเพื่อน ๕-๖ คน ถกเถียงกันว่า ในภูมิประเทศชายทะเล, เช่นที่ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญนั้น, การเดินทางโดยจักรยานและขี่ม้า อย่างใดจะสะดวกและรวดเร็วกว่ากัน. การถกเถียงกันนั้นต่างฝ่ายก็คิดว่าฝ่ายตนชนะ จึงต้องพิสูจน์ด้วยการกระทำจริงๆ, กำหนดว่าจะแข่งจากค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญไปหัวหิน, เลยไปเยี่ยมญาติพี่น้องและเพื่อนฝูง ที่ไปตากอากาศอยู่ที่หัวหินด้วย. ระยะทางนั้นไม่เคยทราบว่ามีกี่กิโลเมตร, ได้แต่ประมาณอย่างหยาบๆ ว่าประมาณ ๖๐ กิโลเมตร, ไกลกว่าจากกรุงเทพไปนครปฐม, ซึ่งก็คงจะไม่ผิดมาก เพราะทางรถไฟจากเพชรบุรีถึงหัวหินนั้น ๖๒ กิโลเมตร, ส่วนถนนจากเพชรบุรีถึงหัวหิน ๖๓ กิโลเมตร. ทิศทางของ

ถนนจากเพชรบุรีไปหาดเจ้าสำราญนั้นตรงไปทางตะวันออก
เฉียงไปทางใต้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น.

เราทราบอยู่เหมือนกันว่า อุปสรรคใหญ่อยู่ที่การข้าม
ปากคลอง, ซึ่งคงจะมีอยู่หลายแห่ง; ต้องลุยน้ำข้ามไป,
ไม่ทราบว่าจะลื่นจะลจจจะลจจเท่าใด. จักรยานนั้นเรามีอยู่
แล้วหลายคัน ส่วนม้ามันต้องไปยืมเขา, แต่ก็คงจะไม่ยาก
เพราะเคยยืมมาแล้ว.

ถึงเช้าวันที่กำหนด หม่อมเจ้าตุลภากร, คุณแจ่ม
สุนทรเวช (จมนอมรัตนารักษ์) และคุณแฉล้ม กฤษณา-
มระ (พระประสิทธิ์ธิบรรณสาร), ซึ่งเป็นฝ่ายจักรยาน,
เตรียมตัวพร้อมแล้ว. ส่วนฝ่ายม้า, คือหม่อมเจ้าดิศฐานวดี
นายกวด หุ้มแพร คุณชด กล้วยานมิตร และข้าพเจ้า, ก็
แต่งตัวแล้วกำลังรอม้าอยู่. นัดหมายเรื่องการยืมไ่วเรียบ
ร้อยแล้ว, แต่ม้าก็ยังไม่มีมา. ฝ่ายจักรยาน ๓ คน บอก
ว่าฝ่ายม้าโอ้อ้อทำให้เสียเวลามากเดี๋ยวจะสายมากไป. ฝ่าย
ม้าตอบไปว่ากำลังรอม้า แต่ถ้าฝ่ายจักรยานจะออกไปก่อน
ก็ไม่ขัดข้อง. ในที่สุดฝ่ายจักรยาน ๓ คน ก็ออกไปก่อน
จริง ๆ, นี่ก็เสียว่าต่อให้, ฝ่ายม้าจะควมตามไปที่หลัง.

ฝ่ายม้ารอม้าอยู่นาน, กระวนกระวายใจ, จนทราบ
แน่ว่ายืมไม่ได้, เพราะวันนั้นไม่มีม้า. การนัดหมายขอยืม

ไว้วางหน้าไปขาดตอนเสียที่ตรงไหนก็ไม่ได้ความชัดเจน. เราเสียใจมาก, ไม่ได้ตั้งใจจะหลอกให้อีกฝ่ายหนึ่งถีบจักรยานไปตามลำพังและก็ไม่มีทางที่จะแก้ไขอย่างไร. อันที่จริงการแข่งขันครั้งนี้ควรจะเป็นโมฆะ, แต่เราตั้งใจเป็นนักกีฬาจะให้ฝ่ายจักรยานผู้กล้าหาญมีชัยชนะอย่างเด็ดขาด. ทราบในวันรุ่งขึ้น เมื่อเพื่อนเอาจักรยานชนิดไฟกลับมายังเพชรบุรีว่า เมื่อไปถึงหัวหิน ฝน้องจำไม่ได้, เพราะหน้าตามอมแมมอย่างถึงขนาด.

มาหวนคิดดูภายหลังว่าถ้าฝ่ายม้ามีม้า จะทำอย่างไร. เมื่อขี่ไปถึงหัวหินแล้ว ก็ต้องขกกลับมาอีกเที่ยวหนึ่ง, เพราะจะขายม้าเสียก็ไม่ได้, เอาชนิดไฟมาอย่างจักรยานก็คงไม่ได้หรือไม่ถนัดนัก.

โคลงบทสุดท้ายที่ว่า “รูปร่างโตขึ้นบ้าง ใหญ่ขึ้นดจริง” นั้น, ก็คงจะเป็นความจริง เพราะข้าราชการบริพารรุ่นเยาว์นั้นมอ่ยหลายคน กำลังเติบโตกันทั้งนั้น. ข้าพเจ้าเองอายุ ๑๔ ปีเศษ, ที่อ่อนกว่าข้าพเจ้าก็มาบ้าง.

การซ้อมรบของราชนาวิ.

หมู่เรือราชนาวิ ซึ่งมาซ้อมรบและมาที่หน้าค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ เมื่อวันที่ ๕-๖ พฤษภาคม นั้น ได้ออกไปซ้อมรบ, หายไปจากสายตา, แต่ได้กลับอีก เมื่อวันที่

๒๓ พฤษภาคม, มีเรือเพิ่มมาอีก ๔ ลำ, รวมกับเรือรบหลวงพาลังทวีป ที่จอดประจำรักษาการณ์อยู่มิได้ไปไหน เป็น ๑๒ ลำ, จอดเรียงรายอยู่ในทะเล น้ำตื้นน้ำขมขื่นนัก. นั้นแหละคือแสนยานุภาพทางทะเลของสยาม. ระยะเวลาที่บาราชนาวิหะหนึ่งได้เดินทางมาจากกรุงเทพฯ เพื่อดูการซ้อมรบ. การซ้อมรบของราชนาวิหะ มีรายละเอียดอย่างไรรึนั้น ข้าพเจ้าไม่ทราบ, ทราบแต่ว่าการยิงเข้าเมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม. มีข้อแปลกใจอยู่แต่ว่า การซ้อมรบครั้งนี้เป็นการซ้อมรบระหว่างมัสคราม. ข้าพเจ้าจำได้ว่าหลังจากนั้น, ขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับอยู่ ณ พระราชวังบางปะอิน, เรือรบหลวงพาลังทวีป ได้พบเรือของศัตรูที่ในอ่าวไทยเข้าครั้งหนึ่ง, แต่เรือลำนั้นได้แล่นหนีไปอย่างรวดเร็ว.

วิสาขบูชา.

เมื่อจบเรื่องราชนาวิหะมาซ้อมรบแล้ว รุ่งขึ้นถึงวันวิสาขบูชา, ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๑. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เสด็จแทนพระองค์ทอดพระสุรรัตนศาสดารามในกรุงเทพฯ. ทางค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญไม่มีวัดวาอาราม จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานจัดการตั้งพระพุทธรูป

มากร พระไชยหลังช้าง และเครื่องสักการบูชาที่พลับ-
 พลาที่ตั้งโต๊ะเสวยเป็นพิเศษ. เวลาประมาณ ๑๐.๐๐
 ล.ท. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงประทับพลับ-
 พลา, ทรงจุดธูปเทียนนมัสการพระพุทธปฏิมากรแล้ว พระ
 ราชทานเทียนชนวนแก่เจ้านายข้าราชการจุดบูชา. ทรงสวด
 นามัมมีการแล้ว เสด็จกระทำประ ทักษิณ รอบพลับพลา
 พร้อมด้วยเจ้านายข้าราชการ ๓ รอบแล้ว เสด็จประทับ
 ในพลับพลาทรงเครื่องนมัสการ, ทรงแสดงคุณานคุณพระ
 รัตนตรัย. ภายหลัง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แกะไข
 จากที่เจ้าหน้าที่ได้จดชวเลขไว้ แล้วให้พิมพ์ขึ้นจำหน่าย
 เรียกว่า “แสดงคุณานคุณ พระบรมราชานุศาสน์”. มี
 จุดดอกไม้เพลิงเป็นพุทธบูชาด้วย.

งานวิสาขบูชา ที่ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญในวันนั้น
 มีความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
 เกดเกล้าฯ ทรงแสดงธรรมะด้วยพระองค์เอง. ทรงใช้ภาษา
 ง่าย ๆ สำหรับผู้ที่ยังไม่เคยบวชเรียน และทรงแสดง
 “ปากเปล่า”, ยกเว้นบางตอนที่ได้ทรงอ่านจากข้อความ
 ง่าย ๆ ในหนังสือธรรมวิภาค, บริจเฉทที่ ๒, ของสมเด็จพระ
 พระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. นอกจากนั้น
 ยังพระราชทานพระบรมราชาธิบาย โคลงสยามานุสสະติ

ด้วย. ผู้ที่โชคได้ได้อยู่เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ในงาน
นั้นคือ ข้าราชการในพระราชสำนัก, ทหารบก, ทหารเรือ
และข้าราชการทางบ้านเมือง ที่ได้มาประจำปฏิบัติราชการ
อยู่ ณ ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญนั้น.

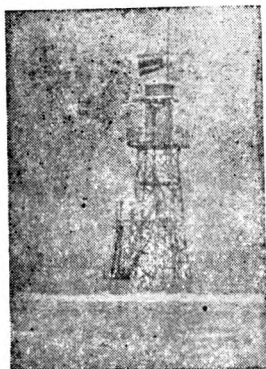
บางท่านอาจกล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรง “เล่น” อีกแล้ว, แบบเดียวกับเล่นเมือง
เล็กเมืองน้อยที่ดุสิตธานี, แต่ข้าพเจ้าเห็นตรงกันข้าม.
งานวิสาขบูชาที่ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญวันนั้น เป็นงาน
พระราชพิธีจริง ๆ พระมหากษัตริย์ทรงจัดเอง และทรงมี
บทบาทในงานนั้นยิ่งกว่างานพระราชพิธี ซึ่งเป็นพระราช
ประเพณีตกทอดมาจากรัชกาลก่อน ๆ.

ประกาศ.

ข้าพเจ้าขอขยายความโคลง ๑๘ บทนั้นต่อไป.

แสงแดงแสงส่องน้ำ	คือประกาศการเอช
ตั้งอยู่กลางคองคา	คลื่นน้ำ
ผู้ใดที่รักษา	มีที่ อยู่แล
เรือนเล็กตั้งอยู่ลา	ค่อนข้างในมา

หาดทรายที่ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญนั้นยาววัด, ภูมิประเทศเป็นดงตาล, พนดินเป็นทราย, ไม่มีอาคารชนิดถาวร. เวลากลางคืนถ้าดับไฟหมดแล้ว ก็คงไม่มีอะไรเป็นที่สังเกตเห็นเลยว่า ค่ายหลวงอยู่ที่ไหน, จึงได้มีผู้สร้าง

ประภาคารขึ้น, ไม่ทราบว่าเป็นพระบรมราชโองการหรืออย่างไร. เมื่อเสด็จพระราชดำเนินถึงบางทะเลนั้น ยังไม่มีประภาคารแห่งนี้, สร้างขึ้นภายหลัง เสร็จเมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน. สูงสัก ๘ เมตร เห็นจะได้ โครงสร้างเป็นไม้,

ตั้งอยู่ที่ชายหาดห่างออกไป เวลากลางคืนไปถึงได้, แต่เวลานั้นเหมือนตงอยู่ในทะเล. บนยอดเวลากลางวันชักธงชาติ, เวลากลางคืนมีไฟสีแดง. ต่อมาอีกเกือบ ๒ สัปดาห์ วันที่ ๒๖ มิถุนายน เจ้าหน้าที่สร้างห้องที่พักสำหรับเจ้าพนักงานกระโจมไฟเสร็จ, เป็นเรือนสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ, ตั้งอยู่ชิดกับตัวประภาคาร ทางด้านพนแผ่นดิน; แต่ไม่เห็นมีใครใช้ห้องนั้น นอกจากข้าราชการบริพารที่อุตร

ภาพพลับพลาที่ประทับในหน้า ๗๘ และภาพประภาคารนี้ เป็นภาพที่ผู้เรียบเรียงได้ถ่ายไว้เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ซึ่งเป็นเวลากว่า ๕๕ ปีมาแล้ว จึงไม่ชัดเท่าที่ควร ท่านผู้อ่านโปรดให้อภัยด้วย

อย่างพวกเรา, คือแอบไปนอนที่ประกาศาร, ได้ประสบ-
การณ^๑สนุกดี. เวลาจะไปนอนต้องกะเวลานา^๒ขน^๓นาลง^๔ให้
พอเหมาะพอดี. ปราบ^๕กฎ^๖ว่าเคยมีคนไปติดค้างอยู่ที่เรือนเล็ก
นั้นครั้งหนึ่ง^๗ คอ^๘ไปนอนเวลานา^๙ลง, ครัน^{๑๐}ตน^{๑๑}ชน^{๑๒}ตอน^{๑๓}เข้า^{๑๔}
นา^{๑๕}ขน^{๑๖} และคลัน^{๑๗}แรง^{๑๘}มาก กลับ^{๑๙}ไม่^{๒๐}ได้, ต้อง^{๒๑}รอ^{๒๒}อยู่^{๒๓}อก^{๒๔}นาน^{๒๕}
ท^{๒๖}เดียว.

เมืองทราย.

บัด^๑นี้^๒ข้า^๓พ^๔เจ้า^๕จะ^๖ได้^๗บรรยาย^๘ถึง^๙ตอน^{๑๐}สำคัญ^{๑๑}ของ^{๑๒}เรื่อง,

ทรง^๑แดง^๒ลง^๓หา^๔ด^๕เจ้า^๖ ลำ^๑รา^๒ญ

เหล่า^๑ราช^๒บริ^๓พา^๔ร พ^๑รง^๒พ^๓ร^๔อ^๕ม

ทรง^๑กะ^๒บ^๓ัง^๔การ^๕งาน ค^๑ล^๒บุ^๓ค^๔ ท^๑ราย^๒เอย

สร้าง^๑ประ^๒ค^๓ุ^๔ค^๕่าย^๖บ^๗้อม ร^๑อบ^๒ล^๓้อม^๔เม^๕ือ^๖ง^๗กลาง

การ^๑เส^๒ด็จ^๓พระ^๔ราช^๕ดำ^๖เน^๗ิน^๘ไป^๙ประ^{๑๐}ท^{๑๑}ั^{๑๒}บ^{๑๓}ร^{๑๔}แ^{๑๕}ม ณ^{๑๖} ชาย^{๑๗}ทะเล^{๑๘}
นัก^๑เ^๒เพ^๓อ^๔ไ^๕ด^๖ทรง^๗พ^๘่อน^๙พระ^{๑๐}อิ^{๑๑}ริ^{๑๒}ยา^{๑๓}บ^{๑๔}ด^{๑๕}และ^{๑๖}สร^{๑๗}ง^{๑๘}นา^{๑๙}ทะ^{๒๐}เล, ด^๑ัง^๒น^๓ั^๔
จ^๑ิง^๒เส^๓ด็จ^๔ลง^๕สร^๖ง^๗นา^๘ทะ^๙เล^{๑๐}ต^{๑๑}ง^{๑๒}แต่^{๑๓}ว^{๑๔}ัน^{๑๕}ร^{๑๖}ุง^{๑๗}ข^{๑๘}น^{๑๙}จ^{๒๐}าก^{๒๑}ว^{๒๒}ัน^{๒๓}ที่^{๒๔}เส^{๒๕}ด็จ^{๒๖}
พระ^๑ราช^๒ดำ^๓เน^๔ิน^๕ถึง^๖, มี^๑ข้า^๒ราช^๓บริ^๔พา^๕ร^๖ตาม^๗เส^๘ด็จ^๙ลง^{๑๐}อา^{๑๑}บ^{๑๒}นา^{๑๓}
ทะ^๑เล^๒ด^๓้วย^๔ส^๕ัก^๖ ๒๐ ถึง^๑ ๓๐ คน^๑ท^๒ก^๓ร^๔ึง^๕ไป. พระ^๑บา^๒ท^๓สม^๔เด^๕็จ^๖
พระ^๑เจ้า^๒อยู่^๓ห^๔ั่ว^๕ท^๖รง^๗ฉ^๘ลอง^๙พระ^{๑๐}อง^{๑๑}ค^{๑๒}ผ้า^{๑๓}ไ^{๑๔}ทย^{๑๕}ช^{๑๖}ด^{๑๗}สี^{๑๘}แดง, ช^๑ง^๒แล^๓
เห^๑็น^๒ไ^๓ด้^๔ข^๕ัด^๖เส^๗ม^๘อ^๙ว^{๑๐}า^{๑๑}ประ^{๑๒}ท^{๑๓}ั^{๑๔}บ^{๑๕}อยู่^{๑๖}ที่^{๑๗}ไ^{๑๘}หน^{๑๙} ห^๑ร^๒อ^๓ลง^๔สร^๕ง^๖อยู่^๗ที่^๘ไ^๙หน.
วัน^๑ใด^๒ที่^๓ท^๔รง^๕ฉ^๖ลอง^๗ พระ^{๑๐}อง^{๑๑}ค^{๑๒}ส^{๑๓}อน^{๑๔}เส^{๑๕}ด็จ^{๑๖}ลง^{๑๗}ที่^{๑๘}หา^{๑๙}ด^{๒๐}ทราย ย^๑้อม

ทราบกันโดยทั่วไปว่าวันนั้นมีพระราชประสงค์จะงดการลง
 สรงน้ำทะเล, แต่ในกรณีเช่นนั้น เลยลงสรงน้ำทะเลก็มี
 บ้าง.

แต่การเสด็จลงเพื่อสรงน้ำทะเลแต่ละครั้งนั้น มิได้ลง
 สรงทันทีทีเดียว. ทรงเล่นกับทรายเสียก่อน, เป็นการ
 บริหารพระวรกายไปด้วย, ซึ่งแพทย์หลวงคงจะชอบมาก
 ที่เดียว. เป็นการเปลี่ยนพระอิริยาบถ จากการประทับอยู่
 ที่โต๊ะทรงพระอักษร วันละหลายชั่วโมง. มหาเดเล็ก
 ข้าราชการ บริหารทำตามเสด็จลง อาบน้ำทะเลก็ต้องนั่งเฝ้ารอ
 อยู่. กรมชาวที่หาขอบเสียมมาให้ชุดทรายสร้างเป็นกำแพง
 เป็นบ่อมสูกับน้ำทะเล. ในชั้นต้นก็มแต่กำแพงและบ่อม,
 ภายหลังจึงเกิดเป็นบ้านเมืองขึ้นภายในกำแพงนั้น. พระ-
 บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงบัญชาการว่าควรจะทำอะไร
 อย่างไร และทรงสอนวิชาบ่อมค่าย เมื่อเย็นวันที่ ๑๘
 พฤษภาคม.

ขณะนั้นเป็นเวลาระหว่างมหายุทธ สงครามโลกครั้งที่
 ๑ ในยุโรป ทรงสอนว่ายุทธวิธีนั้นเปลี่ยนไปตามกำลัง
 ปัญญา และกำลังอาวุธ. สมัยนั้นบ่อมค่ายและสนามเพลาะ
 เป็นเรื่องสำคัญ, รายละเอียดต่าง ๆ มีอยู่ในหนังสือพระ-

ราชนิพนธ์ “การสงครามบ้อมค่ายประชิด”, ซึ่งทรง
พระราชนิพนธ์ ตั้งแต่ ๒๔๕๕.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ทรง
เป็นครูโดยแท้, ดังจะเห็นได้จากเทศนาเสื่อบ่า และ
พระบรมราชานุญาตสนธิ์ นั้นแล้ว. ในโอกาสที่เสด็จ
พระราชดำเนินไปยังค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ ได้พระราช
ทานความรู้แก่ผู้ติดตามเสด็จตามโอกาส เช่น เมื่อวันที่ ๒
กรกฎาคม ได้ทรงเล่าเรื่องเมืองจีนเป็นต้น.

ทุกสิ่งย่อมเล็กน้อย	แสนดี
ห้า นาคกล่าวธรรม	ระลอกห้า
๖ ไหลสะพรั่งขาวสี	สะอาด
๕ ยาวยดเร็วรวดห้า	ประดับด้วยศิลา
๕ พระทนต์กระดากขึ้น	อยู่ใน วงแห
๕ ลมพัดตรงครุฑไหว	เลิศล้ำ
โรงสีก็ติดไฟ	คว้นพลุ่ง ปล่องเอช
๕ ข้าราชการห้า	ปลูกบ้านตามใจ
มีถนนตัดแล้ว	หลายสาย
และปลูกต้นไม้ราย	๕ คุ้ม

เขาดำก่อด้วยทราย

หินประกอบ

น้ำพุแลสล้าง

แก่งแท่นควรม

เมืองทรายที่เกิดขึ้น

ที่แรกก็มแต่ทรายเท่านั้น

ต่อมาจึงได้นำหิน, ไม้, กระจาดและวัตถุอื่น ๆ มาเป็น
อุปกรณ์การก่อสร้างด้วย. สร้างอาคารสถานที่เล็ก ๆ รวม
ทั้งพระที่นั่งด้วย. ผมนั้นก็ได้ประดิษฐ์พิสดารมากนัก,
สำคัญอยู่ที่ความคิดและการบริหารร่างกายและจิตใจ ใน
ที่แจ้งมากกว่า; การทำคว้นไฟของโรงสก็ไม่ยากอะไร
แต่ “คว้นพลุ่ง” อยู่ชั่วระยะเวลาที่ต้องการจะให้เห็นคว้น
ไม่นานนัก. การพัฒนาเมืองทรายก้าวหน้ามากเมื่อมี
ถึงน้ำและใช้ท่ออย่าง, ทำให้เกิดน้ำตก, แม่น้ำ, ลำธาร
ลำคลอง และน้ำพุ, วางท่อลอดใต้คลองก็มี ตลอดจน
เปิดท่อล่างของโสโครกภายในท่อ. นอกจากนั้นยังได้ใช้
น้ำสาธิตวิธีทำเหมืองแร่ และดับเพลิง, เรียนรู้วิชา
เบ็ดเตล็ดไปด้วย.

บนยอดของตึกนั้น

มีนา พิกาส

เดินบอกตามเวลา

ถูกได้

พอลาสุริยา

จะตก

เขาคิดไฟฟ้าให้

สว่างจ้าดีไหม

ฟุตบอลรายนต์เค็ก
มีหลักมีโกลตาม
ลอนเทนนิสน้อยงาม
คอร์คแบคมินตันได้
เกาะเล็กอยู่ปากน้ำ
บนยอดไลทเสาสี่
กลางคันจู่ไฟสี่
นาทะเลบนไซร์

มีสนาม
กะไว
มีบ้าย
ขีดเส้นดีจริง
ก็มี
ก่อไว
แดงจาด
รอบล้อมเกาะงาม

เรื่องนาฬิกา นั้น ไม่ประหลาดเลยที่เดินบอกเวลาได้, เพราะใช้ของจริงขนาดนาฬิกาพก, สมมติว่าเป็นนาฬิกาเรือนใหญ่อยู่บนยอดอาคาร. ส่วนเรื่องไฟนั้น ในชั้นต้นไม่มี. นายประสาธ สุขุม ไปกรุงเทพ ฯ กลับมา, นำโรงไฟฟ้าเล็ก ๆ มาน้อมเกล้า ฯ ถวายเมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม, แต่ดูเหมือนจะไม่ได้ใช้, เดินสายไฟมาจากค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญสะดวกกว่าเป็นอันมาก. และเมื่อหาดเจ้าสำราญมีประการ, ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว, เมืองทรายก็มีประการบ้าง. ถึงวันที่ ๘ กรกฎาคม เวลา ๓.๐๐ นาฬิกา ไฟใหม่มีประการหลังเลิก. ผู้ที่ยังไม่นอนต้องลงมาช่วยกันดับ, ค่าเสียหายยังมีได้คำนวณจนบัดนี้.

งามตางามเนตรพร้อม	งอนงาม
พอเสร็จเรียบร้อยตาม	กะไว้
ของว่างกล่อย่างหลวม	กินอ้ม
บุหรมแจกให้	เสร็จแล้วลงทะเล
คลื่นใหญ่ถูกขัดซ้ำ	ตัวเข
เค็มจืดน้ำทะเล	ขัดเข้า
ปากคอกมูกเว—	ลาคลน มานอ
ว้ายสนุกว้ายเผ่า	ผ่านฟ้าในทะเล

เมืองทรายในระยะหลัง ๆ รู้สึกว่าสวยมากพอใช้ เพราะประสบการณ์ของผู้สร้างมามากจน. เสียเวลาสร้างมาก คล้ายกับว่าไม่รู้จักจบจักสิ้น เพราะว่าพ่ายแพ้ต่อภัยธรรมชาติบ่อยๆ, เช่นน้ำทะเลขึ้นมาพัดพังไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อลมแรงและคลื่นใหญ่, และยังมีอหภัยจากฝนตก. ข้าราชการบริหารที่ทำงานสร้างเมืองทรายนั้นได้ชื่อว่า เป็น “ก๊หลวง”, ท่านเจ้าคุณอนิรุทธเทวา เป็นผู้ชำนานามให้ ก๊หลวงได้รับพระราชทานขนมปังและบุหรี เป็นค่าแรงงาน, แล้วขนมปังเปลี่ยนเป็นของว่าง. ได้รับพระราชทานทางเกวียนคนละตัวเมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน. ตามปกติเสวยพระสุธารสแล้วกลืนลงทะเล. เหล่าก๊หลวง

ก็ตามเสด็จลงทะเลพร้อมกัน อาบนำว่ายนํ้าอยู่ในระยะที่
ไม่ใกล้ชิดพระองค์มากเกินไป. บางวันคลื่นใหญ่มาก
ไม่สามารถจะตั้งตัวขึ้นตรงได้ ต้องตัวเซหรือล้มกลิ้งตาม
คลื่นไป.

พระราชกิจต่าง ๆ.

ยามเวรอยู่รับใช้	ราชา
นั่งอยู่ตลอดเวลา	เพื่อเฝ้า
ปฏิบัติพระรา—	ชาคจ บิครเอช
พลบค่ำเย็นบ้ายเข้า	นั่งเฝ้าพระองค์

มหาดเล็กที่รับราชการฉลองพระเดชพระคุณนั้น มี
หลายกองหลายแผนก, เวนจึงมีอยู่หลายอย่าง. ทุก ๆ คน
มีความจงรักภักดีเป็นที่ยิ่ง จึงปฏิบัติงานอย่างไม่รู้จัก
เหน็ดเหนื่อย. เวนมหาดเล็กที่รับใช้ที่ท้องพระโรงอยู่เวร
วันละ ๘ เวน, เวนละ ๓ ชั่วโมง, ติดต่อกันไปครบรอบ
๒๔ ชั่วโมง, หลับนอนไม่ได้. มหาดเล็กห้องพระบรรทม
๘ คน แบ่งเป็น ๒ เวน, เวนละ ๔ คน, อยู่เวร เวนละ
๒๔ ชั่วโมง, ผลัดเปลี่ยนกันได้ภายในเวรของตน, เวลา
เข้าที่พระบรรทม ต้องนอนอยู่เฝ้าที่ข้างห้องพระบรรทม
คนหนึ่งเสมอ. นักเรียนมหาดเล็กที่รับใช้ ๘ คนแบ่งเป็น
๒ เวน เช่นเดียวกัน, อยู่รับใช้เวนละ ๒๔ ชั่วโมง,

เว้นเวลาเสวยพระกระยาหาร และเข้าที่พระบรรทม. พอจะกล่าวได้ว่านักเรียนมหาดเล็กรับใช้อยู่เฝ้ารับใช้เวลาทรงพระอักษร, เวลาทรงปฏิบัติพระราชกิจอย่างอื่น, เวลาเสด็จลง และเสด็จพระราชดำเนิน ณ ที่ต่าง ๆ.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระอักษรวันละหลายชั่วโมง แม้แต่เมื่อประทับอยู่ ณ ต่างจังหวัด, เช่นที่ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ, ก็มีพระราชภารกิจทางราชการบ้านเมืองเป็นนิจ. ทางกรุงเทพฯ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ประทับเป็นประธานแทนพระองค์ในที่ประชุมเสนาบดี. พระเจ้าฟ้าเธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี, ราชเลขาธิการ, ประทับอยู่ทางกรุงเทพฯ; แต่พระยาบุรุษรัษฎ์ ราชเลขาธิการในพระองค์ อยู่ทางค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ, มีราชการติดต่อกับกรุงเทพฯ เสมอ. เมื่อทางกรุงเทพฯ มีเรื่องสำคัญก็นำเรื่องกราบบังคมทูลพระกรุณามายังค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ. ระหว่างเวลาที่ประทับอยู่ ณ ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกกฤษฎีกาเพียรบาล ว่าด้วยการเสกสมรส ของเจ้านายในพระราชวงศ์ เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๑, ให้

นำความกราบบังคมทูลเสียก่อน และสถานที่ที่จะทำพิธี
สมรส ต้องเป็นที่สมควรที่จะเสด็จพระราชดำเนินพระราช
ทานนาสังข์ได้.

เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
เจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย เสด็จกลับจากยุโรป
ทางบกนี้ แวะมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทที่ค่ายหลวงหาด
เจ้าสำราญ, ก่อนเสด็จเข้าไปยังกรุงเทพมหานคร. ใน
โอกาสนั้น “ทูลกระหม่อมพาน้อย” และ “ในกรมกำแพง”
ได้เสด็จมาด้วย.

เมื่อไม่มีเรื่องพิเศษอย่างใด พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระอักษร, และทรงเครื่องละ
นาน ๆ, ส่วนใหญ่เป็นเวลาก่อนเสวยพระกระยาหาร
กลางวัน และตอนค่ำ ก่อนเสวยพระกระยาหารค่ำ. ที่ค่าย
หลวงหาดเจ้าสำราญนี้ ได้ทรงพระพระราชนิพนธ์บทละคร
“ท่านรอง” เสร็จ, ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อ่าน
ถวายเมื่อคณวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๑.

ขณะนั้นอยู่ในเวลามหายุทธสงครามโลกครั้งที่ ๑.
เรากำลังจัดการส่งทหารอาสาไปจากกรุงเทพฯ, รุ่งสดท้าย
ลงเรือบนสมุทรไปถอยลงเรือ Empire ของฝรั่งเศสที่เกาะ

สี่ซึ่งเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๑. บทละคร
พระราชนิพนธ์ “ท่านรอง” จึงมีชื่อว่า “ละครพูดทหาร
บก”, แสดงเรื่องราวของรองผู้บังคับการกรมทหารม้ากรม
หนึ่ง ดุจใจที่กรมทหารของตนจะได้ไปงานพระราชสงคราม
ณ ทวีปยุโรป, แต่ในนาที่สดท่ายตัวท่านรองเอง ได้รับ
คำสั่งย้าย จึงมิได้ไปกับเพื่อนทหารทั้งหลาย. ภาพตอน
จะปิดฉาก ๓ เป็นภาพที่เศร้ามาก, ท่านรองส่งพวกนายร้อย
หนุ่ม ๆ ว่า:-

“พ่อหนุ่ม ๆ นะประพฤติตัวให้ดี ๆ นะ อย่าลืมว่ารับ
ราชการอยู่ในกรมทหารที่ดีที่สุดในโลก”.

ข้าพเจ้าอดคิดไม่ได้ว่า “ท่านรอง” นั้นคือพระองค์เอง.

ข้าพเจ้าอดคิดไม่ได้อีกอย่างหนึ่งคือ เห็นว่าพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นศิลปินยอดเยี่ยม,
ทรงวาดภาพความรู้สึกละเอียดเกี่ยวกับการไปราชการสงครามใน
ยุโรป ซึ่งเป็นของจริง ลงในบทละคร “ท่านรอง”, ซึ่ง
เป็นของเล่น, และในเดือนต่อมาทรงเริ่มวาดภาพการ
ปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งจะต้องเป็นของจริงลง
ในดุสิตธานี, ซึ่งเป็นของเล่นเช่นเดียวกัน, ได้ทรงวาด
ภาพไว้แล้วในพระราชหฤทัย ตั้งแต่ประทับอยู่ที่ค่ายหลวง
หาดเจ้าสำราญด้วยซ้ำไป.

สมควรบันทึกไว้ด้วยว่า บทละครพระราชนิพนธ์เรื่อง
“ท่านรอง” นั้นเป็นเรื่องสุดท้าย ที่ผู้ขายแสดงเป็นตัวสตรี
ในเรื่อง, ก่อนที่จะถึงสมัยขายจริงหมิงแท้.

พระราชนิพนธ์อัครราชทูต.

ระหว่างเวลาที่ประทับอยู่ ณ ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ
อัครราชทูตฝรั่งเศส และอัครราชทูตสหพันธรัฐอเมริกา,
ที่กำลังจะพ้นตำแหน่งไป, ขอเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
เพื่อกราบถวายบังคมลา. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท และรับพระราชทานเลี้ยง
พระที่นั่งศรเพชรปราสาท, พระรามราชนิเวศน์, แยกกัน
เข้าเฝ้าคนละวัน.

วันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๑ ท่าน Monsieur
Pierre Lefèvre-Pontalis อัครราชทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้า.
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมายัง
พระรามราชนิเวศน์ โดยรถยนต์พระที่นั่ง, พระราชนิพนธ์
เครื่องราชอิสริยาภรณ์สายสะพายมงกุฎสยามมหาสุราภรณ์
และพระบรมรูป, แล้วพระราชทานเลี้ยง. มีสมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ, เสนาบดีกระ-
ทรวงการต่างประเทศ, และพระยามิตรธรรมพิทักษ์ (ม.ล.
ต๋ม กุญชร) จากกระทรวงการต่างประเทศ, พระยามนตรี

สุริยวงศ์, สมุหเทศาภิบาล, และ พ.ต.อ. พระยาประกอบ
 รมการ จากราชนบุรี. นอกจากนั้นก็มีข้าราชการทหารและ
 พลเรือนของจังหวัดเพชรบุรี, ข้าราชการผู้ใหญ่ในพระราช
 สำนัก และองครักษ์. เสร็จการเลียงพระราชทานแล้ว
 จังหวัดจัดพวกลาวซ่งแอ่วลาวถวาย.

ฝ่ายอัครราชทูตสหปาลรัฐอเมริกา, คือ Mr. George
 Pratt Ingersoll, นั้นเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทและรับ
 พระราชทานเลียง ในวันที่ ๑๓ มิถุนายน. ท่านอัครราช-
 ทูตมกรรยา และบุตรมาด้วย ทางฝ่ายไทยจึงมีสุภาพสตรี
 ร่วมรับพระราชทานเลียง ๓-๔ คน. ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา, อาจารย์ใหญ่
 โรงเรียนราชินี, เสด็จมากับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมพระยาเทวงศวโรปการ; เรียกอย่างภาษาสามัญว่า
 “พ่อควงลูกสาวที่พูดภาษาฝรั่งได้.” ท่านเจ้าคุณ ๓ ท่าน
 คือ พระยาบุรณราชรัฐ, ราชเลขานุการในพระองค์,
 พระยาศรีภักดี (ม.ล. วราห์ กฤษณ), อธิบดีกรมพระ
 ตำรวจวัง, และพลตรีพระยาสุรวงศ์วิวัฒน์ (เตยม บุนนาค),
 ผู้ช่วยสมุหราชองครักษ์, ต่างก็มาด้วย. ผู้ที่ได้
 รับเชิญเป็นพิเศษคือ Dr. Eldon R. James, ชาวอเมริกัน,
 ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ. นอกจากนั้นก็มีเหมือนๆ

กับครั้งก่อน ค่อมหม่อมเจ้า ๒ ได้แก่ หม่อมเจ้าปิยบุตร,
 ผู้ช่วยอธิบดีกรมมหาดเล็ก, และหม่อมเจ้าชัชวลิต.
 เจ้าพระยา ๒ คือ เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี และ
 เจ้าพระยาอภัยราชามหาญาติธรรมธร. พระยาที่ไม่มีคุณ-
 หญิง, หรือมี แต่ไม่ได้มาด้วย, ๑๒ ท่าน ฯลฯ พระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมรูปและแจกกัน
 ลายคราม. มดุมพระราชทานพร และอำนวยการตามธรรม
 เนียม, และท่านอัครราชทูต ก็ชวนดื่มถวายพระพร. จังหวัด
 จัดพวกลาวช่งแอ่วลาวถวายอีก, เช่นเดียวกับครั้งก่อน.

การมหรสพ.

บางคนการเล่นบ้าน	เมืองมี ถวายแสด
หนังหุ่นสนักดี	ทุกครั้ง
เพลงก่อกองบางที	มีเล่น
คนแน่นเกือบหมดทาง	หาดเจ้าสำราญ
ทหารราบสิบสี่	ประจำเพชร
งวละครเพลงเสร็จ	เล่นได้
ในการที่เสด็จ	ประทับ นินอ
เล่นถวายพระบาทไท้	เพื่อให้ทรงสำราญ

ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญครึกครื้นมาก เวลากลางวัน, หลังจากเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว, มักจะมีการแสดง ถวายทอดพระเนตร, คิดเฉลี่ยสัปดาห์ละ ๓ คน, ค้อมละคร งว ลีเก เพลง ลำตัด และภาพยนตร์. เวลาเสวยพระกระยาหารค่านั้น บางวันมีตำรวจทหารบรรเลงสลับกับพิณพาทย์ของกรมมหรสพ.

ภาพยนตร์สมัยนั้น มักจะเรียกกันว่า “หนังญี่ปุ่น” เป็นภาพยนตร์เรื่องยาวโดยมาก, ฉายเรื่องอะไรก็ไม่จบง่าย ๆ ต้องฉายต่อ ๓—๔ คน. เรื่องที่นำมาฉายถวายทอดพระเนตรมักจะเป็นเรื่องใหม่ ๆ ที่ยังไม่ได้เข้าฉายในโรงภาพยนตร์ที่กรุงเทพฯ. คราวนั้นมร. “ส. ราชสมบัติ” ยาว ๔๔ ม้วน แบ่งเป็น ๒๒ ตอน, ชื่อภาษาอังกฤษว่า Broken Coin, สนุกมาก, ทอดพระเนตร ๕ คน ติดต่อกัน ตั้งแต่วันที่ ๗ ถึง ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๑, เท่ากับว่าฉายภาพยนตร์ฉลองนาม “ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ” ที่ได้รับพระราชทานใหม่. ขณะนั้นฉาย เครื่องฉายเสียครึ่งหนึ่ง. เดือนต่อมาได้ทอดพระเนตรเรื่อง “ล้างผลาญอำนาจ” เป็นเรื่องยาว ๓๘ ม้วน และเรื่องตลก K ๓ คนติดต่อกัน

โคลงสองบทสุดท้ายในชุด ๑๘ บาท ของข้าพเจ้านั้นแจ่มแจ้งอยู่แล้ว, ไม่มีความจำเป็นจะต้องอธิบายขยาย

ความว่า ขงกั๊ดเจ็บเพียงไร และปูลมมกขา, ทั้งสองอย่าง
คงจะพอมหาตุไ้ทหาตเจ้าสำราญในบัจจุบัน. ข้าพเจ้าขอ
เสนอโคลงบทอน ๆ ท่อยุ่นอกบัญชดกว่า. คนไทยชอบ
ภาพยนต์ชนิดบี มาตั้งแต่สมัยนั้น, ดังโคลงที่ข้าพเจ้าแต่ง
ไว้.—

จะกล่าวถึงเรื่องอ้าย

โรโล

เพื่อนชื่อ อีน มาโค

จากกล้า

น้องมันชื่อ เปโคร

ตัวเก่ง

เอติโปโล ท้า

ต่อสู้สามคน

การมหรสพ ส่วนใหญ่ ทางบ้านเมืองจัดมาถวายทอด
พระเนตร, ข้าราชการบริพารใหญ่น้อยก็เลยได้ชมด้วย. ผู้แสดง
แบ่งเป็นสองพวก คือทหารราบ ๑๔ ชั่งตั้งอยู่ที่จังหวัด
เพชรบุรี และชาวบ้าน. ทหารราบ ๑๔ ดูเหมือนจะมีความ
สามารถสูงมาก แสดงได้ทุกอย่าง คือ ละครพูด, ลิเก,
เพลงน้อย และงว. งวนนเป็นงวไทย คำพูดเป็นภาษา
ไทยโดยตลอด, นอกนั้นก็เล่นแบบงวของจีน. ส่วนชาว
บ้านเมืองเพชรก็ได้แสดงฝีมือและฝีปากชั้นเยี่ยม. เมื่อมี
โอกาสได้แสดงหน้าพระที่นั่ง ก็ต้องแสดงกันอย่างสุด
ฝีมือ. มละครชาตร ๒ ครั้ง แต่ส่วนใหญ่ั้น คือเพลง
น้อย หึงแฉวหนึ่ง กับชายแฉวหนึ่ง, เกยวพาราสักกัน
ด้วยกลอนสด, แต่กลอนนั้น เมื่อเล่นเมื่อร้องกนบ่อย ๆ

เข้า ก็คงจะซาของเก่า ที่จำได้ขึ้นใจแล้วบ้าง. ตามปกติจัด
มาทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย ซึ่งหมายความว่า เขาได้เคย
สู้กัน หรือชกซ้อมกันมาก่อนแล้ว. แต่ครั้งหนึ่งข้าราชการ
กรมมหรสพชาย สู้กับคณะชาวบ้านหญิง สนุกสนานมาก.
ในที่สุดจึงหวัดตามคณะชายอื่น—นายเนตรมาเล่นถวายทอด
พระเนตรได้, คณะนั้นมขอลีเอียง ทำให้สนุกมากยิ่งจน.
มหาดเล็กแสดงลำตัดและลิเก ถวายทอดพระเนตรครั้ง
หนึ่ง.

กิจกรรมอื่น ๆ.

ที่ค่ายหลวงหาตเจ้าสำราญ มีกิจกรรมอื่น ๆ อีกหลาย
อย่าง. ชีวิตของข้าราชการคล้ายชีวิตของนิสิตนักศึกษา
ไม่น้อยเลย. มีการโต้วาที ซึ่งเรียกกันว่า สักรวาที่-ปรวาท,
มีการประกวดต่อรูป, โดยเฉพาะการประกวดต่อรูปนี้ ข้าพ-
เจ้าบังเอิญเป็นผู้ชนะ จึงจำได้แน่ ได้รางวัลพระราชทาน
คือ แหวนทองลงยาสีน้ำเงินแก่ มีอักษรจารึกว่า “กตเวที
ว.ป.ร.”

ที่หนังสือเราได้

รางวัล

ครบเจ็ดนาฬิกา

ต่อได้

กรกฎาวัน

ที่สิบ เอ็ดแนส

สองสี่หกหนึ่งไป

หาตเจ้าสำราญ

ข้าพเจ้าขอกล่าวนอกเรื่องสักเล็กน้อย. ในเดือน
พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ นี้เองข้าพเจ้าได้เชิญเสด็จท่าน
อธิการบดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, โอรสของสมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, ไป
ทอดพระเนตรอาคารโบราณหลังหนึ่ง ซึ่งมีอายุประมาณ
๑๕๐ ปี. ท่านอธิการบดีรับสั่งว่าอาคารนั้น ไม่มีค่าทาง
ศิลปะเลย แต่อาจมีค่าทางประวัติศาสตร์บ้าง.

ข้าพเจ้าพูดนอกเรื่อง เพื่อข้แจงอย่างสั้น ๆ ว่า คำ
โคลงของข้าพเจ้า เช่นโคลงต่อไปนี้ มีลักษณะเช่นเดียวกับ
กับอาคารโบราณหลังนั้น.

“ทันสมัย” น้อย	หนังสือ พิมพ์น้อย
เอคิเตอร์ คือคุณ	แจ่ม
พวกเราดีพาชื่อ	กันส่ง ลงนา
มีเรื่องสนุกแก้ม	ออกเข้าออกเช่น
นามแฝงของผู้เก่ง	“อัครา”
โต้ตอบกับบรรณา	ธิการผู้
โวหารเรื่องราวหา	โคเปรียบ
คมต่อคมไปหยา	ต่อสู้เหมือนจริง

เสียใจที่ต้องหยุด	ออกกัน
ออกไม่ถึงวัน	บิ๊คนแล้ว
บรรณาธิการอัน	ลือว่า เก่งเอ๊ย
บอกว่าคงไม่แคล้ว	คลาดพันอันตราย

เป็นที่สังเกตอย่างแน่ชัดว่า ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ มีความสำคัญ เพราะเป็นบ่อเกิดแห่งเรื่องราวที่ตามมาใน สกเดียวกัน ที่พระราชวังดุสิต ในกรุงเทพมหานคร.

๑. เมืองทราย เกิดขึ้นก่อนที่ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ แล้วจึงมีดุสิตธานี ที่พระราชวังดุสิต ในกรุงเทพฯ.
๓. หนังสือพิมพ์ “ทันสมัย” เกิดขึ้นก่อนที่ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ แล้วจึงมีหนังสือพิมพ์ “ดุสิตสมัย” ที่ดุสิตธานี.
๓. ความคิด “ใครออกจะพลาดท่า ก็จะต้องจะเลียนให้” เกิดขึ้นก่อนที่ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ แล้วจึงมีปรากฏชนที่หลังปกของหนังสือพิมพ์ “ดุสิตสมิต”.
๔. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ ที่ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญก่อน แล้วจึงพระราชทานแก่หนังสือพิมพ์ที่ออกที่ดุสิตธานี.

ตามเรื่องที่เกิดขึ้น หนังสือพิมพ์ “ทันสมัย” จะออกหรือไม่ออก, จะเปิดหรือปิด, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็มีได้ทรงขัดข้องประการใด. แต่เรื่องเช่นเดียวกันไม่เกิดขึ้น, ทำนองประวัติศาสตร์ซ้ำรอย, เกิดขึ้นที่ดุสิตธานี. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสว่า พระองค์ตั้งพระราชหฤทัยจะสอนเท่านั้น แต่หนังสือพิมพ์ปิดตัวเองเสียแล้ว.

กำหนดเสด็จพระราชดำเนินกลับ

อิสริยยศ	กลับไป นครเขย
ในอกในหัวใจ	ดึกคืน
พระที่นั่งอัครใน	สวนดุสิต
ทางไม้สักเส้น	สู่บ้านจากวัง

โคลงบทนี้ ข้าพเจ้าเขียนส่งไปที่บ้านในกรุงเทพฯ เมื่อทราบ กำหนดวันเสด็จพระราชดำเนินกลับ. ข้าพเจ้าทราบแน่ว่าพี่น้องทางบ้านจะดีใจ เมื่อข้าพเจ้ากลับไปเยี่ยมบ้าน. แต่ขณะที่แต่งโคลงบทนี้ ข้าพเจ้าไม่ทราบเลยว่าจะเสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่พระที่นั่งอัครทำไม, แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ย่อมทรงมีเหตุผล, ซึ่งไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมพระราชมารดา กระแสรับสั่งให้ผู้ใดทราบ.

ตามที่^๑เป็นจริง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินกลับเร็วกว่ากำหนด ๑ วัน, ซึ่งไม่เหมือนครั้งเสด็จพระราชดำเนินไปยังจังหวัดเพชรบุรี หรือไปยังค่ายหลวงบางทะเล. ทั้งสองคราวนั้น ต้องเลื่อนกำหนดให้^๒นั้นออกไป. เสด็จพระราชดำเนินถึงพระที่นั่งอุดรในพระราชวังดุสิต ตอนค่ำของวันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๑. รุ่งขึ้นวันที่ ๒๑ กรกฎาคม เสด็จลง ณ บริเวณทิศเหนือของพระที่นั่งอุดรนั้น, ทรงกำหนดกฎเกณฑ์เรื่องการจัดกองทัพดิน, เตรียมสร้างเมือง, ซึ่งอีก ๔ วันต่อมาจึงทราบกันว่าชื่อ “ดุสิตธานี”.

การเสด็จพระราชดำเนินไปประทับแรม ณ ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญเป็นเวลาถึงสองเดือนเศษนั้น ข้าราชการผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนในท้องที่ ได้มีโอกาสนำ^๓เสนออย่างใกล้ชิด และได้รับพระมหากรุณาธิคุณเป็น^๔เอกประการ. เมื่อจะเสด็จพระราชดำเนินกลับ สมหเทศาภิบาลมณฑลราชบุรี จึงได้จัดการเลี้ยง^๕ทูลเกล้าฯถวายเป็นการใหญ่ เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ณ ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญนั้นเอง. เป็นการเลี้ยงอย่างมโหฬาร, บรรดาข้าราชการในพระราชสำนักได้รับเชิญ รวมทั้งเด็กๆ อย่างข้าพเจ้าด้วย. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง

เครื่องสโมสรมีเสื่อป่า เสด็จลง, ท่านสมุหเทศาภิบาลอ่าน
คำกราบบังคมทูล แล้วมีพระราชดำรัสตอบ. ทรงจับสลาก
และทุกคน ก็จับสลาก, ได้ของขวัญซึ่งเป็น สิ่งของฝีมือชาว
เมืองเพชรท่งสน, ต่อด้วยการเล่นหลายอย่างประชันกัน.
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประทับทอด พระเนตร เพลง
อย่างเดียว เพราะโปรด กระบวน กลอนและ ปฏิภาณของ
ชาวเมืองเพชรนั่นเอง.

ก่อนเล่าเรื่องเสด็จพระราชดำเนินกลับ, เราก็จะจาก
ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญไปแล้ว, จากด้วยความอาลัย,
ข้าพเจ้าขอฝากโคลงสี่สุภาพสั่งฟ้าไว้บทหนึ่ง:-

ฟ้าดินอยู่ครนครน โครมคราม

ฟ้าแลบแวบแวบวาม ส่องหน้า

ฟ้าร่มร่มงาม กลางสมท

ฟ้าบสั่งนาฟ้า เพ้อเข้าเย็นใจ

ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะฝนได้ตกลงมาหรือไม่. อย่างไร
ก็ “สั่งฟ้า” แล้วก็ต้อง “ลาหาด” อีกบทหนึ่ง ดังนี้:-

คลื่นกระทบฝั่งแล้ว เป็นฟอง

น้ำกระเซ็นเป็นละออง หาดขุ่น

สุดหาส่งไคปอง นอกจาก

นกนกแล้วใจตน คนแล้วยังตน

เสด็จพระราชดำเนินกลับพระรามราชนิเวศน์.

วันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่ง กลับจากค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ ไปประทับแรม ณ พระที่นั่งศรเพชรปราสาท ในพระรามราชนิเวศน์ ๖ ราตรี.

เมื่อวันที่ ๑๗ และที่ ๑๘ กรกฎาคม เสด็จพระราชดำเนินประพาสพระนครครี. วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ราษฎรชาวเมืองเพชร เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ถวายดอกไม้ธูปเทียน. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตร ให้พระยาพิไชยสุนทร ผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นพระยาสุรินทราพิไชย ทพระนครครี เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม. ในโอกาสนั้น ได้พระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ แก่ข้าราชการด้วย.

เวลาเย็น เสด็จลงทูลาน ภายในพระที่นั่งศรเพชรปราสาท ๓ วัน, เพื่อทรงแบดมินตันและทอดพระเนตรการแข่งขันแบดมินตันคู่ระหว่างนักเรียนมหาดเล็กกับใช้. มีรางวัลพระราชทานด้วย ผลปรากฏดังนี้:-

ม.จ. หัซซากร และ ม.จ. ดิศศานุกิต	ได้ที ๑
นายหิบบ ณ นคร และข้าพเจ้า	ได้ที ๒
ม.ร.ว. เถลิ้มลาภ ทว่งศ์ (หม่อมทว่งศ์ถวัลย์ศกัต)	
และนายประสาธ สุขุม	ได้ที ๓

เมื่อคนวันที่ ๑๕ กรรณาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสอนการเล่นทางอักษรศาสตร์, คือต่อโคลงและต่อคำพูดซึ่งสนุกมาก, มิวซ์เล่นดังนี้:-

คนที่ ๑ เขียนโคลงสี่สุภาพ ๑ บาท แล้วพับกระดาษปิดเสียไม่ให้ผู้อื่นอ่านได้, เว้นแต่คำที่จะต้องสัมผัสกับบาทที่ ๒ และบาทที่ ๓, เสร็จแล้วส่งไปให้คนที่ ๒. คนที่ ๒ รับกระดาษนั้นมาแต่งบาทที่ ๒ ต่อ, เสร็จแล้วก็พับกระดาษปิดทำนองเดียวกัน, เว้นไว้แต่คำที่ ๕ และคำที่ ๗ ที่จะต้องสัมผัสต่อไป, เสร็จแล้วส่งให้คนที่ ๓ แต่งต่อ, ทำเช่นนั้น จนคนที่ ๔ แต่งเสร็จ, แล้วก็คลิกระดาษออกอ่านกัน.

ส่วนการเล่นต่อคำพูดนั้น ก็ทำนองเดียวกัน, เว้นแต่ไม่มีคำที่จะต้องสัมผัส. คนเล่นชุดละ ๔ คน. คนแรกเขียนผู้ทำ เช่น “หญิงม่าย” พับกระดาษปิดเสีย, แล้วส่งให้คนที่ ๒ เขียนคำกริยา เช่น “รับประทาน”. คนที่ ๓ และคนที่ ๔ จะต้องเขียน ผู้ถูก และกริยาวิเศษณ์ตามลำดับ. ดังนี้ เมื่อคลิกระดาษออกอ่าน อาจได้ประโยคที่ขบขันว่า “หญิงม่ายรับประทานหมวกของท่านเจ้าคุณอย่างกระฉับกระเฉง”. เมื่อผู้ทำและผู้ถูก เป็นบุคคล

ที่อยู่ ณ ที่นั้น หรือที่รู้จัก ก็ยังสนุก, มักจะได้ประโยชน์
จำ ๆ ขึ้น ๆ เสมอ.

ในวันที่ ๑๗ และ ๑๘ กรกฎาคม มีภาพยนตร์พัฒ-
นาการ เรื่อง “เสียงจากสาย” ถวายทอดพระเนตร. ภาพ
ยนตร์เรื่องยาว ๓๐ ม้วน, ต้องฉายติดต่อกัน ๒ คืน.

บรรดาข้าราชการ สนุกสนาน ได้เปลี่ยนรสน้ำ
ทะเลมาเป็นรสน้ำเพชรอันมีชื่อ, และรสภูเขา. นอกจาก
ตามเสด็จจนเขาวังแล้ว ยังได้ไปเที่ยวเขาหลวงโดยขี่ม้า
ไป, เที่ยวชมม้าในบริเวณเมืองด้วย. เที่ยวตลาดดูตัว
อารามต่าง ๆ , ทั้งยังได้ลงอาบน้ำในแม่น้ำเพชร ว่ายข้าม
ฟากด้วย.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน
โดยรถไฟพระที่นั่งกลับกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒๐
กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๑.

เสด็จพระราชดำเนิน ยังค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญครั้งที่ ๒.

เรื่องราวของค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ อาจจบเท่าที่
ได้บรรยายมาแล้ว. ถ้าตัวอักษรเป็นอาหาร ท่านก็คงจะอิ่ม
แล้วและบ่นว่า “ไม่อร่อย” ด้วย. แต่ครั้งนี้ปิดฉาก
เสียง่าย ๆ เรื่องก็ไม่สมบูรณ์, เพราะพระบาทสมเด็จพระ
กุมงกุเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ พระราชดำเนินประทับแรม ณ

ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญถึง ๕ ครั้ง, ในระยะเวลา ๖ ปี. แต่ครั้งที่ ๑ ดูเหมือนจะมีความสำคัญและยาวนาน, มีเรื่องเล่ามากกว่าครั้งอื่น. ถ้าการเสด็จพระราชดำเนิน ๕ ครั้งเป็นละครพูด ๕ ฉาก, ฉากหลัง ๆ ก็เป็นฉากสั้น ๆ หงสน.

ในปีพ.ศ. ๒๔๖๒ ได้เสด็จพระราชดำเนินจากกรุงเทพ ฯ ในวันที่ ๑๐ เมษายน, ประทับแรม ณ พระที่นั่งศรเพชรปราสาทหนึ่งราตรี, แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินไปยังค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ ในวันรุ่งขึ้นที่ ๑๑ เมษายน. เมื่อเสด็จถึง เรือรบหลวงพาลังทวปัทมาประจำเป็นยามรักษาการณ์ทางทะเลเช่นเดียวกับเมื่อศกก่อน ยิ่งสุด ๒๑ นัด. เสด็จพระราชดำเนินกลับกรุงเทพมหานคร ในวันที่ ๒๕ เมษายน, โดยที่มิได้แวะที่พระรามราชนิเวศน์อย่างศกก่อน.

มีเรื่องสรุปอย่างย่อ ๆ ดังต่อไปนี้ :-

๑. ขณะนั้น มหายุทธสงครามโลกครั้งที่ ๑ ได้ยุติลงแล้ว.
๒. ดุสิตธานีได้สร้างจนแล้ว ท้ายพระที่นั่งอุดรในพระราชวังดุสิต.
๓. พระยาราชสาสน์โสภณ, ผู้ช่วยราชเลขาธิการในพระองค์, ได้เป็นตำรวจเลขานุการ

ในพระองค์ แทนพระยาบวรนิวาส ซึ่งไป
รับราชการเป็นอัครราชทูต.

๔. พระยาทวิปฐูรประศาสน์ (ซุบ โอสถานนท์)
เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบุรี.
๕. สภาพถนนจากตัวจังหวัด ไปค่ายหลวงหาด
เจ้าสำราญ ไม่ดีกว่าเดิม, รถตกหล่มกันมาก
ชน ตกถนนกัน.
๖. ระหว่างที่ประทับแรมอยู่ ณ ค่ายหลวงหาด
เจ้าสำราญครั้ง ๑๘ วัน เสด็จลงทรงนำ
ทะเลทุกวัน, เว้นวันแรกเพราะเสด็จพระราช
ดำเนินมาถึงใกล้ค่ำเสียแล้ว.
๗. ระหว่างที่ประทับแรมอยู่ ณ ค่ายหลวงหาด
เจ้าสำราญ ศกน ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง
“ต้นหมาปลายหมา” พระราชทานแก่นัง-
สอพิมพ์ดีดสมุด.
๘. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงปรุงใจที่
หม่อมเจ้าสิทธิพร ทูลเกล้าฯ ถวาย, พระ
ราชทานผู้ที่อยู่เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน.

๕. การมหรสพตอนกลางคืนมี เพลง, ละคร
ชาตรี หนึ่งตะลุง. กรมทหารบกราบ ๑๔
แสดงโขนถวายทอดพระเนตร.

๑๐. คณะนายทหารบกกองพลทหารบกที่ ๔
แสดงละครพูด ถวายทอดพระเนตร เมื่อ
วันที่ ๑๕ เมษายน เรื่อง “ทหารไทยไป
ราชการสงคราม ณ ประเทศยุโรป.”

๑๑. พระราชทานสัญญาบัตรบรรดาศักดิ์ แก่ข้า-
ราชการมณฑลราชบุรี เมื่อวันที่ ๒๘
เมษายน.

๑๒. ก่อนเสด็จพระราชดำเนินกลับ ๑ วัน, คือ
ในวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๒, ได้
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระยา-
ทวปฐรุประศาสน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็น
พระยาพัชรินทรฤาชัย.

หนังสือพิมพ์ดุสิตสมิตของดุสิตธานีนั้น เป็นวารสาร
“ออกบ้างไม่ออกบ้างตามบุญตามกรรม”, แต่ความจริงนั้น
ออกทุกวันเสาร์โดยไม่พลาดเลย. ตลอดเวลาที่พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับ ณ ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ
ครั้งนั้น ออกตามกำหนด ๓ ฉบับ, คือฉบับที่ ๑๘, ๑๙

และ ๒๐. เจ้าหน้าที่ของคณะบรรณาธิการ ต้องเดินทาง
 ขนถ่ายระหว่างกรุงเทพ ฯ-เพชรบุรี บ่อยครั้ง. มีเรื่องใน
 ดุสิตสมิตดังนี้:-

ชวนหัว

ท่านขุนผู้หนึ่งถือกระเป๋านั่งใส่เสื้อผ้า ไปได้
 สถานบางกอกน้อย ถามเจ้าหน้าที่พนักงานขาย
 ตัวว่า,

“ตั้งแต่ขึ้นไปเพชร ค่าโดยสารเท่าไรจ๊ะ?”

เจ้าพนักงาน: “ห้าบาทเท่านั้นแหละครับ.

ท่านขุน: “ก็กระเป๋านี้ของฉันทันทีจะ
 คิดเท่าไร?”

เจ้าพนักงาน: “กระเป๋านี้ไม่ต้องเสียดอก-
 ครับ.”

ท่านขุน: “งั้นดีทีเดียว, โปรดส่งกระ-
 เป๋านี้ของฉันทันไปฝากไว้ที่สถาน
 เพชรด้วย, ฉันทันจะเดินไป.”

เอ๊ะทะเล!

ถาม:- ถ้าในโลกนี้ไม่มีทะเลเลย จะเป็น
 อย่างไร?

ตอบ:- ก็ขาดความสนุกของคนเรา ไปอย่าง
หนึ่ง.

ถาม:- ถ้านาทะเลไม่เค็มจะเป็นอย่างไร?

ตอบ:- การอาบนำทะเลก็จืดไปนะซ.

ฯลฯ

พ.ศ. ๒๔๖๓.

ในพระพุทธศักราช ๒๔๖๓ ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ, เพราะในเดือนเมษายน ต่อจากงานพระราชพิธีขึ้นปีใหม่, ถือนำพระพิพัฒน์สัตยา และงานวันพระลัทธิมหากัฏฐิ, มงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้านายและข้าราชการผู้ใหญ่ไปตลอดเดือน, ต่อด้วยงาน พระบรมศพและพระบรมอัฐิ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวง ซึ่งเสวยเวลาถึง ๑๑ วัน. หลังจากนั้น สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ก็ทิวักต.

เสด็จพระราชดำเนินยังค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ ครั้งที่ ๓.

ใน พ.ศ. ๒๔๖๔ นั้น เป็นเวลาทมิฬฉายหน้า ฉายใน, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเสด็จพระราชดำเนินไปยังค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ พร้อมด้วยพระวร-
วงศ์เธอพระองค์เจ้าลักขมธวัณ ในวันที่ ๑๕ เมษายน

พ.ศ. ๒๔๖๔, คือในวันรุ่งขึ้นจากวันที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นพระองค์เจ้า. เสด็จพระราชดำเนินกลับกรุงเทพมหานคร ในวันที่ ๕ พฤษภาคม. รวมเวลาที่ประทับแรมอยู่ที่ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ ๒๔ วัน, มิได้แวะที่พระรามราชนิเวศน์. การเสด็จพระราชดำเนิน โดยรถไฟพระที่นั่ง หักขาไปและขากลับ เสด็จลงเสวยพระกระยาหารกลางวันที่สถานราชบุรี.

ในสภานี้ มีรถไฟสายน้อย ระหว่างตำบลต้นมะม่วงริมทางรถไฟหลวง ไปยังค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญแล้ว. รถไฟสายน้อยนี้เดิม “ในกรมกำแพง” ส่งมาเดินจากนางเลิ้งถึงสวนจิตรลดา ในงานฤดูหนาว. บัดนี้ พระยาร่วงศ์พิพัฒน์ (ม.ร.ว. เย็น อิศรเสนา) ขอพระราชทานนำมาสร้างทูลเกล้าฯถวาย. ที่สถานต้นทาง มีพลับพลา, ก่ออิฐถือปูน, บานประตูช่องกระจก ๔ ด้าน, พระราชทานนามว่า “สถานหลวง พระรามราชนิเวศน์”. แต่ในวันที่เสด็จพระราชดำเนินถึง รถยังเดินไม่สะดวก, จึงเสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งไปยังค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ.

การที่รถไฟสายน้อยนี้จะเดินได้สะดวกนั้น คงอยู่ในความหวังของทุกคน, ตลอดเวลาที่ประทับอยู่ ณ ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญครั้งนั้น.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน
ประพาสพระนครครั้งเมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน, เสด็จพระกระ-
ยาหารกลางวัน ณ ที่นั้น. สามวันต่อมา, วันที่ ๒๗ เมษายน,
เสด็จพระราชดำเนินประพาสเขาหลวง, เสด็จพระกระยา
หารกลางวันในท่า, แล้วเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมศาล
จังหวัด, ประทับทอดพระเนตร การพิจารณาคดี ๑ เรื่อง,
แล้วเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมสโมสรเสือป่า.

ระหว่างเวลาที่ประทับแรมอยู่ ณ ค่ายหลวงหาดเจ้า
สำราญครั้งนั้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรา-
นุรักษ์ เสด็จมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทครั้งหนึ่ง.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จลงทรงนำทะเล
รวมทั้งสิ้น ๑๐ ครั้ง.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์
บทละครพูดเรื่อง “เสียดสะ”, เริ่มเมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน
และ ทรงพระราชนิพนธ์เสร็จ เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม,
ก่อนเสด็จพระราชดำเนินกลับเพียง ๒ วัน.

เป็นที่น่าสังเกตว่าเรื่อง “เสียดสะ” นมโศภนเรื่อง
คล้ายเรื่อง “ท่านรอง” มากทีเดียว. พันตรีหลวงพิสิฐ
สรการ ในเรื่อง “ท่านรอง” กับ พันโท พระรามพลภัทร
ในเรื่อง “เสียดสะ” ดูเหมือนจะเป็นบุคคลคนเดียวกัน,

ไปราชการสงครามเช่นเดียวกัน, กล้าหาญเหมือนกัน
เสียสละเหมือนกัน, และจบลงด้วยพักพิงในโรงพยาบาล
เช่นเดียวกัน. และทั้งสองเรื่องนี้ ทรงพระราชนิพนธ์
ที่ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ เช่นเดียวกันด้วย. นักการ
ละครน่าจะศึกษาดูให้ละเอียด.

กรมทหารราบ ๑๔ ที่เพชรบุรีจัดแสดงโขนตอน
หนุมานถวายแหวน ถวายทอดพระเนตร. ส่วนกองพล
ทหารบกที่ ๔ ที่ราชบุรี คงจะไม่ยอมแพ้กระมัง จึงได้
จัดแสดงละครพูดเรื่อง “ปลอมกาย” ถวายเมื่อวันที่
๒๗ เมษายน.

มีการ^๕เลียงพระราชทาน^๗เป็นพิเศษ ๒ ครั้ง:-

ครั้งที่ ๑ พระราชทาน^๕เลียง^๕ทำบุญวันเกิด พระยา
อนิรุทธเทวา. กรมมหรสพ จัดแสดงละครพูดพระราช-
นิพนธ์ เรื่อง “ไม้ไกรธ” ถวายทอดพระเนตร. ละคร
เรื่อง^๕นี้ทรงพระราชนิพนธ์เล่าเรื่องไว้เท่านั้น รวมทั้ง
กำหนดตัวละคร ให้ตัวละครพูดเอาเอง.

ครั้งที่ ๒ พระราชทาน^๕เลียง^๕ในงานรื่นเริงวันประสูติ
ของหม่อมเจ้าหญิงพรพิมลพรรณในกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์.
มีการเล่นสักระวาพระราชนิพนธ์ ที่มีชื่อว่า “สักระวา

ชายทะเล", โดยกรมมหรสพเป็นผู้ขับลำนำ, ต่อด้วย
ละครรำของชาวจังหวัดเพชรบุรี.

ข้าพเจ้าขออนุญาตเล่าเรื่องประสบการณ์ของข้าพเจ้า
๒ เรื่อง ดังต่อไปนี้:-

เรื่องที่ ๑ คือเรื่องประสบการณ์ในทะเล.

เรื่องที่ ๒ คือเรื่องประสบการณ์บนบก.

ราชนาวีสยามเพิ่งได้เรือรบหลวงพระร่วงมาใหม่ ๆ
จึงส่งมารักษาการณ์ทางทะเล ในศกนี้. ทหารเรือได้นำ
ชูชีพขนาดใหญ่ของเรือรบพระร่วงนี้ มาทิ้งไว้ที่ชายหาด
และอนุญาตให้ผู้ที่ตามเสด็จพระราชดำเนินมา ใช้เล่นได้
ถ้าต้องการ. ชูชีพอันนี้ขนาดยาวประมาณ ๒ เมตรเศษ
และกว้างประมาณเมตรครึ่ง, นั่งक्रमไปได้ ๕-๖ คน,
ตรงกลางมีพนักเป็นไม้จมอยู่ในน้ำ, เชื่อมอยู่กับตัวชูชีพด้วย
ตาข่าย. ดังนั้นผู้ใช้อาจนั่งห้อยเท้าไปก็ได้. สองข้างมีหู
กรรเชียง, ใช้ตีกรรเชียงไปได้คล้ายเรือ. เราชอบมาก
จึงขอเอาออกไปเล่นในทะเล, ตีกรรเชียงไป, ตั้งใจจะไป
ให้ถึงเรือพระร่วงที่จอดอยู่ห่างจากฝั่งไม่น้อยกว่า ๑ กิโลเมตรครึ่ง,
อาจแวะเยี่ยมม่ายทหารเรือบนเรือรบนั้นก็ได้.

เราเสียเวลามากพอใช้ แต่ในที่สุดชูชพักษ์นั้นก็ไปลอยอยู่
ไม่ห่างจากเรือรบ. ข้าพเจ้าเองก็สนุกสนานมาว่า แต่ไหน
แต่ไร อาบน้ำทะเลก็อาบอยู่แถว ๆ ชายหาด, ยังไม่เคย
อาบในทะเลลึกเลย, จึงผละชูชพอกไปว่ายน้ำเล่นเป็นครุ
ใหญ่. ในที่สุดเราก็ไม่ได้ไปเยี่ยมใครที่บนเรือรบ, ต้องรบ
กลับมา. มาถึงฝั่งแล้ว มีผู้บอกว่าผู้ใหญ่เขาไปกันหมดแล้ว,
เมื่อสักครู่ก่อนนั้นเขามายืนส่องกล้องดูชูชพักษ์นั้น ด้วย
ความห่วงใย, เพราะในทะเลลึกแถบนั้น มีปลาฉลาม
อยู่ด้วย.

อีกเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับรถไฟสายน้อย อันมีชื่อนั้น.
รถไฟสายนี้มีประโยชน์มากในการลำเลียงนาเพชรไปให้
เราใช้ที่ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญที่ริมทะเล, และในการ
รับส่งผู้โดยสารไปมาระหว่างเมืองและค่าย. วันหนึ่ง
ข้าพเจ้าและเพื่อนอีก ๒-๓ คน มีธุระจะไปที่จังหวัด
จึงไปขึ้นรถไฟ, ขึ้นรถโดยสารคันที่ติดกับรถจักร. แต่ถึง
กำหนดแล้ว รถก็ไม่ออกสักที. เจ้าหน้าที่แจ้งว่า กำลัง
ไอน้ำยังไม่พอ ต้องใส่ไฟ้อก. เราก็ตกลงจากรถไปเดินเที่ยว
เล่น. พอในหม้อน้ำเดือดมีกำลังไอน้ำพอแล้ว เจ้า

หน้าก็เปิดหูดเรียกพวกเรากลับมาขึ้นรถไฟ, แต่เปิด
 หูดนานไปหน่อยกำลังไอน้ำหายไประยะหนึ่ง รถไม่เขยอน
 ออกจากสถานี. เราก็ต้องลงจากรถไฟไปเดินเล่นเป็นครั้งที่
 ๒. อีกครู่ใหญ่ได้ยินเสียงหูดสั้น ๆ เจ้าหน้าที่ไม่เปิด
 หูดยาว ๆ เพราะรู้ตัวว่าจะต้องถนอมไอน้ำไว้. เรามา
 ขึ้นรถและรถเคลื่อนออกไปได้ เล่นไปได้ไม่นานนัก
 รถโดยสารคันที่ ๒ และที่ ๓ ที่อยู่หลังรถคันที่เรานั่ง
 ขาดหลุดออกจากขบวนข้างหน้าไปเฉย ๆ, แต่พนักงาน
 คนขับในรถจักรไม่รู้สึกรู้ส, คงกำลังดีใจว่ารถแล่นได้เร็วมาก.
 ผู้โดยสารคันที่ขาดหลุดไป ร้องบอกมา, คนในรถจักร
 ไม่ได้ยินเพราะผู้โดยสารคันที่เข้าพ่วงอยู่ กำลังร้อง
 เพลงกัน. ยิ่งตะโกนเรียก เรากยิ่งร้องเพลงดังขึ้น, ซา
 หวีรอด้วย, เพราะรู้สึกสนุกเป็นกำลัง. ในที่สุดรถคันที่ ๒
 และคันที่ ๓ เกือบจะหยุดนิ่งแล้ว, คนในรถนั้นลงจากรถ
 ได้ วิ่งมาบอกพนักงานคนขับเอง. ไม่มีใครโกรธใคร
 เพราะต่างสนุกด้วยกันทั้งนั้น.

เสด็จพระราชดำเนินยังค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญครั้งที่ ๕

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระ-
 ราชดำเนินไปยังค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ, พร้อมด้วยพระ

อินทรานี, พระสนมเอก, (นามเดิม คุณประไพ สุจริตกุล) และข้าราชการฝ่ายหน้า และฝ่ายใน เมื่อวันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๕. รถพระที่นั่งหยุดที่สถานราชบุรีเสด็จลงเสวยพระกระยาหารกลางวันเหมือนครั้งก่อน. เมื่อถึงสถานหลวง พระรามราชนิเวศน์ ประทับรถไฟสายน้อย เสด็จพระราชดำเนินไปยังค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ. เรือรบหลวงยิงสลุต ๒๑ นัด.

ในคืน เรือรบหลวง มารักษาการณทหน้าค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ ถึง ๓ ลำ คือ เรือรบหลวงพระร่วง พาลังทวีป และสุครีพครองเมือง. พระเจ้าฟ้าเธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ เสด็จมาตรวจการปฏิบัติงานของเรือรบเหล่านี้ เมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน ถึง ๑ พฤษภาคม.

ระหว่างที่ประทับอยู่ ณ ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ ทรงซ้อมละครเกเรกำดัด. ข้าราชการกรมมหรสพแสดงลิเกเรื่อง “หันอากาศ” ถวายทอดพระเนตร ๒ วัน ต่อกัน. พระยาสุจริตธำรง นำม้าน้ำตัวเล็ก ๆ เท่านวมอ ที่ราษฎรจับได้ขันทูลเกล้าฯ ถวาย.

ถึงวันที่ ๖ พฤษภาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เสด็จพระราชดำเนินกลับกรุงเทพมหานคร, เพื่อเสด็จพระ
ราชดำเนิน ไปในงาน พระราชพิธีพืชมงคลจรด พระนังคัล
แรกนาขวัญ และพระราชพิธีวิสาขบูชา. รถไฟพระที่นั่ง
หยุดที่สถานีราชบุรี เพื่อเสวยพระกระยาหารกลางวันเช่น
เคยกับเที่ยวไป.

พระอินทราณี และข้าราชบริพารฝ่ายในยังอยู่ที่ค่าย
หลวงหาดเจ้าสำราญ เพราะในขั้นต้นกำหนดว่าจะเสด็จ
พระราชดำเนินกลับไปอีก, แต่พอถึงวันที่ ๑๑ พฤษภาคม
ก็ให้พระราชโอรสเลขให้พระอินทราณีกลับกรุงเทพ ฯ. ส่วน
ข้าราชบริพารฝ่ายในรออยู่ จนวันที่ ๒๑ พฤษภาคม จึงได้
กลับมายังพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม, เพราะ
เสด็จพระราชดำเนินไปประทับ ณ ที่นั้น.

กองพลทหารบกมณฑลราชบุรี คงจะได้ซ้อมละคร
พระราชนิพนธ์เรื่อง “เสียดุล” ไว้แล้ว, เกือบจะซ้อม
เกือ แต่ไม่เกือเพราะได้ข้ามแดนมาแสดงถวายทอดพระ-
เนตรที่พระราชวังสนามจันทร์ เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ.
๒๔๖๕.

เสด็จพระราชดำเนินยังค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญครั้งที่ ๕.

วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๖ เวลา ๑๑.๐๐ น. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินี (สถาปนาพระอิสริยยศ เลื่อนขึ้นจากพระอินทรานและพระนางเจ้าอินทศักร์กิจ พระวรราชชายาตามลำดับ), เสด็จพระราชดำเนินจากพระราชวังปญาไท โดยรถยนต์พระที่นั่งไปยังท่าवासกรี, ประทับรถยนต์พระที่นั่งไปยังสถานบางกอกน้อย, เพื่อเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปยังค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ. รถไฟพระที่นั่งหยุด เพื่อเสวยพระกระยาหารกลางวันที่สถานราชบุรี.

เมื่อถึงจังหวัดเพชรบุรี ประทับรถไฟสายน้อย จากสถานหลวง พระรามราชินีเวศน์ ไปยังค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ. พ.ท. พระสุรฤทธิพิทักษ์, ผู้บังคับการกรมทหารบก ๑๔ เดิม, ได้เลื่อนยศบรรดาศักดิ์และตำแหน่งเป็น พ.อ. พระยาศักราชเดชะวรฤทธิ ผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบุรีแล้ว. ระหว่างเวลาที่เสด็จพระราชดำเนิน ประทับแรมที่ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญครั้งนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรเป็นพระยาสุรพันธ์เสน เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม. ดูเหมือนว่า ท่านเจ้าเมือง

เมืองเพชรทมนามสกุล บุณนาค จะต้องเป็น ท่านเจ้าคุณสุร-
พันธ์ ตามกันไป.

ในศกนกระทรวงทหารเรือได้ส่งเรือรบหลวงมกุฎราช
กุมาร มารักษาการณ์ทางทะเล ตั้งแต่เสด็จพระราชดำเนิน
มาถึง ครั้นถึงวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้ส่งเรือ
รบหลวง สครพรรong เมืองมาเปลี่ยน

ระหว่างเวลาที่ประทับอยู่ที่ค่าย หลวงหาดเจ้าสำราญ
ทางจังหวัดเพชรบุรี จัดการแสดงละครตลก, ละครชาตรี
และละครรำถวายทอดพระเนตร. ถึงวันที่ ๑๕ พฤษภาคม
พ.ศ. ๒๔๖๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงแสดง
ละครพระราชนิพนธ์เรื่อง “ผิดวินัย” เก็บเงินบำรุงเสื่อป่า
และทหารบกมณฑลราชบุรี.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระ-
ราชดำริว่าจะย้ายพระราชฐานชายทะเลจากหาดเจ้าสำราญ
ไปยังแห่งอื่นเนื่องจากเหตุ ๓ ประการคือ:-

๑. แก่ปัญหาเรื่องการค้าคลื่อนค้าไม่สำเร็จ.
๒. การคมนาคมยังคงไม่สะดวก, รถไฟสายน้อย
นั้นทำงานไม่เป็นปกติ เครื่องจักรเสียบ่อย ๆ.
๓. มีแมลงวันหัวเขียวชุกชุมดังที่ได้กล่าวแล้วใน
ตอนต้น.

ด้วยเหตุนี้จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ท่านเจ้าพระ
ยายมราช(ปั้น สุขุม) และเจ้าหน้าที่ผู้ใหญ่ฝ่ายปกครอง

ลงรถยนต์ประจำเรือนหลวงสครปกครองเมือง แล่นเลียบ
ชายฝั่งลงไปทางใต้ เพื่อหาที่ใหม่ที่เหมาะสม. ตกลงได้
ที่ตำบล “บ้านบางควาย” ในอำเภอชะอำ ทำเลดีไม่ห่าง
จากทางรถไฟมากนัก หาดทรายขาวและยาว, ลมดี, ฟ้า
โปร่งสดใสด้วย และยังคงอยู่ใน จังหวัดเพชรบุรีตาม
พระราชประสงค์.

เมื่อท่านเจ้าพระยา ยมราช ได้นำความขึ้นกราบบังคม
ทูลพระกรุณาแล้ว, ต่อมาในไม่ช้านักพระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัว ก็เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรสถานที่
ด้วยพระองค์เอง เมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๖.
เสด็จพระราชดำเนิน โดยรถไฟก่อนแล้วประทับพระเก้าอี้
หามไปยังฝั่งทะเล. จังหวัดได้จัดพลับพลาชั่วคราวไว้รับ
เสด็จ. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสวยพระกระยาหาร
กลางวัน ณ ที่นั้น, แล้วทอดพระเนตรการแข่งเรือใบ และ
ละครชาตรีของ “คณะหม่อมเมือง.”

ทางราชการฝ่ายปกครอง คงจะเห็นว่าชื่อบาง “บ้าน
บางควาย” นั้น ดูกระไรอยู่, บัดนี้จะได้มีฐานะเป็นที่
ประทับของพระเจ้าแผ่นดินสยาม. เทียบความงามทางด้าน
อักษรศาสตร์ ก็คงจะพอ ๆ กับ “บางทะเล”, และบาง

ทะเลนั้นก็ได้ซบตัวเป็น “หาดเจ้าสำราญ” แล้ว. ดังนั้นกระ-
ทรวงมหาดไทย จึงได้ประกาศเปลี่ยนเป็นตำบล “ห้วย
ทรายเหนือ,” และกรมรถไฟหลวงก็เปลี่ยนชื่อสถานีรถไฟ
ตามไปด้วย. แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระปรีชาสามารถมากกว่า, และคงจะได้ทรงระลึกว่า
ชื่อสัตว์สี่เท้าที่ไฟเรากียังมี, จึงได้ทรงพระกรุณาโปรด-
เกล้าฯ ขนานนามพระราชทานแก่บริเวณพระราชฐานที่
สร้างขึ้นใหม่ว่า “พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน.”

วันที่ ๑๙—๒๐—๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ น
ดูจะมีอะไรน่าคิด เกี่ยวกับหาดเจ้าสำราญและพระเจ้าฟยา
เธอกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์. ข้าพเจ้าอาจคิดเพลิน
ไปคนเดียวก็เป็นได้ รายละเอียดดังนี้:-

พระเจ้าฟยาเธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ นั้น
นับตามพระชันษา ทรงเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมากที่สุด คือประสูติก่อนวัน
พระบรมราชสมภพเพียง ๑๓ วันเท่านั้น. เสด็จไปศึกษา
วิชา ณ ประเทศอังกฤษพร้อมกันเมื่อ ร.ศ. ๑๑๒. เป็นที่สัง-
เกตว่าทหารเรือเป็นผู้ที่หาที่ตำบลบางทะเล ทลเกล้าฯ ถวาย,
และพอเสด็จพระราชดำเนิน มาประทับที่ค่ายหลวงบาง-
ทะเล พระเจ้าฟยาเธอกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ก็ส่ง

เรอรับหลวงมาถวายความอารักขา, และพระองค์เองได้นำราชनावมาช่อมรบ, มาจอดเรียงรายอยู่ที่หน้าค่ายคล้ายกับว่ามาสวสนนามถวายพระเกียรติยศฉนั้น. พระเจ้าพญาเธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ นำนายทหารเรือเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม. รุ่งขึ้นก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ขนานนาม “ค่ายหาดเจ้าสำราญ” พระราชทานแก่สถานนั้น, อาจจะได้ทรงปรึกษาหารือพระเจ้าพญาเธอกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์กับเ็นได้. ในพ.ศ. ๒๔๖๕ พระเจ้าพญาเธอกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์เสด็จมาตรวจตราการอยู่เวรเฝ้ารักษาการณ์ของเรอรับหลวง ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว คล้ายกับว่าทหารเรือเป็นเจ้าของทะเลและฝั่งทะเลที่ได้หามาทูลเกล้า ฯ ถวาย แม้ทัพเรือจะต้องทรงตรวจตราดูแลให้เรียบร้อย.

การที่ทรงพระราชดำริ ที่จะย้ายพระราชฐานชายทะเลไป ณ ที่นั้นนี้ เท่ากับว่าทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ปลดเปลื้องพระภารกิจ, โอนให้ท่านเจ้าพระยายมราชต่อไป. การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงละครเก็บเงินบำรุงเสื่อป่าและทหาร บกมณฑลราชบุรี เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม นั้น ก็เท่ากับว่าทรงแสดงอำนาจ, และพระราช

ทานของพระลูกแก้วเจ้าของบ้าน. รุ่งขึ้นวันที่ ๒๐ พฤษภาคม
ก็ทราบว่าพลเรือเอก พระเจ้าพญาเชอกรมหลวงชุมพรเขต-
อุดมศักดิ์ ร.น. เสนาบดีกระทรวงทหารเรือสนพระชนมพิ-
จิฉหวัตชมพร.

มีเรื่องข้าพเจ้ามิได้ประสบ ด้วยตนเองเพราะไปอยู่
เสียที่ต่าง ประเทศ แต่มีผู้ข้าพเจ้านับถือเล่าให้ฟังว่า
ก่อนที่ใคร ๆ ที่ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญจะทราบว่า พระเจ้า
พญาเชอกรม หลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ สนพระชนม์,
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประทับอยู่ที่โต๊ะ ทรงพระ-
อักษร ทรงหันพระพักตร์มาข้างหนึ่งแล้วมีพระราชดำรัส
ออกมาลอย ๆ ว่า “พ้อามา”. ต่อมา ทางวังพระเจ้า
พญาเชอกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ นำดอกไม้รูปเทียน
มาเฝ้าถวายบังคมลาสนพระชนม์ตามประเพณี, มีพระราช
ดำรัสตอบว่า “รู้แล้ว”.

วันที่ ๒๑ พฤษภาคม, คือวันต่อจากวันสนพระชนม์,
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จพระราชดำเนินไป
ยัง “บ้านบางควาย”, เท่ากับว่าตกลงพระราชหฤทัยจะ
เสด็จพระราชดำเนินไปจากหาดเจ้าสำราญ เพราะพระเจ้า
พญาเชอกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ก็เสด็จไปแล้ว.

วันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินี เสด็จพระราชดำเนินกลับจากค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ, หาดเสวยพระกระยาหารกลางวัน ที่สถานราชบุรี. ครั้นถึงสนามจันทร์ สมเด็จพระบรมราชินี เสด็จลง, ส่วนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยรถไฟพระที่นั่งต่อไปยังกรุงเทพมหานคร เพื่อเยี่ยมพระศพพระเจ้ายาเธอกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์, ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรือบหลวงพระร่วงไปเชิญมาจากจังหวัดชุมพรแล้ว. หลังจากนั้นก็ได้เสด็จพระราชดำเนินไปหาดเจ้าสำราญอีก. ชีวิตของค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญได้สิ้นสุดลงแล้ว.

สรุปเรื่องค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ.

ในสัปดาห์ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน แปรพระราชฐานไปพ่อนพระอิริยาบถในฤดูร้อน ที่พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน. เรื่อง ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญได้ปิดมานานแล้ว, เปรียบกับบทธละครพระราชนิพนธ์ ๕ องค์ ท้ายยาวพอควร และผู้แสดงรวมทั้งเด็กเล็ก ๆ อย่างข้าพเจ้า เป็นผู้ที่สนุกสนานตนเอง. แต่บทละครพระราชนิพนธ์ เรื่องนมสาระอะไรบ้าง ?

ตามความเห็นของข้าพเจ้า เห็นว่า “เมืองทราย” นั้นเอง เป็น บ่อเกิดของ พระราชดำริที่จะ พระราชทาน การศึกษา เรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตยให้แก่ประชาชนคนไทย, เริ่มในพระราชสำนักก่อน แล้วผ่านไปยังบุคคลภายนอก. “ดุสิตธานี” ไม่ใช่เมืองตุ๊กตา แต่เป็นอุปกรณ์การสอนที่ทันสมัย, หรือจะว่าน่าสนใจก็ได้. นักการศึกษาในต่างประเทศ ยังได้ค้นคิดทฤษฎีที่เรียกว่า “Playway” เพื่อดำเนินการสอนให้เกิดผล. ดุสิตธานีมีธรรมเนียมการปกครอง มีวัตรมารยาทไทย, ถนนประชาธิปไตย และ ถนนราษฎรמרကာ. ดุสิตธานีมีการเลือกตั้ง. ดุสิตธานีกำหนดให้ ๑ เดือนกรุงเทพ ฯ เท่ากับ ๑ ปี ดุสิต จึงได้มีโอกาสฝึกการเลือกตั้งทุก ๆ ๓ เดือน.

ที่ดุสิตธานีนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นเพียง ท่านราม ฦ กรุงเทพ ทนายความผู้หนึ่งเท่านั้น, แต่เมื่อจะมีการเลือกตั้งผู้แทน ทวยนาคร ครั้งแรก ท่านเจ้าเมืองเชิญให้ท่านราม ฦ กรุงเทพ เป็นผู้อำนวยความสะดวกเลือกตั้ง. ครั้นถึง ๓ เดือนต่อมา จะมีการเลือกตั้งอีกท่านราม ฦ กรุงเทพก็บังเอิญมีภารกิจทางอื่นมาก, ท่านเจ้าเมืองจึงเชิญพระยาราชาเสนา (สหัส สิงหเสนี) ให้เป็นผู้อำนวยความสะดวกเลือกตั้ง ซึ่งจะทำให้ โดยมีวิธีการ

เลือกตั้งครั้งก่อนเป็นแบบอย่าง. พระยาราชนครนายก
ตำแหน่งเป็นเจ้ากรมการเมืองกระทรวงมหาดไทย, ภาย
หลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยานครราช-
เสน. ถ้าเรื่องท้าวเจ้ากล่าวมานี้ ไม่เป็นวิธีสอนแบบ
Playway จะเป็นอะไร? ท่านทั้งหลายควรจะสังเกตด้วย
ว่า บุคคลที่ทรงเลือกให้เรียนงานอันนี้เหมาะสมเพียงไร.

ในต่างประเทศ ก็มีเมืองเล็กเมืองน้อยเหมือนกัน,
ต่างกันแต่ขนาดและความมุ่งหมาย. ที่กรุงเฮก นครหลวง
ของเนเธอร์แลนด์ Maduradam มีความมุ่งหมายในทาง
การค้า, เก็บเงินค่าผ่านประตูจากผู้ชม. แต่ดุสิตธานี
มุ่งหมายในทางการศึกษา แตกต่างกันอย่างมาก. ที่บิโนส
แอเรสเมืองหลวงของอาร์เจนตินา Ciudad Infantil เป็น
อนุสรณ์ของความหลัง, เพอระลึงถึง Eva Peron คน
เดียว. แต่ดุสิตธานีเป็นบทเรียนสำหรับการภายหลัง เพื่อ
ประชาชนพลเมืองทั่วประเทศ, แตกต่างกันอย่างอีกนั่น
แหละ.

“เมืองทราย” ที่ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ เป็นต้น
เรื่องของ “ดุสิตธานี”. “ดุสิตธานี” เป็นส่วนหนึ่งของ
พระบรมราโชบายในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่
หัว. เราอาจจะไม่เข้าใจแจ่มแจ้งว่า พระบรมราโชบาย

เป็นอย่างไร นอกจากจะได้พิจารณาตั้งแต่ต้นจนจบ, เพราะมีเหตุผลเกี่ยวพันกันเป็นลูกโซ่, เช่นเดียวกับดุละครพระราชนิพนธ์ ถ้าดูเพียงตอนกลางก็ไม่รู้เรื่อง ต้องดูตั้งแต่องค์ ๑ จนองค์สุดท้าย. ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงขอเชิญท่านอ่านประวัติศาสตร์ฉบับย่อของข้าพเจ้าสักครั้งหนึ่ง.

ประวัติศาสตร์สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยย่อ.

ตามทัศนะของข้าพเจ้า สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมัยที่มีความสำคัญสำหรับชาติบ้านเมืองยิ่งนัก.

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง พระปิยมหาราชเจ้า ทรงพระราชดำริที่จะส่งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอ ไปทรงศึกษาวิชา ณ ประเทศในยุโรป เพื่อให้กลับมาเป็นกำลังของบ้านเมือง, และพระองค์ที่สำคัญที่สุดคือ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ, เพราะจะเสด็จกลับมาทรงสืบพระราชสันตติวงศ์ เป็นพระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงสยาม.

เมื่อมีการพิพาทกับฝรั่งเศส ใน ร.ศ. ๑๑๒ นั้น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ยังมีได้เสด็จ

ไป, และมีพระชันษาถึง ๑๒ พรรษาเศษแล้ว, ย่อมได้
ทรงเห็นเหตุการณ์และทรงทราบดีว่า ประชาชนคนไทยใน
แผ่นดินสยาม รู้สึกเจ็บใจเพียงไร. เมื่อเสด็จไปทรงศึกษา
ณ ประเทศอังกฤษ ได้ทรงศึกษาวิชาทหาร และประวัติด
ศาสตร์, และที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือได้ทรงศึกษาภาษาอย่าง
แตกฉาน ทรงรอบรู้โดยทั่วไปจนกระทั่ง “ทันฝรั่ง”; ทำ
ให้ทั้งไทยและเทศต้องเกรงพระบารมี, ดังตัวอย่างเมื่อ
Lord Northcliffe เดินทางรอบโลก ใน พ.ศ. ๒๔๖๔,
ได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท กลับไปเขียนหนังสือ
My Journey Round The World กล่าวสดุดีความรอบรู้
ของพระองค์. คนพูดเล่นเจรจาขบขันกันเรื่องอะไรในวง
การเมืองและในพระราชสำนักที่เมืองอังกฤษก็ทรงทราบ
(Royal and Political Chit Chat).

เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ใน พ.ศ. ๒๔๕๓
นั้น ประเทศสยามอยู่ในภาวะประเทศเอกราชที่ถูกมัตม
มัตเท่าไว้. มีสัญญาเก่า ๆ ที่ได้ทำไว้กับต่างประเทศ
ขณะที่ประเทศสยามยังด้อยพัฒนาและขาดกำลังอาวุธ,
ทำให้เกิดสิทธิพิเศษนอกอาณาเขตของต่างชาติขึ้นใน
ประเทศสยาม. คนชาวต่างประเทศในเมืองไทย ให้ชน
ชาติกงสุล. การเก็บภาษีศุลกากรนั้น ให้เก็บได้ไม่เกิน

ร้อยละ ๓, จนเรียกกันติดปากว่า ภาษร้อยชัก ๓. นอกจากนั้นยังมีข้อผูกมัดมิให้ร่ำมกองทหารในบางท้องที่ เช่น ในจังหวัดบึงกาฬได้ทั้งหมด เป็นต้น.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักในพระราชหฤทัย โดยไม่ต้องมีใครกราบบังคมทูลว่า เป็นพระราชภารกิจที่จะต้องแก้ไขสิ่งเหล่านี้ให้จงได้. นอกจากนั้นยังทรงมีอุปมาทศธรรม, ทรงระลึกว่ากรณีพิพาทเช่น ใน ร.ศ. ๑๑๒ อาจเกิดขึ้นอีกในรัชสมัยของพระองค์ก็ได้.

ดังนั้นจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งกองเสือป่าขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๕๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ปลงพระราชชนคนไทยให้ตน, ให้สามัคคีร่วมใจรวมกำลังกัน, ให้ระลึกถึงเกียรติของชาติ, รักษาดีและเสียสละเพื่อชาติ. ทรงถือคติว่า :-

“แม้หวังตั้งสงบ จงเตรียมรบให้พร้อมสรรพ.”

การตั้งกองเสือป่านั้นไม่แปลกอะไร เพราะในต่างประเทศเขาก็มีกองทหารอาสารักษาดินแดนเหมือนกัน. ของเราแปลกที่เรียกว่า “เสือป่า,” ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบัญชาการเอง และพระราชทานพระราชหัตถ์ส่วนพระองค์ เป็นค่าใช้จ่ายเท่านั้น. ผลที่ได้รับคือ เกิดความมั่นใจว่า ถ้ามีกรณีพิพาทอีกเช่นเดียวกับใน ร.ศ.

๑๑๒ ก็พอจะได้แสดงฝีมือกันบ้าง, และในเขตที่ถูกห้ามมิให้ตั้งกองทหาร เราก็มองเสือบาตั้งอยู่.

กรณีคล้ายคลึงกัน คือ การตั้งกองทหารรักษาวัง ในท้องที่ที่มีกองทหารจริงๆ ได้, คือตั้งเพื่อรักษาพระราชวัง มิใช่เพื่อเป็นกำลังต่อสู้กับข้าศึก. กรณีที่ทรงพระราชดำริจะสร้างฐานทัพเรือที่สทหบ ก็อีกเรื่องหนึ่ง. การจัดหาทหารฝั่งทะเลเพื่อตั้งฐานทัพเรือนั้น ต่างประเทศมหาอำนาจ คงจะไม่ยอมเป็นแน่, จึงทรงปล่อยให้เข้าใจกันว่า จัดหาที่ดินเพื่อสร้างพระราชวังไว้ก่อน, มีหลักฐานตามพระราชบันทึกลงวันที่ ๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๕ พระราชทานแก่ พระเจ้าฟยาเธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ซึ่งมขอความว่า:- “ไม่อยากจะให้โทษภัยกันวุ่น จึงได้กล่าวไว้ว่าจะต้องการที่ไว้ทำวัง”.

เรื่องเหล่านี้เป็นนามขอกอยู่ในอก, แก้ไขได้เมื่อใดก็ต้องรับแก้ไข. จำเป็นจะต้องรับแก้สนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมเหล่านี้กับประเทศกว่า ๑๐ ประเทศ. อุปสรรคใหญ่คงจะอยู่ทางด้านอังกฤษและฝรั่งเศส, เพราะสองประเทศนี้มีผลประโยชน์ในประเทศไทยมาก, มีอำนาจนิคมติดต่ออยู่กับประเทศไทย, และเป็นมหาประเทศด้วย. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณา

โปรดเกล้าฯ ให้ว่าจ้างคนจากมหาประเทศอังกฤษหนึ่ง
คือสหปาลรัฐอเมริกาให้มาเป็นที่ปรึกษาของไทย.

การเจรจากับต่างประเทศ ได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ปีแรก ๆ
ในรัชกาลของพระองค์, โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวทรงเป็นผู้บัญชาการสูงสุด, กระทรวงการต่างประเทศ
เป็นเจ้าหน้าที่ของเรื่อง และที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ
เป็นปากเป็นมือ ไปเจรจาร่วมกับอัครราชทูตไทยในประ-
เทศนั้น ๆ, แต่ยังไม่ทันเกิดผลมหายุทธสงครามโลกครั้งที่
๑ ก็อุปตันเสียก่อน ใน พ.ศ. ๒๔๕๖.

ความหวังในระบอบนั้น คงจะมีตมอยู่, เพราะเมื่อ
ต้องรบราฆ่าฟันกัน ใครจะมานั่งเจรจากับประเทศเล็ก ๆ
อย่างประเทศสยาม? แต่ด้วยพระปรีชาสามารถอย่างยอด
เยี่ยมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรง
เปลี่ยนยุทธวิธีของมหายุทธสงครามให้เป็นคุณแก่
ประเทศสยาม, โดยได้ทรงนำประเทศเข้าสู่สงครามทาง
ฝ่ายสัมพันธมิตร. พระราชโอรสในการที่ทรงเกลี้ยกล่อม
เปลี่ยนใจประชาชนพลเมืองให้เลิกนิยมชมชอบเยอรมัน
นั้นน่าพิศวงยิ่งนัก. และเมื่อทหารไทยได้ไปสู้รบเคียงบ่า
เคียงไหล่กับทหารของชาติมหาอำนาจแล้ว, เมื่อเสร็จ
สงครามลง, ก็คงจะพอดูหน้ากันและเจรจากันได้, โดย

เฉพาะอย่างยิ่งกับอังกฤษและฝรั่งเศส. ดูคล้ายกับว่าเรารบกับเยอรมันทางด้านการทหาร เพื่อสู้กับอังกฤษและฝรั่งเศสทางด้านการเมือง.

คงจะเป็นเมื่อไทยเราได้เข้าร่วมงานมหายุทธสงครามแล้ว ใน พ.ศ. ๒๔๖๐-๑ นั้นเองที่ทรงพระราชดำริเห็นช่องทางว่าจะมีโอกาสเจรจาให้เป็นผลสำเร็จเมื่อเสร็จสงคราม. เราจะต้องขอร้องต่อประเทศทั้งหลายที่เป็นคู่สัญญากับเรา, ถ้าประเทศเหล่านั้นเห็นใจเราจริง ๆ แล้วก็คงไม่มีปัญหา. ดังนั้นเราก็ควรจะทำตนให้เขาเห็นใจ คือจัดการบ้านเมืองให้เรียบร้อย, เร่งปรับปรุงประมวลกฎหมาย, ส่งเสริมการศึกษา และเดินทางไปสู่ระบอบประชาธิปไตย. ถ้ามีการเจรจากันเมื่อใดประเทศเหล่านั้นก็จะได้รู้ดีกว่า เจรจากับประเทศเล็ก ที่ตั้งใจดีและกำลังพัฒนาตนเอง, ไม่ใช่ประเทศบาغهอนอะไรที่ไหน. เป็นเวลาที่ไทยเราต้องระมัดระวังตัวมิให้ผิดพลาด เพราะฝรั่งย่อมรู้. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทำอะไรฝรั่งรู้. การทคนเมา ทำร้ายร่างกายภรรยาที่ปรึกษากฎหมายฝรั่งเศสในประเทศไทยก็ดี, การทอริบดศาลฎีกา เขี่ยนลูกจนสลบก็ดี, เป็นผลฝ่ายลบ, ส่วนการสนับสนุนโรงเรียนแบบ Public School ของอังกฤษ และแนวความ

คิดแบบประชาธิปไตยของพระเจ้าแผ่นดินสยาม ย่อมเป็น
คะแนนฝ่ายบวก.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ทรง
ปฏิบัติพระราชภารกิจเทียบด้วยอัครมหาเสนาบดี, มีเสนา
บดีกระทรวงต่างๆ รับงานแต่ละอย่างไปปฏิบัติตามพระบรม
ราโชบาย. แต่งานเดินทางไปสู่ระบอบประชาธิปไตยนั้น
พระองค์ต้องทรงพระราชดำริหา路ทาง โดยพระองค์เอง
เป็นแน่แท้.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรอบรู้
เรื่องระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยอยู่แล้วอย่างลึก
ซึ้ง, ซึ่งย่อมแตกต่างจากระบบการปกครองประเทศสยาม
เท่าที่เป็นอยู่ อย่างมากทีเดียว. ประเทศไทยประกาศ
สงครามกับเยอรมัน เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๐,
พอถึงเดือนสิงหาคม ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้มีการ
แสดงละครพระราชนิพนธ์ เรื่อง A Statesman's Wife
ซึ่งม.เนอ.เรื่อง กล่าวถึง นักการเมือง และ พรรคการเมืองใน
ระบอบประชาธิปไตย, คล้ายกับว่าเป็นการชิมलगดูดัก
ครึ่งหนึ่ง. ผลที่ได้รับคงจะไม่ม.เลย. จึงได้ทรงสร้าง "ดุสิต
ธานี" ขึ้นในสัปดาห์ต่อมา เพื่อสอนการจัดการบ้านเมืองและ

ระบอบประชาธิปไตยแบบมีพระมหากษัตริย์. ดลิตธานมี
 ธรรมเนียมการปกครอง, มีคณะโบว์สการเงิน เป็นฝ่ายจัดตั้ง
 คณะนคราภิบาล และคณะโบว์สแดงเป็นฝ่ายค้าน, และ
 มีการเลือกตั้งผู้แทนทวยนาครหลายครั้ง.

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จ
 พระราชดำเนินมาเปิดศาลากลางเมืองดลิตธาน ในวันที่ ๕
 กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ มีพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า.-

“วิธีดำเนินการในธานีเล็ก ๆ ของเราเป็นเช่นไร ก็
 ตั้งใจไว้ว่าจะให้ประเทศสยามได้ทำเช่นเดียวกัน”.

การสร้างเมืองดลิตธานนั้น ใช้พระราชทรัพย์ส่วน
 พระองค์จากพระคลังข้างที่, มิได้ใช้เงินงบประมาณแผ่นดิน
 จากพระคลังมหาสมบัติเลย. ทวยนาครสร้างบ้านโดย
 เงินของตนเอง และเสียภาษีอากรด้วย. รายได้ที่เกิดขึ้น
 นั้น เก็บไว้เป็นค่าใช้จ่ายบ้าง, ส่งเข้าบำรุงราชนาวิสมาคม
 เพื่อสมทบทุนขอเรือรบ “พระร่วง” บ้าง, ส่งสมทบทุน
 ขอปันเสื่อบ้าง.

การทรงสอนวิชาการเลือกตั้งนั้น เป็นผลสำเร็จอย่าง
 แน่นนอน. บัญชีผู้มีสิทธิลงคะแนนเลือกตั้งเรียบร้อย. สำ-
 หรับผู้มีได้มาลงคะแนนเลือกตั้ง หนังสือพิมพ์ก็สืบท

เหตุผล แล้วนำมาประกาศให้ทราบทั่วกันเป็นรายบุคคล
ไปด้วย. แต่ประชาธิปไตยย่อมลึกซึ้งกว่าการเลือกตั้งเป็น
อันมาก, ส่วนใหญ่คงจะเกี่ยวกับจิตใจ. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวคงจะทรงหือพระ-
ราชหฤทัยอยู่บ้าง, แม้แต่ได้เชิญชวนข้าราชการผู้ใหญ่ฝ่าย
ปกครอง เข้ามาเป็นนครแห่งดุสิตธานี และทรงขอให้
ทราบพระราชประสงค์ ก็มีได้เกิดผล, เพราะรากฐานการ
ศึกษา, ระเบียบประเพณี มีอยู่อย่างใด ก็มักจะเป็นไป
อย่างนั้น. ดังนั้นจึงได้ทรงหันไปเร่งรัดการประถมศึกษา
 และได้มีพระราชบัญญัติประถมศึกษา, กำหนดการประถม
ศึกษาเป็นการศึกษาภาคบังคับ ทุกคนต้องเข้าโรงเรียน,
ประกาศใช้ใน พ.ศ. ๒๔๖๔.

พระยาอนุชิตชาญไชย (พงษ์ สวัสดิ์-ชูโต), ข้าราชการผู้ใหญ่ในพระราชสำนัก, มีสารานุกรมของท่านเอง.
ในหมวดอักษร ด มีข้อความตอนหนึ่ง ดังนี้.-

“ดุสิตธานี”

ดุสิตธานีเรียกชื่อเต็มว่า มณฑลดุสิตธานี
ดุสิตธานี มีธรรมนูญการปกครองวางไว้เป็นหลัก
และทรงใช้คำว่า “เสรีภาพ” แทน “ประชาธิปไตย

ธรรมนูญที่กล่าวนี้ เป็นแบบพระราชทาน โดย
 ยังสงวนพระราชอำนาจ ในอันที่จะทรงเลิกล้ม
 เพิกถอนเสียก็ได้ ถ้าหากการปกครองทำนอง
 “เสรีภาพ” นั้น มิได้เป็นไปในทางที่สมพระราช
 ประสงค์ ทรงมีพระราชปรารภว่า การปกครอง
 แบบ “เสรีภาพ” จะใช้ได้ต่อเมื่อ มีพัฒนาการ
 ศึกษาขั้นต่ำเท่ากันทั่วประเทศแล้ว ทรงพระราช
 ดำริว่า เมื่อทรงปกครองบ้านเมืองตามแบบสม-
 บูรณาญาสิทธิราชย์ ครบ ๑๕ ปีบริบูรณ์ หรือ
 เมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาทั่ว
 ราชอาณาจักรแล้วไม่น้อยกว่า ๕ ปี แล้ว ก็จะได้
 ทรงพิจารณาพระราชทานรัฐธรรมนูญ ปกครอง
 ทำนอง “เสรีภาพ” ตามแบบที่ดำเนินอยู่ใน
 คลิตธานินันท์แก่พสกนิกรราษฎรสยาม”.

เป็นที่น่าเสียดายเศร้าสลดอย่างสุดซึ้ง ในการที่
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตใน พ.ศ.
 ๒๔๖๘. ส่วนการประถมศึกษานั้น ได้ประสบอุปสรรค
 เป็นอันมาก, เพราะเศรษฐกิจตกต่ำ สืบเนื่องจากนาท่วม
 ใหญ่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ซึ่งเรียกกันว่านาท่วมปีมะเส็ง

แล้วฝนแล้งติดต่อกันถึง ๓ ปี. คิดดูทางด้านเศรษฐกิจ การประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษาใน พ.ศ. ๒๔๖๔ จึงไม่ถูกกาลเทศะเลย. กระทรวงการคลังเก็บเงินศึกษา พล, เพื่อบำรุงการประถมศึกษา, ควบคู่กันไปกับเงิน รัชชูปการ กลับได้น้อยกว่าเก็บเงินรัชชูปการอย่างเดียว. ราษฎรยอมมาทำงานโยธาแทนการเสียเงิน เพราะไม่มีเงิน จะเสีย. เศรษฐกิจของประเทศสยามนั้น ขึ้นอยู่กับผลิตผล ทางเกษตรกรรมมากกว่าอย่างอื่น ที่นักเศรษฐกิจ เรียกกันว่า Rice Economy. ทำนาไม่ได้ผล จึงเกิดเศรษฐกิจตกต่ำ เมื่อสนธิสัญญาลง, ไม่ใช่เรื่องเสือบ้า หรือเรื่องคุณิศจานนี้ แต่อย่างใด.

แต่เรื่องสำคัญที่สุด, คือ การเจรจาขอแก้สนธิสัญญา ที่ผูกมัดประเทศสยาม กับต่างประเทศนั้น, ก็ได้ดำเนินการ ต่อมาตั้งแต่เสร็จมหายทศสงครามโลกครั้งที่ ๑. พระบาท สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มิได้ทรงรังริรออยู่เลย เพราะโอกาสได้มาถึงแล้ว, ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัครราชทูตสยาม ณ กรุงปารีส ไปเจรจา ในที่ประชุม ทำสัญญาสันติภาพ ณ แวร์ซาย. มีผลคือประธานาธิบดี วูด โรว์ วิลสัน แห่งสหปาลีรัฐอเมริกาได้กล่าวในที่ประชุมว่า,

“ท่านพูดถูกแล้ว อเมริกาจะทำสัญญาฉบับใหม่แก่ประเทศสยาม, ยกเลิกสิทธิพิเศษที่กล่าวไว้แต่เดิมโดยสิ้นเชิง. และอเมริกาจะทำให้ในฐานะที่เป็น การกระทำอันรักยุดิธรรมอย่างหนึ่ง, ไม่พึงประสงค์จะได้รับการตอบแทนแม้แต่อย่างใด”.

สหปาลีรัฐอเมริกา เป็นประเทศแรกที่เห็นใจประเทศสยาม อย่างที่ประเทศสยามอยากจะให้เห็นใจ; จึงได้เจรจายละเอียดกันที่กรุงวอชิงตัน. ในที่สุดก็ได้แกสนธิสัญญากับสหปาลีรัฐอเมริกาตามความประสงค์ โดยมีพระยาประภากรวงศ์ อัครราชทูตสยาม เป็นผู้ลงนามในสนธิสัญญา เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๓.

การได้สนธิสัญญากับสหปาลีรัฐอเมริกา เป็นตัวอย่างนั้น ทำให้ประเทศสยามมีเหตุผลและเสียงแข็งขึ้นมาบ้าง, แต่ประเทศอื่น ๆ ก็ยังเมินเฉยอยู่ ไม่เกิดผลใดเลย, จนกระทั่งได้ Dr. Francis B. Sayre, ชาวอเมริกัน, มาเป็นที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศคนใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ใ้วางพระราชหฤทัยให้ดำเนินการเจรจากับต่าง

ประเทศต่อไป, โดยยึดหลักว่า ถ้ามหาประเทศทั้งสอง คือ ฝรั่งเศสกับอังกฤษ ยินยอมแล้วประเทศอื่น ๆ ก็คงไม่มีปัญหา.

ภายในระยะ ๒ ปี การเจรจาก็เป็นผลสำเร็จ แต่สำเร็จด้วยความยากลำบากอย่างยิ่ง. ประเทศฝรั่งเศส, อังกฤษ, เนเธอร์แลนด์, สเปน, โปรตุเกส, เดนมาร์ก, สวีเดน, นอร์เวย์ และอิตาลี ยอมแก้สนธิสัญญาให้แก่ประเทศสยาม, สำเร็จเรียบร้อยลงได้ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๘. Dr. Francis B. Sayre ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาภิธานมิตร, ส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกสามเดือนต่อมา ก็สวรรคต.

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต ในวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ นั้น, พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์แปลมัทนะพาธา ของพระองค์เอง เป็นบทร้อยกรองภาษาอังกฤษค้างไว้ เป็น Unfinished Symphony. แต่การทรงพระราชนิพนธ์บทละครนั้น, แม้ปราชญ์จะสดุดีว่าเป็นเลิศ, ก็เป็นเพียง “งานอดิเรก” ของพระองค์เท่านั้น. พระราชกิจในฐานะที่ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินสยาม จะต้องทรงกอบกู้ให้ได้เอกราชที่สมบูรณ์

นั้น มิได้ทรงปฏิบัติค้างไว้แต่อย่างใดเลย. ผู้ที่มีความสุขอยู่ในเมืองไทยในขณะนี้ ควรจะสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นอย่างยิ่ง.

นายทรงศรี อาจอรุณ ทำวิทยานิพนธ์เสนอคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอ้าง W.A.R. Wood กล่าวว่า.—

“ตอนปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สยามได้ทำสนธิสัญญาใหม่กับสหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส อังกฤษ...และมหาอำนาจชาติอื่น ซึ่งมีผลประโยชน์อยู่ในประเทศสยาม เป็นสนธิสัญญาซึ่งทำให้ได้สิทธิอำนาจทางศาล และการเก็บภาษีภายในพระราชอาณาเขต เพราะฉะนั้นสยามจึงเป็นประเทศเอกราชโดยสมบูรณ์ และหลุดพ้นจากการควบคุมของต่างชาติ ไม่ว่าจะเป็นโดยทางตรงหรือทางอ้อม.”

พระยาگلยาดนไมตรี ได้เรียบเรียงบทความเรื่อง “สยามก๊อัสภาพของตนเอง” ลงในวารสารในสหปาลีรัฐอเมริกาฉบับหนึ่งชื่อ Atlantic Monthly, จบลงด้วย

ประโยค “ดาวของกรุงสยามกำลังรุ่งเรืองอยู่แล้ว.” สยาม
 กู้สภาพของตนเอง! น่าชื่นใจจริง ๆ. เมื่อพูดหรือเขียน
 คำว่า สยาม ในทณ^{๔๕} ทุกคนย่อมระลึกถึงพระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสำนักในพระมหากษัตริย์คุณ
 ๔๔ ทมต่อชาติบ้านเมือง.

นี่แหละคือประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทำให้ข้าพเจ้าภาคภูมิใจ.

1
 ๑๕ สิงหาคม ๒๕๑๖

๑๕ สิงหาคม ๒๕๑๖

บันทึกท้ายเรื่อง

ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ

รายชื่อหนังสือที่ใช้ในการค้นคว้า

๑. ราชกิจจานุเบกษา.
๒. บันทึกพระราชกิจรายวัน ในรัชกาลที่ ๖.
๓. จดหมายเหตุรายวันของผู้เรียบเรียง.
๔. บทความเรื่อง “ดอกเตอร์ ฟรานซิส บี. แซयर
ของนายจรรยาพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา.
๕. วิทยานิพนธ์ เรื่อง “การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วย
สิทธิสภาพนอกอาณาเขต กับประเทศมหาอำ
นาจในสมัย พระบาท สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า
อยู่หัว” ของนายทรงศรี อาจอรุณ.
๖. สารานุกรม ของพระยาอนุชิตชาญชัย.
๗. A History of Siam ของ W.A.R. Wood.
๘. My Journey Round The World. ๑๘๒๑—๒๒
ของ Lord Northcliffe.
๙. “ของดีเมืองเพชร” ของแผนกศึกษาธิการจ้ง
หวัดเพชรบุรี.
๑๐. วารสาร “เพชรบุรี” ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒, กุมภาพันธ์
๒๕๑๓.

๑๑. “นาวิกศาสตร์” ปีที่ ๕๖ เล่ม ๕, พฤษภาคม

๒๕๑๖.

๑๒. “สยามกัณฐิกรภาพของตนเอง” ของพระยาภิ-
 ยานไมตรี, ฉบับที่ ม.ล. ฉำน อิศรศักดิ์ แปล
 เป็นภาษาไทย.

รายนามผู้ที่ได้ช่วยเหลือ

๑. นายจรูญพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา, ช่วยสอบ
 ประวัติและผลงานของที่ปรึกษากระทรวงการต่าง
 ประเทศ.
๒. ร.อ. ชาญ ชาญใจจักร ร.น. ให้คำปรึกษา,
 ข้อเท็จจริง และ ช่วยอ่านต้นฉบับ.
๓. พระมหาเทพกษัตริสมุท ให้คำปรึกษา, ข้อเท็จ
 จริง และช่วยอ่านต้นฉบับ.
๔. จมนอมรตรณารักษ์ ให้คำปรึกษา และช่วยสอบ
 เรื่องบรรดาศักดิ์และนามเดิมของข้าราชการ.
๕. นายทรงชัย เจตะบุตร, ช่วยสอบรายนามผู้ว่า
 ราชการจังหวัดเพชรบุรี.
๖. นายเฉลิม สิงห์เสนี, ช่วยสอบประวัติพระยา
 นครราชสีมา

๗. พล. ร.อ. ถวิล ราชานนท์ ร.น. บราชขอ
 เรือรบหลวงที่มารักษาการณ์ ขณะที่เสด็จพระราช
 ดำเนินประทับแรม ณ ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ.
 ผู้เรียบเรียงขอขอบพระคุณทุกท่านที่ได้กล่าวนาม
 ษ
 มาน.

อ 294.31213 ม113พ 2516
 มงกฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสม
 พระบรมราชานุศาสนีย์ แสดดคุณ
 swu 31011105459978

